

Uudenkaupungin puutaloalueen palokujat

Merkitys ennen ja nyt

Erkka Aaltonen

Pro gradu –tutkielma

Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

lokakuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

**Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma,
maisemantutkimus**

Erkka Aaltonen

Uudenkaupungin puutaloalueen palokujat - Merkitys ennen ja nyt

Sivumäärä: 94 sivua

Tiivistelmä

Tämä tutkielma käsittelee Uudenkaupungin puutalokorttelien palokujia osana kaupungin maisemaa ja niiden merkityksiä kaupunkirakentamisen kehittyessä. Palokujat ovat 1800-luvulla empirekaavoituksen yhteydessä useissa Suomen kaupungeissa käyttöönotettu paloturvallisuusratkaisu, jossa kaupungin korttelien tonttien välille jätettiin tilaa, jolle rakentaminen oli kielletty. Kujille istutettiin myös lehtipuita estämään mahdollisten tulipalojen leviämistä. Uudessakaupungissa palokujat kaavoitettiin vuosien 1846 ja 1855 suurten tulipalojen jälkeen, muiden uusien paloturvallisuusmenettelyjen ohella.

Olen toteuttanut tutkielmani tapaustutkimuksena, jossa tarkastelen aihetta empiirisesti erinäisten historiallisten lähteiden, kuten Uudenkaupungin historiaa ja suomalaista kaupunkirakentamista laajemmin käsittelevien teoksien kautta. Historiallisiin lähteisiin kuuluvat muun muassa Muuhun aineistooni kuuluu muun muassa karttoja, valokuvia, sanomalehtiartikkeleja sekä erinäisiä maankäyttöä koskevia asiakirjoja, kuten Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittista ohjelmaa.

Tarkastelen tutkielmassani palokujan historiaa Turun vuoden 1827 palosta eteenpäin, Uudenkaupungin historiaa 1700- ja 1800-lukujen vaihteesta kohti nykypäivää sekä palokujien merkityksen muutosta puukaupungin suojelussa. Merkityksen muutoksen tarkastelussa hyödynnän Derk Jan Stobbeaarin ja Bas Pedrolin maisemaidentiteettiympeyräkaaviota, jota tarkastelen myös kriittisesti työni lopussa. Muihin käyttämiini keskeisempiin tutkimuskirjallisiin lähteisiin kuuluvat muun muassa Laurajane Smithin *Uses of Heritage* -teos, Tim Creswellin *Place: a short introduction* -teos, *Humanistinen kaupunkitutkimus* -artikkelikokoelma (toim. Tanja Vahtikari et al.) sekä Marjut Kirjakan suomalaisia palokujia ja ruutukaavaa käsittelevät artikkelit.

Tutkielmani johtopäätöksenä totean, että palokujien merkitys ja identiteetti ovat muuttuneet Uudenkaupungin kehittymisen myötä kaupunkia suojelevasta paloturvallisuusrakenteesta kaupungin suojeltavaksi osaksi. Palokujan käytännön arvo paloturvallisuusratkaisuna on kadonnut kaupunkien paloturvallisuuden kehittyessä. Nykyisin kujat ovat kulttuuriperintöä. Palokujat ja kaupungin muut paloturvallisuussyistä toteutetut säästyneet puuistutukset luovat kuitenkin tänä päivänä kaupungissa vehreän ja puistomaisen tunnelman, jolla on myös etuja ihmisten hyvinvoinnin kannalta.

Avainsanat: palokuja, kaavoitus, maisemaidentiteetti, kaupunkipalot, paloturvallisuus, kulttuuriympäristö, puukaupunki, kulttuuriperintö, empire

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Aihe ja tutkijan positio	5
1.2	Lähteet ja aineistot	8
1.3	Aiempi tutkimus ja sen vähäisyys	10
1.4	Tutkimuskysymys ja aiheen raja	11
1.5	Tutkimuskäsitteet	12
2	Uudenkaupungin puutaloaluetta koskevat inventoinnit ja sopimukset	19
2.1	Kulttuuriympäristöt suojelun kohteena	19
2.2	Inventoinnit	21
2.3	Kuka määrää kulttuuriperinnön?	25
3	Suomalaisen puutalokaupungin kehittyminen 1800-luvulla	28
3.1	Turun palo ja empiren saapuminen Suomen kaupunkeihin	28
3.2	Tulipalojen torjunta ja ehkäisy 1800-luvun puukaupungeissa	31
4	Uudenkaupungin tulipalot ja niiden seuraukset	34
4.1	Yleistä Uudestakaupungista ja menneisyyden tulipaloista	34
4.2	Uudenkaupungin palontorjunnan historiaa	35
4.3	Vuosien 1846 ja 1855 kaupunkipalot	39
4.4	Jälleen jälleenrakentamassa	45
4.5	Suomalainen ratkaisu	52
5	Uudenkaupungin kehitys 1900-luvulla	57
5.1	Vuosisata vaihtuu	57
5.2	Rakennussuojelukysymys	60
5.3	Muutos identiteetissä	62
6	Uudenkaupungin maisema ja palokujat tänä päivänä	65
6.1	Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittinen ohjelma	65
6.2	Uudenkaupungin ominaispiirteet	66

6.3	Palokujien säilyneisyys	72
6.4	Palokujien identiteetti	80
7	Yhteenveto ja johtopäätökset	85
	Lähteet	90

1 Johdanto

1.1 Aihe ja tutkijan positio

Uusikaupunki on minulle läheinen aihe, koska olen siellä syntynyt ja suurimman osan tähänastisesta elämästäni siellä viettänyt. Valtaosa lapsuuteni arjesta sijoittui kaupungin keskustan vanhojen puutalokorttelien alueelle. Kaupungin kadut ja talot tulivat siis hyvin tutuiksi. Kaupungin historia ja vanha arkkitehtuuri vetävät vuosittain puoleensa runsaasti matkailijoita. Yksi kaupungin kiinnostavimmista nähtävyyksistä onkin keskustan vanhat empiretyyliset puutalot ja niiden pihoja edustavat koristeelliset portit. Nämä kohteet ovat poikkeuksellisen hyvin säilyneitä esimerkkejä 1800-luvun suomalaisesta kaupunkirakentamisesta. Tästä vanhempaa rakennuskantaa on säilynyt Suomessa valitettavan vähän, koska entisajan puukaupungit olivat hyvin paloherkkiä. 1800-luvun empirekaupunki olikin eräänlainen käännekohta Suomen kaupunkirakentamisen historiassa, jonka jälkeen kaupunkien uuden parannellun paloturvallisuuden ansiosta, merkittäviä tulipaloja sattui huomattavasti vähemmän. Uutta paloturvallisempaa rakennuskantaa on kuitenkin myös säilynyt valitettavan vähän nykypäivään. 1900-luvun loppupuoliskon laajat uudisrakentamishankkeet veivät mukanaan suuret määrät Suomen kaupunkien vanhaa rakennuskantaa pois uusien kivitalojen tieltä. Tästä huolimatta empiretyylistä kaupunkia on säilynyt Uudessakaupungissa poikkeuksellisen paljon. Yksittäisten talojen ohella kaupungissa on säilynyt kokonaisia tonttikokonaisuuksia. Keskustan hyvin säilynyt empiretyylinen kaupunkikokonaisuus on muun muassa Museoviraston toimesta määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Yhdellä tällaisella hyvin säilyneellä tontilla toimii Uudenkaupungin museon Wahlbergin museotalo, jossa olen viettänyt monta kesää töissä oppaan ja museoavustajan roolissa. Näissä hommissa opin paljon uutta Uudestakaupungista ja sen historiasta. Wahlbergin museotalon kokonaisuuteen kuuluu museona toimivan empiretalon lisäksi myös sen piharakennukset ja piha.

Vuonna 2020 julkaistussa Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa, jonka tavoitteena on kaupungin rakennetun ympäristön laadun säilyttäminen ja parantaminen, käydään läpi muun muassa kaupungin identiteetille merkittäviä ominaispiirteitä, muiden oleellisten aiheiden ohella. Uudenkaupungin ominaispiirteisiin keskitytään heti arkkitehtuuripoliittisen ohjelman ensimmäisessä osassa ja niihin on lueteltu kuuluvaksi muun muassa kaupungin vanha puutaloalue, johon myös kytkeytyy merkittävä määrä kaupungin

muita ominaispiirteitä. Yhtenä keskeisimmistä näistä piirteistä ovat poikkeuksellisen hyvin säilyneet ja paikoitellen yhä kaupunkimaisemasta erottuvat kortteleita halkovat palokujat.

Palokujat ovat kaupungin tonttien väliin jätettyjä tyhjiä tiloja, joiden alkuperäinen tarkoitus on ollut estää tulipalojen leviämistä. Wahlbergin museotalon pihaan kuuluu myös tällainen palokuja. Olen ollut tietoinen palokujista jo ennen vuoden 2020 arkkitehtuuripoliittiseen ohjelmaan tutustumista, mutta en tiennyt aiheesta erityisen paljoa. Yritin museolla tutustua aiheeseen tarkemmin, mutta aihetta koskevaa materiaalia oli melko vähän saatavilla. Halusin kuitenkin tutustua palokujien historiaan ja merkityksiin. Päätin siis perehtyä palokujiin graduni aiheena.

Rakennuksia ja arkkitehtuuria yleensä voidaan pitää taiteena. Kokonaisia kaupunkeja tai kaupunginosia voidaan siis myös pitää eräänlaisena taidekokonaisuutena. Jotkin kokonaisuudet ovat tarkemmin suunniteltuja ja jotkin ovat enemmän tai vähemmän irrallisten toteutuksien rykelmiä. Tontti, kortteli tai kokonainen kaupunginosa voi olla taidetta, jonka niin sanotun positiivisen tilan täyttää sinne rakennetut talot ja muut rakennukset. Tonteilla talojen ympärille jäävän tyhjän tilan voisi siis sanoa edustavan taiteellisesta näkökulmasta puolestaan teoksen negatiivista tilaa. Negatiivisella tyhjällä tilalla on kuitenkin yleensä oma tarkoituksena niin taiteellisessa näkökulmassa, kuin myös tässä tapauksessa rakennusteknisestä näkökulmasta. Palokujia voidaan ajatella tontin negatiivisena tilana. Palokujan tekninen tarkoitus on toimia paloturvallisuusratkaisuna, mutta mitä muita merkityksiä palokujalla voi olla?

Palokujia voidaan pitää paikkoina kaupungeissa. Tällaisessa tapauksessa voitaisiin siis kysyä esimerkiksi niiden paikkakokemukseen tai niiden käyttöön liittyviä kysymyksiä.

Uudenkaupungin tapauksessa kuitenkin, joistakin muista kaupungeista poiketen, palokujat eivät pääasiassa ole julkisesti avoimia tiloja, joilla saa liikkua vapaasti. Uudenkaupungin palokujat ovat tänä päivänä ensisijaisesti keskustan korttelien yksityisten tonttien suljettujen piha-alueiden osia ja ne vaihtelevat käyttötavoiltaan samaan tapaan kuin pihat yleensä.

Tästä syystä keskityn palokujiin osana Uudenkaupungin kaupunkimaisemaa, sen sijaan että tarkastelisin niitä omina paikkoinaan. Koska Uudenkaupungin palokujat eivät ole julkisesti käytettyjä kaupunkitilan osia samaan tapaan kuin vaikkapa Kuopion rännikadut, Uudenkaupungin palokujat koetaan useimpien ihmisten näkökulmasta vain osana keskustan kaupunkimaisemaa. Perustan tämän erottelun pitkälti Tim Creswellin ”Place – a short introduction” -teoksessa esitettyyn paikan ja maiseman käsitteiden erotteluun. Paikka on

jotain, jonka sisällä ollaan ja maisema on jotain, joka nähdään ulkoapäin. Kuten Creswell on kirjassaan asian ilmaissut: ”Me emme elä maisemissa – me katsomme niitä¹.”²

Uudenkaupungin tapauksessa palokuja on ensisijaisesti osa kaupunkimaisemaa ja toissijaisesti osa kaupunkitilaa, koska se koetaan lähtökohtaisesti ulkoapäin useimmissa tapauksissa.

Vaikka Pro graduni aiheena ei varsinaisesti ole Uusikaupunki itsessään, vaan kaupungin tietty ominaisuus, voidaan aiheeni ajatella myös kaupunkitutkimuksen näkökulmasta. Kaupunki on monitahoinen aihepiiri ja tästä syystä se on tutkimusalana monitieteinen. Perinteisesti kaupunkitutkimusta voidaan pitää lähtökohtaisesti enemmän maantieteen ja sosiaalitieteen aloille painottuvana tutkimusalana, mutta kaupungeja ja niihin liittyviä asioita täytyy tutkia myös humanistisista näkökulmista. Muun muassa kielten, kulttuurien ja historian tutkimuksella on myös paljon annettavaa kaupunkitutkimuksen saralla.³ Kaupunkien eri yksityiskohtiin keskittyminen voi vaatiakin jonkinlaista poikkitieteellistä lähestymistapaa.

Kaupunkitutkimuksen humanistisista näkökulmista vuonna 2021 julkaistu teos ”Humanistinen kaupunkitutkimus” tarjoaa monipuolisen katsauksen aihepiiriin. Koska oman opinnäytetyöni aiheena kaupunkimaiseman ja -tilan erilaiset merkitykset ja historiallinen kehityskulku, olen ammentanut inspiraatiota myös useista kyseisen julkaisun artikkeleista. Erityisesti olen kiinnittänyt huomiota teoksen viimeiseen ”Kerrostunut kaupunki” kokonaisuuteen. Kerrostunut kaupunki -osio käsittelee kaupunkitilan ajallista ja tilallista muutosta ja niiden häilyväisyyttä aineettoman ja aineellisen välillä⁴. Viittaaan tekstissäni useisiin kyseisen teoksen artikkeleihin.

Tarkastelen Uudenkaupungin palokujia tässä opinnäytetyössä osana kaupunkimaisemaa ja pohdin niiden merkityksiä kaupungin suojelussa, niin kaupunkia suojelevana rakenteena kuin myös kaupungin suojeltavana osana. Keskeisimmät tarkastelun kohteeni ovat Uttakaupunkia 1800-luvulla tuhonneet tulipalot, niitä seurannut uudelleenkaavoitus ja -rakentaminen sekä uuden paloturvallisuusrakentamisen kulttuuriperinnöllistyminen. Palokujilla on merkitystä kaupungin suojelussa paloturvallisuuden kannalta, mutta myös kaupungin kulttuurihistorian säilyttämisen kohteena.

¹ Kirjassa ”We do not live in landscapes – we look at them.”.

² Creswell 2004, 10–11.

³ Ainiala et al. 2021, 9.

⁴ Ainiala et al. 2021, 14.

1.2 Lähteet ja aineistot

Uudenkaupungin historiasta löytyy useita merkittäviä käännekohtia, jotka ovat vaikuttaneet merkittävästi kaupungin kehittymiseen nykyiseen muotoonsa. Näitä kaupunkikehityksen vaiheita tarkasteltaessa, keskeisimpinä lähteinä käytän kaupungin historiaa kertovia kirjoja, sekä suomalaista kaupunkirakentamista ja sen historiaa käsittelevää kirjallisuutta, kuten Suomen kaupunkirakentamisen historia 2 sekä Henrik Liliuksen kirjoittamaa Suomalainen puukaupunki -teosta. Käytän työssäni myös muutamia Uudenkaupungin historiaa käsitteleviä teoksia. Kaupungin historiaa koskevan kirjallisuuden osalta keskityn erityisesti kaupungin 1800-luvun tapahtumiin sekä hieman 1900-luvun puolella sotien jälkeen tapahtuneeseen kaupunkikehitykseen. Uudenkaupungin keskustan kulttuuriseen ja historialliseen arvoon olen tutustunut muun muassa Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittisen ohjelman kautta, joka esiintyy työssäni myös laajemmassa roolissa. Arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa nostetaan esille nimittäin juuri Uudenkaupungin palokujat useampaan otteeseen, sekä niihin tiivistä liittyviä muita keskustan elementtejä. Ohjelma on myös julkaistu vuonna 2020 ja sen on laatinut Uudenkaupungin kaupunginarkkitehti Leena Arvela-Hellén, joten sitä voidaan pitää melko tuoreena ja luotettavana lähteenä kaupungin nykytilannetta ajatellen. Myös erilaiset Uudenkaupungin keskustassa tehdyt inventoinnit ovat olleet hyödyksi tämän opinnäytetyön tekemisessä. Erityisesti kaupungin vanhaa puutaloaluetta koskevasta Museoviraston RKY -inventoinnista on ollut paljon hyötyä.

Pro graduni lähteisiin ja aineistoon kuuluu myös luonnollisesti karttoja, kaavoja ja piirustuksia Uudenkaupungin keskustan rakentamisen erinäisistä vaiheista. Hyödynnän myös jonkin verran valokuvamateriaalia muun muassa ilmakuvien muodossa, joiden avulla tarkastelen palokujien säilyneisyyttä kaupungin keskustassa. Alkuperäisin suunnitelmiini kuului myös muutamien havainnollistavien karttakuvien tuottamista QGIS -paikkatieto-ohjelmiston avulla, mutta sain mielestäni esitettyä tarpeelliset asiat ilmankin näitä uusia karttakuvia, joten uusien karttojen tuottaminen rajautui lopulta tästä työstä pois. Olen myös hyödyntänyt työssäni muutamia vanhoja sekä joitakin uudempia sanomalehtiartikkeleja, jotka ovat käsitelleet Uudenkaupungin palokujia tavalla tai toisella. Osa artikkeleista on 1900-luvun alkupuolelta ja osa muutaman viime vuoden ajalta, joten artikkelit kattavat melko laajan aikavälin. Sanomalehtiartikkeleja graduni aineistoon päätyi seitsemän kappaletta. Palokujia ei ole käsitelty sanomalehdissä erityisen paljoa, joten samaan tapaan kuin tutkimuskirjallisuuden kohdalla, sopivaa aineistoa ei ollut alun perinkään tarjolla erityisen paljoa.

Olen käyttänyt työssäni myös muun muassa arkeologi Laurajane Smithin ”Uses of Heritage” kirjassa esitettyä auktorisoitu kulttuuriperintödiskurssi⁵ -konseptia, jonka avulla tarkastelen hieman Uudenkaupungin palokujien kohtelua ja käsittelyä kulttuuriperintönä eri näkökulmista. Pohdin myös Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittisen ohjelman määrittelemien kaupungin ominaispiirteiden muodostamaa kaupunki-identiteettiä. Tässä asiassa olen hyödyntänyt tutkijoiden Derk Jan Stobbelaar ja Bas Pedroli artikkelia ”Perspectives on Landscape Identity: A Conceptual Challenge”, jossa he esittävät kehittämänsä maisemaidentiteettikaavion, jolla avulla he erittelevät erityyppisiä maisemaidentiteettejä.

Opinnäytetyöni on luonteeltaan kvalitatiivinen ja käytän tutkimusasetelmanani tapaustutkimusta. Tapaustutkimuksessa tutkimuksen asetelma on rakennettu tutkittavan ilmiön ympärille. Tapaustutkimuksen tarkoitus on luoda mahdollisimman monipuolinen katsaus aiheeseen tarkastelemalla sitä kokonaisvaltaisesti. Monipuolinen aineistojen kokonaisuus on tärkeä osa tapaustutkimusta. Tapausta koskeva kirjallisuus, asiakirjat, valokuva-aineistot, sanomalehtikirjoitukset sekä esimerkiksi kartat muodostavat yhdessä laajan ja monipuolisen aineiston, jonka avulla voidaan saada ajallisesti tai tilallisesti tarkkaan rajatusta aiheesta hyvinkin hedelmällistä tietoa.⁶

Tarkoitukseni on koota mahdollisimman laaja ja monipuolinen aineisto, jonka avulla voin tarkastella Uudenkaupungin palokujien ja paloturvallisuusrakentamisen ja -kaavoituksen historiaa ja kulttuuriperinnöllistymistä. Tarkastelen aihettani pääasiassa empiirisesti maisemantutkimuksen sekä hieman humanistisen kaupunkitutkimuksen näkökulmista. Paloturvallisuus on laaja aihealue, joka kattaa monia asioita muun muassa aina arkkitehtuurista ja teknologian kehityksestä politiikkaan ja lainsäädäntöihin. Tulen sivuamaan ohimennen eri aihealueiden kehitysvaiheita, tarpeen mukaan, mutta ensisijaisena näkökulmana pidättäydyn kaupunkikaavoituksen ja -rakentamisen vaikutuksissa kaupungin maisemaan ja kulttuuriseen kehitykseen. Tarkoitukseni on luoda palokujien kautta katsaus Uudenkaupungin kehittymiseen kaupungin historian merkittävien tulipalojen myötä ja tarkastella kaupunkirakentamisen paloturvallisuuskäytäntöjen kulttuuriperinnöllistymistä.

⁵ Kirjassa ”Authorized Heritage Discourse, AHD”.

⁶ Vuori 2021.

1.3 Aiempi tutkimus ja sen vähäisyys

Paloturvallisuusrakentamiseen ja -kaavoitukseen pureutuessani hyödynnän edellä mainitun suomalaisen kaupunkirakentamisen historiaa käsittelevän materiaalin sekä muun tutkimuskirjallisuuden ohella myös muun muassa Marjut Kirjakan palokujia ja ruutukaavaa käsitteleviä artikkeleja⁷. Varsinaisesti juuri palokujiin keskittyvää tutkimusta on tehty melko vähän. Kirjakan ”Fire alleys in urban design” -artikkeli on hyödyntämistäni materiaaleista keskeisimmin juuri palokujiin keskittyvä lähde. Palokujia eri tavoin sivuavia tutkimuksia on tehty, mutta kaiken kaikkiaan palokujat omana ilmiönään eivät ole juuri minkään tutkimuksen keskiössä. Yksittäisten kaupunkien historiaa käsittelevät teokset sekä kaupunkirakentamisen historiaan yleisemmin keskittyvä materiaali käsittelee tietysti myös monissa tapauksissa palokujia, mutta erityisesti juuri palokujiin keskittyvää tutkimusta on havaintojeni mukaan tehty hyvin vähän. Suurin osa palokujia tavalla tai toisella koskevasta tutkimuksesta on ymmärrettävästi historiaan tai arkkitehtuuriin painottuvaa. Yksi hyvä mainitsemisen arvoinen esimerkki suomalaisten puukaupunkien paloturvallisuuteen liittyvistä tutkimuksista on Risto Suikkarin lisensiaatintyö ”paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa – historiasta nykypäivään”, joka käsittelee nimensä mukaisesti suomalaisten puukaupunkien tulipaloja ja niiden torjuntaa laajemmassa mittakaavassa. Palokujat eivät ole työn pääpainona, mutta niistäkin puhutaan työssä tietysti niiden oleellisuuden vuoksi. Suuresti yksinkertaistettuna Suikkarin lisensiaatintyön tarkoituksena oli selvittää vanhojen puukaupunkien tulipaloihin vaikuttaneita tekijöitä⁸. Palokujat ovat tietysti myös tällainen tulipaloihin ja niiden torjuntaan vaikuttava tekijä, mutta kokonaisuudessaan aiheeseen liittyy myös paljon muuta ja laajemman perspektiivinsä vuoksi Suikkari käsittelee työssään paljon muutakin. Kyseinen lisensiaatintyö tehtiin Oulun yliopiston arkkitehtuurin osastolla. Aalto yliopiston arkkitehtuurin laitoksella on tehty myös palokujiin enemmän keskittyvä diplomityö. Fanni Mikosen ”Uusi palokujanne – 1800-luvun palokujat Turun keskustan kestävä kaupunkikehityksen voimavarana” tarkastelee Turun palokujien potentiaalia kaupunkikehityksessä⁹. Muutakin tutkimusta palokujiin liittyen on tehty, mutta tällaiset tapaukset vaikuttaisivat olevan melko harvassa. Esimerkiksi Pohjois-Karjalassa sijaitsevan Nurmeksen kunnan vanhoja palokujia on tutkittu kasvuympäristönä erilaisille

⁷ Marjut Kirjakan ”Fire alleys in urban design” ja ”The concept of the ideal city: the case of Finnish orthogonal towns” -artikkelit käsittelevät palokujia ja suomalaisten kaupunkien ruutukaavaa.

⁸ Suikkari 2007, 14.

⁹ Mikone 2023, 5.

suurisienilajikkeille¹⁰. Suomen kaupunkirakentamisen historian ja historian ylipäättänsä kannalta hyvin merkittävästä vuoden 1827 Turun palosta on tehty myös enemmän tutkimustensa historiallisen merkittävyyden vuoksi. Tuoreempiin esimerkkeihin Turun paloa käsittelevästä kirjallisuudesta kuuluu muun muassa vuonna 2022 julkaistu Hannu Salmen Tunteiden palo, jota olen käyttänyt myös lähteenä käsitellessäni kaupunkipalojen ja erityisesti Turun palon historiaa.

1.4 Tutkimuskysymys ja aiheen raja

Ensisijaisen tutkimuskysymyksenäni tässä tutkielmassa on: ”Mikä on ollut palokujien merkitys puukaupungin suojelussa ennen ja nyt?”. Tarkoitukseni on selvittää miten ja miksi palokujat otettiin käyttöön ja perehtyä palokujan merkityksiin paloturvallisuusratkaisuna ja kulttuuriperintönä. Jatkokysymyksenä edellä mainittua varsinaista tutkimuskysymystäni tukemassa on: ”Mitä muita merkitystä palokujilla on ollut menneisyydessä ja tänä päivänä?”

Keskityn edellä mainittujen kysymysten pohdiskelussa Uudenkaupungin palokuihin ja niiden kehitykseen, mutta sivuan tutkielmassani myös muiden kaupunkien palokujia sekä niiden kehityskulkua. Muun muassa Turku on Suomen kaupunkirakentamisen ja juuri palokujien kannalta erittäin tärkeä kohde. Palokujia on myös toteutettu eri kaupungeissa eri tavoin 1800-luvun mittaan niiden yleistyttyä ja joissakin kaupungeissa palokujia on säilynyt erilaisia ja eri tavoin. 1800-luvulla yleistyneitä palokujia edeltäviä vastaavia ratkaisuja on myös säilynyt joissakin kaupungeissa, kuten Kuopiossa, jonka paikallisesti ”rännikatuina” tunnetut palokujan kaltaiset kortteleita halkoneet väylät ovat peräisin jo 1700-luvulta, kaupungin perustamisen ajoilta¹¹. Uudenkaupungin palokujia ja niiden mahdollista erityisyyttä tarkasteltaessa on tietysti otettava huomioon myös muiden kaupunkien palokujat sekä niiden kehittyminen. En kuitenkaan luo tässä tutkielmassa kokonaisvaltaista katsausta Suomen kaupunkien palokuihin, vaan keskityn Uudenkaupungin palokujien kehitykseen ja merkityksiin tapaustutkimuksena. Muiden kaupunkien palokujat ja muu paloturvallisuuskaavoitus ovat työssäni esillä vain rajatusti yksittäisinä esimerkkitapauksina.

Turun merkitys palokujia tarkasteltaessa kumpuaa vuonna 1827 tapahtuneesta Turun palosta, jota pidetään pohjoismaiden historian suurimpana kaupunkipalona. Kyseisen kaupunkipalon jälkeen Suomen kaupunkirakentamisessa alkoi uusi vaihe, jossa keskityttiin kaupunkien

¹⁰ Kokkonen 2005, 51.

¹¹ Kuopio/Asuminen ja ympäristö/Liikenne/Jalankulku ja pyöräily/Rännikadut

paloturvallisuuteen. Vanhat puukaupungit olivat erittäin paloherkkiä ja uusien kaupunkirakentamisen ja -kaavoituksen paloturvallisuus käytäntöjen levitessä Turun jälkeen muihinkin Suomen kaupunkeihin, myös Uudessakaupungissa otettiin oppia Turussa tehdyistä ratkaisuksista. Uudessakaupungissa koettiin 1800-luvulla kaksi suurta kaupunkipaloa.

Ensimmäinen vuonna 1846 ja toinen vuonna 1855. Näiden kaupunkipalojen myötä kaupunkia uudelleenkaavoitettiin ja -rakennettiin aiempaa paloturvallisemmaksi kokonaisuudeksi.

Poiketen monista muista Suomen kaupungeista Uudessakaupungissa monet 1800-luvun paloturvallisuusratkaisut ovat säilyneet erittäin hyvin ja muun muassa kaupungin keskustan kortteleita halkoo vielä tänäkin päivänä poikkeuksellisen hyvin säilyneet palokujat.

Tiivistettynä opinnäytetyöni aiheen ajallinen rajaus keskittyy tarkastelemaan suomalaisen kaupunkirakentamisen kehittymistä vuoden 1827 Turun palosta eteenpäin ja Uudenkaupungin palokujien kannalta keskityn vuosien 1846 ja 1855 tapahtumiin ja niitä seuranneeseen kaupunkikehitykseen. Tilallinen rajaukseni keskittyy puolestaan Uuteenkaupunkiin pääasiassa sen palokuihin ja niihin liittyviin paloturvallisuuskaavoitusratkaisuihin.

Pro Gradu -tutkielmani muodostuu kokonaisuudessaan seitsemästä luvusta, omine alalukuineen. Työni lopullinen rakenne muodostui orgaanisesti työskentelyn varrella, eikä enimmäkseen perustu tarkkoihin suunnitelmiin työn suunnitteluvaiheilta. Johdantoa työssäni seuraa kaksi lukua, joissa käyn läpi aiheeni erinäisiä taustatekijöitä. Ensin tarkastelen Uudenkaupungin palokuihin ja puutaloalueeseen vaikuttavia sopimuksia ja inventointeja. Tätä seuraa nopea katsaus suomalaisten kaupunkipalojen ja empiretyylin historiaan. Näiden lukujen jälkeen käsittelen Uudenkaupungin historian vaiheita palokujien kehittymiseen liittyen ja sukellan lopuksi kujien rooliin kaupungin nykytilassa, hyödyntäen Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittista ohjelmaa sekä muita erinäisiä aihetta sivuavia aineistoja ja lähteitä.

1.5 Tutkimuskäsitteet

Yksi keskeisimmistä käsitteistä, jota olen käyttänyt työssäni, on ”identiteetti”. Koska käsittelen aiheitani maisemantutkimuksen näkökulmasta, voin tarkentaa identiteetin käsitettä maisemaidentiteettiin. Maisemaidentiteetti on kuitenkin pelkän identiteetin tavoin hyvin monitulkintainen käsite, joka voidaan määritellä monella tavalla aiheesta ja sen käsittelytavasta riippuen. Esimerkiksi Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa puhutaan kaupunki-identiteetistä ja sitä tarkastellaan erinäisten kaupungin ”ominaispiirteiden”

avulla, joihin keskustan palokujat myös lukeutuvat ¹². Ominaispiirteet ovat kuitenkin keskenään luonteeltaan hyvin erilaisia, joten yhdenmukaista määritelmää niiden edustamalle kaupunki- tai maisemaidentiteetille on vaikea määrittää. Tarkastelen kuitenkin omassa työssäni vain palokujia ja niihin liittyviä ominaispiirteitä, joten niiden edustaman maisemaidentiteetin määrittely riittää. Tähän avuksi olen ottanut Derk Jan Stobbelaarin ja Bas Pedrolin maisemaidentiteettiympyrä -konseptin. Käytän Stobbelaarin ja Pedrolin tuottamaa maisemaidentiteettiä käsittelevää ympyräkaaviota työkaluna palokujien identiteetin kehittymisen tarkastelussa. Väitän, että palokujien merkitys paloturvallisuuskaavoitusratkaisuna on muuttunut vuosien saatossa kaupunkien paloturvallisuuden kehittyessä ja historiallisten kaupunkiympäristöjen muuttuessa enemmän tai vähemmän suojeltavaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Voimme olettaa identiteetin muuttuvan sen merkityksen muuttuessa. Maisemaidentiteettityypin erittelyn lisäksi on tärkeää myös eritellä, tarkastellaanko kohdetta tai kohteita maisemana vai paikkoina. Käsitteet ”maisema” ja ”paikka”, ovat maisemantutkimukselle hyvin oleellisia ja ne ovat myös tässä opinnäytetyössä tärkeässä roolissa. Kuten jo johdannon ensimmäisessä alaluvussa asian ilmaisin, maiseman voidaan tulkita olevan jotain visuaalista, paikkojen ollessa jotain, jossa voidaan olla ¹³. Palokujan voidaan tulkita olevan osa kaupunkitilaa ja/tai kaupunkimaisemaa, mutta erilaisten palokujaratkaisujen moninaisuuden vuoksi, palokujan yleinen käsitteleminen vain paikkana tai maisemana on hankalaa. Olen kuitenkin Uudenkaupungin palokujien kohdalla päättänyt tarkastella niitä ensisijaisesti maisemana, koska useimmat ihmiset kokevat ne ulkopäin. Kulttuuriperintöprosessi, kulttuuriperintödiskurssi ja näihin vaikuttavat auktoriteetit ovat myös oleellisia käsitteitä gradussani, mutta näihin pureudun enemmän seuraavassa luvussa. Tässä alaluvussa keskityn pääasiassa maisemaidentiteettiin sekä muihin oleellisiin käsitteisiin.

Maisemaidentiteetin käsitteen haasteellisuutta ovat käsitelleet monet tutkijat. Edellä mainitut Derk Jan Stobbelaar ja Bas Pedroli ovat pyrkineet luomaan tarkempia määritelmiä maisemaidentiteetin käsitteelle Maisemaidentiteettiympyrä¹⁴ -konseptin muodossa, jonka tarkoituksena on kehystää maisemaidentiteetti perustuen tilalliseen ja eksistentiaaliseen sekä henkilökohtaiseen ja kulttuuriseen erotteluun. Stobbelaarin ja Pedrolin artikkelissa maiseman käsite on perustettu eurooppalaisen maisemayleissopimuksen mukaisesti merkitsemään

¹² Arvela-Hellén 2020.

¹³ Creswell 2004, 10.

¹⁴ Artikkelissa ”Landscape Identity Circle”.

ihmisten havainnoimaa aluetta, joka on kehittynyt ihmisten ja/tai luonnon vaikutuksien myötä. Kuten Stobbelaar ja Pedroli myös huomauttavat, kyseinen tulkinta maiseman käsitteestä on laajempi kuin esimerkiksi juuri aiemmin viittamani Tim Creswellin esittämä visuaalisesti painottuneempi näkökulma.¹⁵ Tästä huolimatta pidättäydyn näkökulmassani Uudenkaupunkien palokujien erotteluun paikoista maisemaksi perustuen Creswellin näkökulmaan maiseman visuaalisesta luonteesta, vähemmän visuaalisuuteen painottuvan paikka -käsitteen rinnalla. Stobbelaarin ja Pedrolin artikkelissa käytetty näkökulma ei myöskään kuitenkaan ole varsinaisesti ristiriidassa Creswellin ja monien muiden tutkijoiden visuaalisempien näkökulmien kanssa, vaan se tarkastelee asiaa vain laajemmasta näkökulmasta.

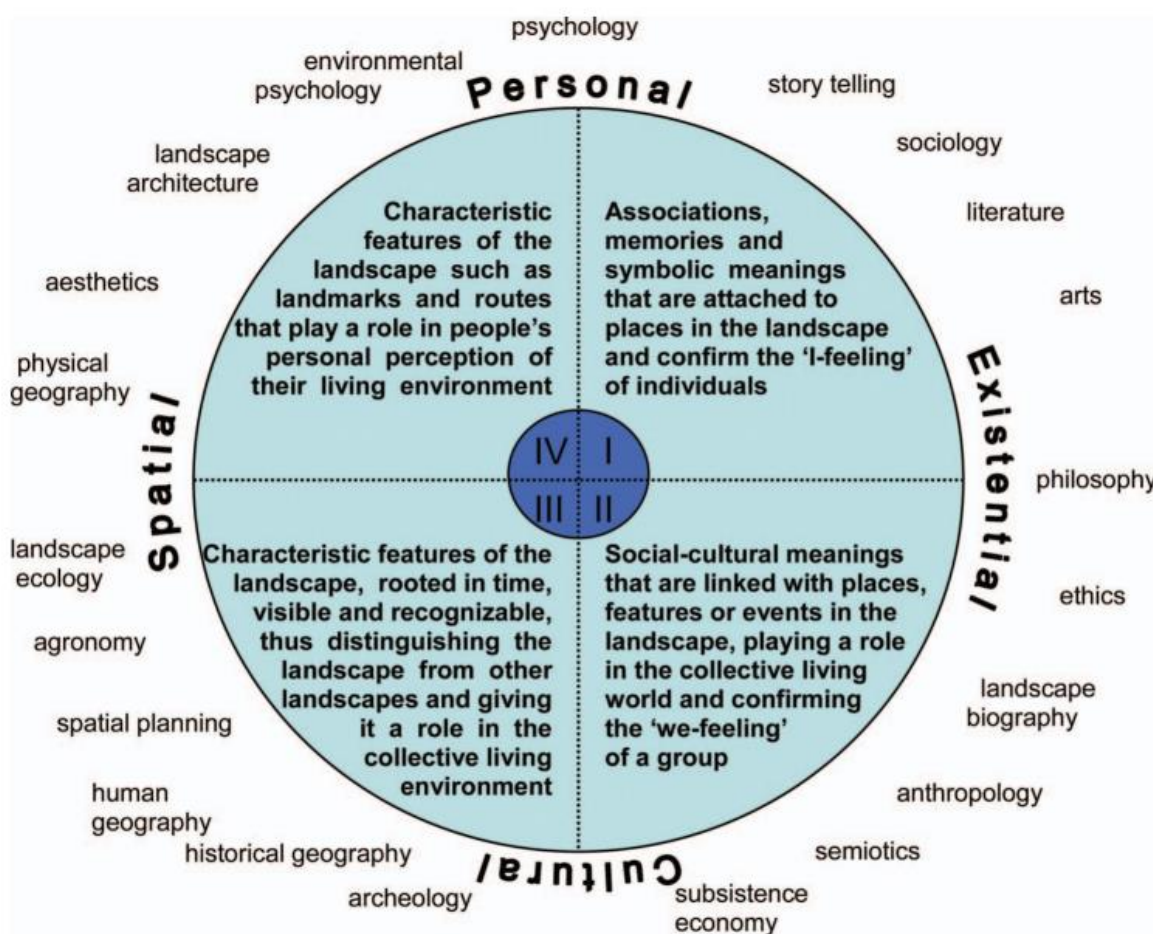
Maisemaidentiteetin käsitettä on tarkasteltu useiden tutkijoiden toimesta, mutta tästä huolimatta käsitteellä ei ole selkeää yhtenäistä määritelmää, joka soveltuisi kaikkiin konteksteihin, joissa kyseistä käsitettä käytetään. Tästä syystä maisemaidentiteetin käsite on hyvin avoin erilaisille tulkinnoille ja siksi sen käyttäminen tieteellisessä kontekstissa on hankalaa, ilman tarkempaa määrittelyä.¹⁶

Maisemaidentiteettiin voidaan liittää erilaisia näkökulmia kuten alueen luonne, jokin määrittävä historiallinen tapahtuma tai vaikkapa jokin tietty alueen ihmisryhmä. Muun muassa näiden näkökulmien kautta saadaan kuitenkin jonkinlainen käsitys siitä, mitä maisemaidentiteetin käsitteellä pyritään ilmaisemaan.¹⁷

¹⁵ Stobbelaar & Pedroli 2011, 321.

¹⁶ Stobbelaar & Pedroli 2011, 322.

¹⁷ Stobbelaar & Pedroli 2011, 322.

Kuva 1. Stobbelaarin ja Pedrolin maisemaidentiteettiympyräkaavio. Landscape Research, Vol. 36, No. 3, 325.

Stobbelaarin ja Pedrolin esittämä ympyräkaavio jakaantuu neljään sektoriin jaetusta kompassimaisesta ympyrästä. ”Kompassin” ”pääilmansuuntien” kohdalle kaavioon on merkitty henkilökohtainen, eksistentiaalinen, kulttuurillinen ja tilallinen käsitteet. Sektorit ovat numeroitu roomalaisin numeroin I, II, III ja IV ja ne kuvastavat edellä mainittujen käsitteiden yhdessä muodostamia maisemaidentiteettikonsepteja. Olen suomentanut sektorien käsitteet tätä työtä varten, tehdäkseeni konsepteista helpommin ymmärrettäviä.

Ensimmäinen kaavion sektori edustaa henkilökohtaiseksistentiaalista¹⁸ maisemaidentiteettiä. Sektorin ja siihen liitetyn käsitteen konseptina on jokaisen ihmisen itse kokeman maiseman eri henkilökohtaisten merkityksien muodostama kokonaisuus. Henkilökohtaiset merkitykset maisemassa muodostuvat sen sisältämiin paikkoihin yhdistettävistä muistoista ja assosiaatioista. Itselle symboliset merkitykset maisemassa vahvistavat kokijan minätunnetta.

¹⁸ Artikkelissa ”personal-existential”.

¹⁹ Maiseman henkilökohtaiseksistentiaalisen identiteetin juuret ovat merkityksissä, joita yksittäiset ihmiset omista näkökulmistaan maisemaan liittävät. Maiseman erityiseksi tekevät asiat ovat yksilöllisiä, eikä niitä voi yleistää muiden ihmisten kokemiksi.

Kaavion toinen sektori edustaa kulttuuriseksistentiaalista²⁰ maisemaidentiteettiä. Tässä konseptissa sosiaaliset prosessit ovat luoneet erityistä merkitystä paikalle, jonkin tietyn ihmisryhmän näkökulmassa. Paikka voi tällä tavoin yhdistää kyseisen ihmisryhmän edustajia. Erilaiset paikallisesti merkittävät paikat, kuten yleiset juhla-, tapahtuma- tai muut vapaa-ajan paikat voitaisiin muun muassa asettaa kaavion tälle sektorille.²¹ Maiseman kulttuuriseksistentiaalinen identiteetti perustuu maisemaan liitettävien jonkin kulttuuriyhteisön edustajien kokemien merkityksien kokonaisuudesta. Tällaiset merkitykset eivät välttämättä välity kulttuurin ulkopuolisille maiseman tarkastelijoille.

Kolmas kaavion sektoreista edustaa puolestaan kulttuuristilallista²² maisemaidentiteettiä. Kolmannen sektorin konseptin keskiössä ovat erilaiset paikan maiseman muiden paikkojen maisemista erottavat tekijät, kuten merkittävät eroavaisuudet esimerkiksi biodiversiteetissä, maankäytössä, rakennusmateriaaleissa tai vaikkapa värimaailmassa. Näitä erottavia tekijöitä yhdistää se, että ne ovat lähtökohtaisesti yhtä lailla kaikkien havaittavissa.²³ Toisin kuin vaikka kaavion ensimmäisen sektorin henkilökohtaiseksistentiaalisen maisemaidentiteetin tapauksessa, jossa maiseman merkitykset kumpuavat hyvin henkilökohtaisista tulkinnoista, kulttuuristilallisen maisemaidentiteetin kohdalla maiseman merkitykselle oleelliset elementit ovat tavallisten aistien avulla kaikkien havaittavissa. On toki olemassa erilaisia, niin toiminnallisia kuin myös aistillisia rajoittuneisuuksia, jotka voivat haitata havainnointia, mutta Stobbelaarin ja Pedrolin määritelmän voidaan katsoa olevan sovellettavissa useimpiin ihmisiin.

Kulttuuriseksistentiaalisesta maisemaidentiteetistä kulttuuristilallinen maisemaidentiteetti puolestaan eroaa siten, että kulttuuriseksistentiaalinen maisema koetaan jonkin kulttuurin edustajien toimesta heidän kokemiin merkityksiin perustuen, kun taas kulttuuristilallisen maiseman erityispiirteet ovat useimpien ihmisten havaittavissa.

¹⁹ Stobbelaar & Pedroli 2011, 325–326.

²⁰ Artikkelissa ”cultural-existential”

²¹ Stobbelaar & Pedroli 2011, 328.

²² Artikkelissa ”cultural-spatial”

²³ Stobbelaar & Pedroli 2011, 330.

Kaavion neljäs ja viimeinen sektori edustaa henkilökohtaistilallista²⁴ maisemaidentiteettiä. Kaavion neljännen sektorin konsepti keskittyy maisemaan sen yksilön tärkeäksi kokemien osien kautta. Tämä identiteetti malli perustuu maiseman osiin, jotka kaikki näkevät, mutta jotka koetaan eriarvoisina eri ihmisten näkökulmista. Se minkä yksilö kokee maisemassa tärkeäksi sen tunnistettavuuden ja siihen orientoitumisen kannalta, muodostaa henkilökohtaistilallista maisemaidentiteettiä. Tässä konseptissa havainnoitavat maiseman osat ovat kaikkien saavutettavissa, mutta ne eivät ole syystä tai toisesta yhtä tärkeitä kaikille.²⁵ Jotkin maisemasta löytyvät yksityiskohdat voivat omata erilaisia yksilöllisiä merkityksiä eri henkilöille. Jokin mikä voi olla toiselle hyvinkin erityistä ja merkityksellistä voi olla toiselle tavanomaista, turhaa tai täysin mitäänsanomatonta. Edellisen sektorin kulttuuristilallisen maisemaidentiteetin kohdalla ajatuksena oli juuri näiden merkityksien yleistettävyyden henkilökohtaisista näkökulmista irrotettuna. Tilan kulttuuriset merkitykset voivat tietysti lisäksi olla jollakin erityisellä tavalla merkityksellisiä jollekulle yksilölle, mutta yksilön henkilökohtaiset tulkinnat harvemmin ulottuvat laajempaan kulttuuriseen kontekstiin.

Uudenkaupungin säilyneiden palokujien ja niihin liittyvien muiden maiseman osien, kuten puuistutusten sovittaminen Stobbelaarin ja Pedrolin maisemaidentiteettiympyrä kaavioon on melko helppoa. Palokujat istutuksineen edustavat kulttuuristilallista maisemaidentiteettiä. Vaikka ihmisillä voi tietysti olla erilaisia henkilökohtaisia kujiin liittyviä merkityksiä, ne ovat kuitenkin maisemassa tasapuolisesti kaikkien havaittavissa, vaikka niistä mitään tietämättömän henkilön voikin olla vaikeaa osata kiinnittää niihin huomiota. Toisaalta esimerkiksi paloturvallisuuskaavoituksen yhteydessä toteutetut kadunvarsien säännölliset puuistutukset ovat juuri sellaisia asioita Uudenkaupungin keskustassa, joihin esimerkiksi matkailijat kiinnittävät huomiota hyvinkin helposti. Uudenkaupungin katujen ja palokujien puuistutuksiin on kiinnitetty huomiota muun muassa sanomalehtikirjoituksissa moneen otteeseen. Esimerkiksi jo vuonna 1928 Turun Sanomissa on kirjoitettu Uudestakaupungista ”puistokaupunkina”, jonka katuja ja kujia somistavat lehtipuuistutukset, jotka ovat vaikuttava näky niin kesällä, kuin talvellakin²⁶. Uudenkaupungin puuistutusten luoma idyllinen vaikutelma on siis kiinnittänyt huomiota jo 1900-luvun alkupuolella. Puuistutukset ovat vielä tänäkin päivänä tärkeä osa kaupungin maisemaa. Esimerkiksi vuonna 2023 Uudenkaupungin Sanomissa on kirjoitettu, kuinka kaupungin pitkät ja suorat

²⁴ Artikkelissa ”personal-spatial”

²⁵ Stobbelaar & Pedroli 2011, 331.

²⁶ Uusikaupunki on puistokaupunki, Turun Sanomat, 28.2.1928.

lehtipuukujat sekä vanhojen puutalojen alue olivat tehneet kaupungissa sukulaistensa luona vierailleeseen amerikkalaisturistiin²⁷. Puuistutukset ovat siis jo pitkään olleet vaikuttava tekijä kaupungin maisemassa. Puutaloista, joista vuoden 2023 lehtijutussa mainittiin, ei vuoden 1928 kirjoituksessa puolestaan mainittu. Vanhat puutalot ovat menneisyydessä olleet vähemmän kiinnostava osa kaupungin maisemaa siinä mielessä, että ne eivät vielä tuolloin olleet vanhoja tai millään tavalla harvinaisia. Uudenkaupungin vanhoista taloista ja muista rakennetun kulttuuriympäristön kohteista kirjoitetaan Suomessa tänä päivänä, koska ne ovat jotain poikkeuksellista suomalaisessa kaupunkimaisemassa. Suomen kaupungeissa on jäljellä suhteellisen vähän historiallisia rakennettuja alueita. Myös tästä aiheesta on kirjoitettu Uudenkaupungin sanomissa vuonna 2024. Aihe on Uudessakaupungissa tärkeä, koska kaupungin historiallinen puutaloalue on poikkeuksellisen suuri ja se hallitsee suurta osaa kaupungin keskustasta.²⁸

Tarkastelen tutkielmani lopussa myös hieman Stobbelaarin ja Pedrolin maisemaidentiteettikaaviota kriittisestä näkökulmasta. Pro graduni fokus on kuitenkin Uudenkaupungin palokujissa ja niitä ympäröivissä asioissa, joten tämä rakentavaksi pyrkivä teoreettinen kritiikki jää työssäni melko pieneen rooliin. Pienestä roolistaan huolimatta päädyin sisällyttämään tällaisen keskustelun työhöni, koska sille tuntui olevan tilaa tämän tutkielman puitteissa.

²⁷ Kaartinen, Katja: Ellin perässä Uuteenkaupunkiin, US 16.9.2023.

²⁸ Uitto, Teija: Historiallisia rakennettuja alueita on Suomen kaupungeissa vähän. US 3.2.2024.

2 Uudenkaupungin puutaloaluetta koskevat inventoinnit ja sopimukset

2.1 Kulttuuriympäristöt suojelun kohteena

Ennen kuin pureudun syvemmälle Uudenkaupungin ja suomalaisen kaupunkirakentamisen historiaan, luon vielä kevyen katsauksen kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelua ja käyttöä koskeviin erinäisiin sopimuksiin ja inventointeihin, joita on tehty kansainvälisellä, valtakunnallisella ja kunnallisella tasolla. Katsaus ei ole kaiken kattava, vaan ennemminkin valikoima erilaisista inventoinneista ja sopimuksista, jotka yhdessä demonstroivat eri tahojen ja tasojen osallisuutta kulttuuriympäristöön ja tässä tapauksessa palokujiin kohdistuvasta kulttuuriympäristöprosessista. Palokujat ovat osa kaupunkien kulttuuriympäristöä ja -perintöä, ja tästä syystä on syytä ottaa huomioon, miten eri tahojen erilaiset näkökulmat huomioivat sekä kenties vaikuttavat palokujan säilymiseen ja/tai käyttöön nykypäivänä.

Kulttuuriperintö kattaa käsitteenä monia hyvinkin erilaisia asioita aina yksittäisiä esineistä ja paikoista suurempiin kokonaisuuksiin, kuten kokonaisiin maa-alueisiin, sekä aineettomiin ilmiöihin, kuten eri kulttuureille ominaisiin tapoihin ja perinteisiin. Kulttuuriperintöä voidaan luonnehtia monikerroksiseksi muun muassa kohteen hallinnasta, tulkinnasta, säilyttämisestä ja muistamisesta muodostuvaksi performanssiksi. Tällaisten toimintojen pohjalta asiaa voidaan pitää kulttuuriperintönä. Kulttuuriperintö voi olla myös syystä tai toisesta epämääräistä ja/tai jollakin tavalla kiistanalaista, mutta kulttuuriperinnön perinteisten ja auktorisoitujen näkemysten kannalta tällaiset ongelmat rajautuvat tapauskohtaisiksi.²⁹

Kulttuuriperinnön ja -ympäristön käytöstä ja suojelusta on tehty monia sopimuksia useiden eri tahojen toimesta. Esimerkiksi organisaatiot kuten Unesco³⁰ ja Icomos³¹ ovat useiden kansainvälistenkin sopimusten taustalla. Muun muassa Unescon maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelua koskeva maailmanperintösopimus on hyvä esimerkki merkittävästä sopimuksesta, joka ohjaa kulttuuriperinnön suojelutoimintaa hyvinkin laaja-alaisesti. Suuret suuntaa näyttävät sopimukset ovat myös tietysti jossain määrin osallisia pienemmän mittakaavan kulttuuriperintöä ja -ympäristöä koskeviin sopimuksiin ja erilaisiin aiheeseen kohdistuviin hankkeisiin. Uusia sopimuksia tehtäessä harvemmin rikotaan vanhoja

²⁹ Smith 2006, 3–4.

³⁰ “United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization”.

³¹ “International Council on Monuments and Sites”.

sopimuksia. Kulttuuriperintöä koskevat sopimukset usein noudattavat vanhojen sopimusten näyttämiä suuntia, jos ei muuten, niin ainakin perustamalla käsityksensä kulttuuriperinnöstä ja sen suojelusta aiempiin käsityksiin aiheesta.

Tällä tavoin kulttuuriperinnön ja -ympäristön, johon myös Uudenkaupungin puutaloalueen palokujat lasketaan, määrittely, suojelu sekä käyttö perustuvat pitkälti samoihin periaatteisiin, jotka porras portaalta periytyvät aina lähemmäksi ruohonjuuritason toimintaa aina kunnalliselle ja mahdollisesti vieläkin spesifimmälle tasolle.

Alun perin 14.12.2017 tehtyyn, ja huhtikuun alusta 2018 voimaan astuneeseen Suomen valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista kuuluu: ”Huolehditaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta.”³².

Museoviraston RKY-verkkosivuilla kerrotaan, että ”Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan suomalaisen kulttuuriympäristön kokonaisuus perustuu viranomaisten laatimiin valtakunnallisiin inventointeihin, jotka koskevat valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita, valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY) ja valtakunnallisesti merkittäviä arkeologisia kohteita.”³³. Sama teksti löytyy lähes sanasta sanaan myös varsinaisesta valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden virallisesta päätöksestä³⁴. Ainoana erona on Museoviraston huomio RKY-inventoinnista alueidenkäyttötavoitteiden määritelmiin sopivana inventointina, vaikkei sitä erikseen alkuperäisessä päätösasiakirjassa olekaan esitetty. Päätös on avoimesti luettavissa ja ladattavissa ympäristöhallinnon verkkosivuilla³⁵.

Suomi kuuluu myös neljään kulttuuriympäristön ja maiseman suojelua koskevan kansainvälisen sopimuksen piiriin. Nämä sopimukset ovat Unescon maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelua koskeva maailmanperintösopimus, Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva, Euroopan neuvoston arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemista koskeva yleissopimus sekä eurooppalainen maisemayleissopimus. Edellä mainittujen sopimusten tarkoitus on turvata maiden perintö-, maisema- ja ympäristökohteita alueidenkäytön suunnittelussa.³⁶ Erilaiset, alueesta riippuvat, kulttuuriperintö-, maisema- ja ympäristökohteet koetaan tärkeiksi myös kansainvälisellä tasolla, paikallisen lisäksi.

³² Valtioneuvosto 2017, 8.

³³ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY

³⁴ Valtioneuvosto 2017, 7–8.

³⁵ [ymparisto.fi/Rakennettu ympäristö/Kaavoitus ja alueidenkäyttö/Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet](http://ymparisto.fi/Rakennettu_ymparisto/Kaavoitus_ja_alueidenkaytto/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet)

³⁶ Valtioneuvosto 2017, 4–5.

Kulttuuriympäristön ja muun -perinnön säilyttäminen ovat alueidenkäytön suunnittelussa tärkeitä huomioon otettavia asioita. Uudenkaupungin puutalokorttelien suojeleminen ja säilyttäminen palokujineen ovat ymmärrettävästi myös Uudenkaupungin kaupunkisuunnittelun näkökulmasta erittäin tärkeä asia³⁷. Tällainen rakennetun kulttuuriympäristön suojeleminen on kuitenkin myös tärkeää niin valtakunnallisella, kuin myös kansainvälisellä tasolla, kuten edellä mainittujen sopimusten pohjalta voidaan turvallisesti todeta.

2.2 Inventoinnit

Rakennetun kulttuuriympäristön (RKY) inventointi on Museoviraston laatima valtakunnallinen Suomen rakennetun ympäristön inventointi, joka keskittyy monipuolisesti Suomen rakennetun ympäristön historiaan ja kehitykseen. Inventoinnin kohteet kattavat alueellisesti ja ajallisesti laajasti erilaisia kohteita aina yksittäisistä rakennuksista maa-alueineen, kokonaisuksiin kaupunkialuekokonaisuuksiin. Inventoinnin kohteille ja kokonaisuuksille ei ole tarkempaa yhtenäistä teemaa. Kohteet ja alueet ovat määritelty inventoinnissa tapauskohtaisesti. RKY-inventoinnin kohteet ovat lueteltu, tietoineen Museoviraston ”Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY” -sivustolla, jossa ne ovat avoimesti kaikkien saavutettavissa.

Yksi inventoinnin kohteista on ”Uudenkaupungin puutalokorttelit”. Inventoinnin kuvaus kertoo, että Uudenkaupungin puutalokorttelit ovat Suomen parhaiten säilyneitä. Kaiken kaikkiaan alueella on noin 40 hyvin säilynyttä puutalokorttelia. Korttelit muodostavat yhden Suomen edustavimmista empiretyylisistä kaupunkialueista. Kuvauksessa kerrotaan lyhyesti Uudenkaupungin ja sen puutalokorttelien historiasta sekä hieman muutamista merkittävistä kohteista, kuten kaupungin vanhasta kirkosta ja satamasta. Alueen historian yhteydessä kerrotaan myös lyhyesti 1800-luvun kaupunkipaloista ja niitä seuranneesta uudelleenkaavoituksesta. Kohteen kuvausta suoraan lainaten: ”Kaupunkirakennetta leimaavat leveät suorat kadut suurine kortteleineen ja palokujineen. Yksikerroksiset kadunsuuntaiset puutalot luovat leveän ja matalan katutilan, jota kehystävät puurivit. 1800-luvun lopulla vaurastunut merenkulkukaupungin porvaristo on rakennuttanut suurikokoisia puutaloja

³⁷ Arvela-Hellén 2020.

rikkain empirekoristein. Pihapiireihin on kuulunut myös runsaasti sivu- ja ulkorakennuksia.”.

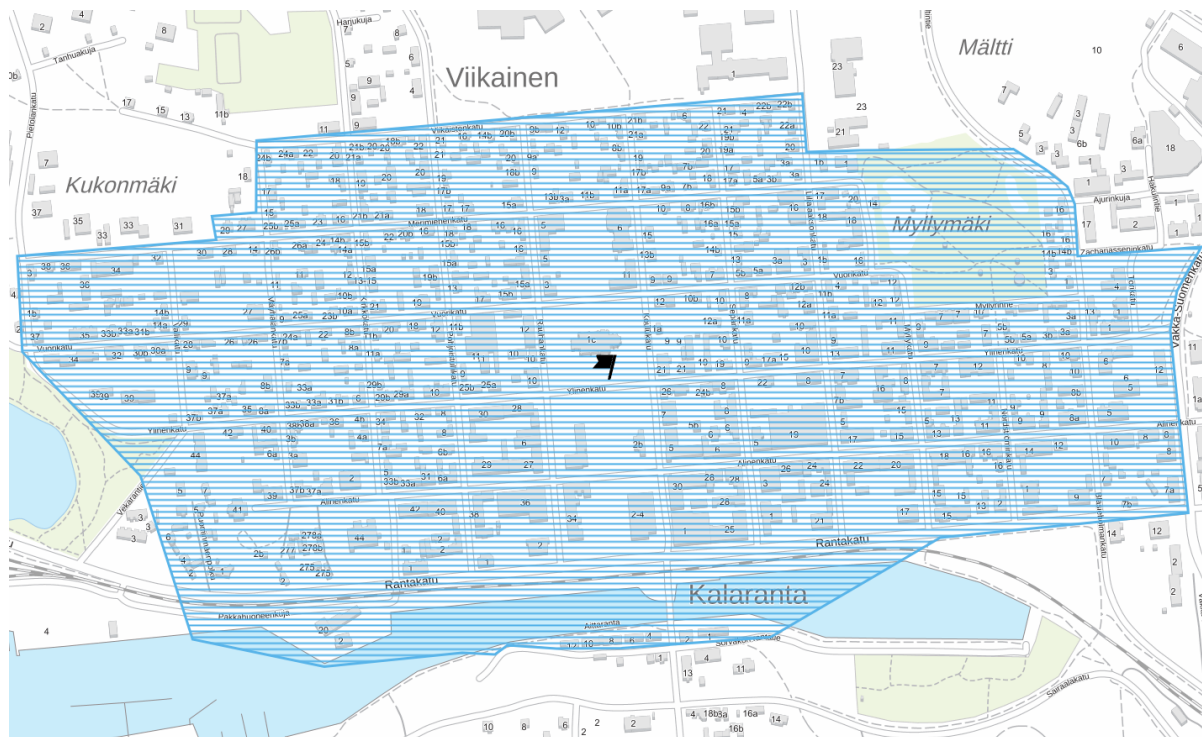
38

Uudenkaupungin puutalokorttelien merkitys rakennettuna kulttuuriympäristönä ei perustu vain alueelta löytyviin empiretyyliisiin rakennuksiin, vaan myös laajemmin keskustan kaupunkirakenteeseen. Leveät ja suorat kadut, suuret korttelit, palokujat sekä kortteleita ja tontteja kehystävät puuistutusrivit ovat tärkeitä Uudenkaupungin keskustan osia. Nämä asiat ovat tietysti myös osa 1800-luvun empiretyylistä kaupunkirakentamista, mutta ne edustavat ajan arkkitehtuurin tyyliuunnan lisäksi myös aikansa paloturvallisuusrakentamista- ja kaavoitusta.

Kaupungin paloturvallisuuteen tähtäävä Georg Theodor Chiewitzin laatima kaava mainitaan myös alueen kuvauksen historiaosiossa 1800-luvun tulipalojen yhteydessä ³⁹. Kuten aiemminkin on tullut todettua, erityisesti Uudenkaupungin keskustan ilme perustuu pitkälti tulipaloja seuranneeseen uudelleenkaavoitukseen sekä -rakentamiseen ja kyseisistä jälleenrakentamistoimista on yhä paljon jäljellä keskustan katukuvassa, kuten puutalokorttelien kohteen kuvauksessakin kerrotaan. Alueen poikkeuksellisuuteen johtavat historialliset tekijät ovat luonnollisesti tärkeitä. Tällaisten kohteiden suojelun lisäksi on tärkeää, että niiden historia pyritään myös säilyttämään ja pitämään ihmisten saavutettavissa. Maisema- ja kulttuurihistorian saavutettavuutta tukee tietysti Museoviraston RKY-inventoinnin kaltainen kohteen tietojen avoin saatavuus verkossa, mutta myös paikallisella kulttuuritoimella on vastuu tuoda tällaiset asiat ihmisten ulottuville mahdollisuuksien mukaan myös konkreettisemmässä muodossa esimerkiksi museotoiminnan kautta.

³⁸ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki/Uudenkaupungin puutalokorttelit

³⁹ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki/Uudenkaupungin puutalokorttelit

Kuva 2. Museoviraston rajaama Uudenkaupungin puutalokorttelien RKY-alue. Taustalla taustakartta. Museovirasto, Museoviraston karttapalvelu.

Oheisessa Museoviraston karttapalvelusta otetussa kuvakaappauksessa näkyy sinisellä merkittynä Uudenkaupungin puutalokorttelien RKY-alue eli rakennettu kulttuuriympäristö -alue. RKY-alue sijoittuu pitkälti Uudenkaupungin keskustan ”alkuperäiselle” alueelle, joka on aina ollut kaupungin keskeisin osa. Vuosien 1846 ja 1855 tulipalot tapahtuivat molemmat kyseisellä alueella ja alue on niiden seurauksena uudelleenkaavoitettu ja -rakennettu useita kertoja. Suurin osa karttakuvan kuvaamasta alueesta on tuhoutunut jossain vaiheessa Uudenkaupungin historiaa, joten ”täysin alkuperäistä” rakennuskantaa löytyy alueelta hyvin vähän. Alueen vanhin rakennus on Uudenkaupungin vanha kirkko, joka rakennettiin 1600-luvulla pian kaupungin perustamisen jälkeen⁴⁰. Toinen esimerkki alueen 1800-luvun tulipaloilta säästyneistä rakennuksista on Uudenkaupungin museoon kuuluva Merimiehenkotimuseo, joka on rakennettu 1700-luvulla⁴¹. Kaiken kaikkiaan tällaisia rakennuksia on keskustan alueella jäljellä hyvin vähän.

1800-luvun tulipalojen jälkeen keskustassa rakennettiin paljon uusia empiretyylisiä taloja. Puutalokorttelien alueelta löytyy edelleen useita tällaisia hyvin säilyneitä rakennuksia. Yksi erityisen hyvin säilynyt kohde on ”Jungqvistin talo”, joka sijaitsee kaupungin keskustassa

⁴⁰ Kaukovalta 1961, 95–96.

⁴¹ Uusikaupunki/Kohteet/Merimiehenkotimuseo

Alisenkadun ja Myllykadun risteyksen kulmassa. Talo on yksi kaupungin vanhimmista porvaristaloista ja yksi kaupungin parhaiten säilyneistä esimerkeistä empiren myöhäisvaiheen kaupunkirakentamisesta. Tontin asuinrakennuksen lisäksi rakennuksen tontti piharakennuksineen ja palokujineen on säilynyt poikkeuksellisen hyvin.⁴² Vaikka Uudenkaupungin puutalokorttelit tarjoavatkin esimerkin erityisen hyvin säilyneestä myöhäisempiren kaupunkikokonaisuudesta, alue ei ole säästynyt täysin 1900-luvun uudisrakentamisen vaikutuksilta. Palokujat ovat monissa kortteleissa ja monilla tonteilla jääneet uudisrakentamisen jalkoihin. Kujien ansiosta tonttien pihoilla oli monissa tapauksissa paljon tilaa uudisrakentamiselle. Tästä syystä hyvin säilyneitä palokujia on Uudessakaupungissa jopa vähemmän kuin säilyneitä empiretyylisiä rakennuksia. Samaa voitaisiin olettaa useimmista muistakin kaupungeista, joissa vastaava rakennuskantaa on mahdollisesti jossain määrin säilynyt tähän päivään saakka.

Jungqvistin talon suojeltuun kokonaisuuteen kuuluvat tontin päärakennuksen lisäksi myös asuin- ja leivintuparakennus, palokuja ja sen puusto, kaivo sekä kaksi ulkorakennusta⁴³. Toinen esimerkki tavallista paremmin säilyneestä tonttikokonaisuudesta on Uudenkaupungin museon Wahlbergin museotalon tonttikokonaisuus. Jungqvistin talo ja Wahlbergin talo tontteineen edustavat empiretyyliä ja ovat siis 1800-luvun uudisrakentamisen tuotoksia suurten tulipalojen jälkeiseltä ajalta.

Uudessakaupungissa on tehty myös kaupunkiarkeologinen inventointi, jonka tuloksissa nostetaan esiin muun muassa palokujien maaperän kerrostumien poikkeuksellinen säilyneisyys. Museoviraston rakennushistorian osaston toteuttaman Vaasa- ja suurvalta-aikaisten kaupunkien inventointiprojektissa Uudenkaupungin kaupunkiarkeologinen inventointi oli hankkeen kolmantena kenttätyökohteena. Hankkeen inventoinnissa keskityttiin 1700-luvun alun Uuteenkaupunkiin isovihaa edeltäneiden kaupunkirakenteiden säilyneisyyteen.⁴⁴ Inventointi ei sinänsä aiheeltaan koske erityisesti Uudenkaupungin palokujia, mutta Uudenkaupungin eri kohteita tarkasteltaessa inventoinnissa myös palokujat ovat otettu huomioon useissa tapauksissa. Kyseiset inventoinnin kohteet ovat alueen tontteja. Inventoinnin kohdekuvauksissa, jossa kuvaillaan inventointialueen yksittäisiä kohteita, kolmentoista kohdalla tontin palokuja tai sen säilyneet osat on mainittu⁴⁵. Tonttien

⁴² Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki/Uudenkaupungin puutalokorttelit

⁴³ Kulttuuriympäristön palveluikkuna/Rakennusympäristö/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki/Jungqvistin talo

⁴⁴ Mökkönen, 2001.

⁴⁵ Mökkönen 2001. Liite 8, 11, 13, 22, 24, 29, 31–36.

rakentamattomat reunat ovat kuvattu monissa tapauksissa muistoksi tai jäänteeksi palokujasta. Palokujien alueiden on useissa kuvauksissa kerrottu sisältävän hyvin säilyneitä kerrostumia ajalta ennen palokujia.

Kun palokujat kaavoitettiin 1800-luvun kaupunkipalojen seurauksina, palokujiksi määritetyt alueet jäivät lähes koskemattomiksi pitkäksi aikaa, koska niiden ideana oli pitää alue tontista rakentamattomana. Puuistutukset ovat ainut asia mitä palokujien alkuperäisessä kaavoittamisessa kyseisille tontin alueille lisättiin ja näiden istutuksien jälkeen kujat ovat olleet pääasiassa tyhjiä, kunnes 1900-luvulla kaupunkirakentaminen alkoi kiihtyä ja kujien paikalle rakentaminen mahdollistui. Tähän päivään säilyneet palokujat ovat siis tietyissä tapauksissa mahdollisesti keskustan alueen pisimpään enimmäkseen koskemattomana pysynyt tyhjää kaupunkitilaa. Kujat voivat siis olla parhaimmillaan keskustan vanhinta koskemattomaa kaupunkitilaa jo 1700-luvulta lähtien. Tästä on jopa käytännön hyötyä muun muassa kaupunkiarkeologian saralla. Kuten vuoden 2001 kaupunkiarkeologisen inventoinnin liitteissä on moneen otteeseen huomioitu, säilyneiden palokujien alueella keskustan tonttien kerrostumat ovat oletettavasti paremmin säilyneitä kuin alueilla, joiden maaperään on kajottu esimerkiksi rakennustöiden vuoksi ⁴⁶.

Tämän inventoinnin pohjalta voidaan siis tarkastella palokujien säilyneisyyttä Uudenkaupungin keskustassa inventoinnin tekemisen ajalta, eli vuoden 2000 lopulta. Vuonna 2001 valmistuneen inventoinnin kenttätyöajankohdaksi on ilmoitettu 25.–30.9.2000 ⁴⁷.

2.3 Kuka määrää kulttuuriperinnön?

Kulttuuriperinnön ja siihen sisältyvän kulttuuriympäristön määrittely perustuu moniin tekijöihin. Kenellä on auktoriteetti sanoa mikä on kulttuuriperintöä ja milloin, on kysymys jota muun muassa Arkeologi Laurajane Smith on pohtinut teoksessaan ”Uses of Heritage”, jossa hän käsittelee aihetta kriittisesti auktorisoitu kulttuuriperintödiskurssi -konseptin avulla. Tiivistetysti ilmaistuna kirjassa käsitellään kulttuuriperinnön käyttöä sosiaalisten ja kulttuuristen arvojen ja merkityksien sekä identiteettien määrittelyssä. Smithin mukaan kulttuuriperintöä kohtaan on olemassa dominoiva länsimaalainen diskurssi, johon käsitykset kulttuuriperinnöstä useimmiten perustetaan ⁴⁸.

⁴⁶ Mökkönen 2001. Liite 8, 32–34. Liite 11, 13–14.

⁴⁷ Mökkönen, 2001.

⁴⁸ Smith 2006, 4.

Auktoriteettina kulttuuriperinnön määrittelyssä on usein esimerkiksi valtio tai jokin vastaavasti laajassa mittakaavassa, mahdollisesti jopa kansainvälisesti, toimiva organisaatio, jonka tarkoitus on ylläpitää jonkinlaista konsensusta historiasta ja kulttuurista. Länsimaissa nämä toimijat perustavat käsityksensä kulttuuriperinnöstä länsimaalaista diskurssia ylläpitäviin länsimaalaisiin tahoihin. Auktoriteettina tämän diskurssin taustalla toimivat erinäiset merkittävät toimijat, kuten aiemmin mainitut Unesco ja Icomos, joilla on tärkeä rooli kulttuuriperintöön liittyvässä toiminnassa ⁴⁹.

Toisaalta kulttuuri on jatkuvassa muutostilassa, joten suurten auktoriteettien hyödyntämisen jokseenkin jähmeän kulttuuriperinnön kehityksen voi olla vaikea sisällyttää rajauksiinsa ja määritelmiinsä asioiden mahdollisesti tuoreempia ja tapauskohtaisempia ilmiöitä, jotka muodostuvat ”alempien” tahojen toiminnassa. ⁵⁰ Yleisesti katsoen aineelliseen ja aineettomaan kulttuuriperintöön liitetään jokin aktiivinen menneisyysuhde.

Institutionaalisella tasolla tunnustettua kulttuuriperintöä voidaan pitää niin sanotusti virallisena kulttuuriperintönä. Tämän virallisen kulttuuriperinnön sfäärin ulkopuolelle sijoitettavia kulttuuriperintöön liittyviä yhteisiä tai yksityisiä käytäntöjä voidaan puolestaan luonnehtia epäviralliseksi kulttuuriperinnöksi. ⁵¹ Kulttuurin muutosta itsessään voidaan tavallaan pitää myös kulttuuriperintönä.

Kulttuuriperintö on monikerroksinen konsepti. Se muodostuu kulttuuriperintökohteen ympärillä tapahtuvista muistamisen, hallinnan, tulkinnan ja säilyttämisen toiminnasta tai ”performanssista”. ⁵² Tällainen toiminta, jossa asian alkuperäinen tarkoitus ja arvo muuttuvat sen ympärillä käydyn kokonaisvaltaisen performanssin myötä, edustaa yhdessä kulttuuriperintöprosessia ja asian kulttuuriperinnöllistämistä ⁵³.

Uudenkaupungin palokujat ovat osa kaupungin puutaloaluetta, joka on kujineen Uudenkaupungin tapauksessa luokiteltu merkittäväksi rakennetun kulttuuriympäristön kohteeksi valtakunnallisessa merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnissa ⁵⁴. Palokujat ja kaupungin keskustan vanha rakennuskanta kaikessa kokonaisuudessaan ovat myös kaupungin kehityksen kannalta tärkeiksi koettuja kohteita, kuten Uudenkaupungin

⁴⁹ Smith 2006, 113.

⁵⁰ Smith 2006, 4.

⁵¹ Vahtikari et al., 2021, 369.

⁵² Smith 2006, 3.

⁵³ Vahtikari et al., 2021, 369.

⁵⁴ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki/Uudenkaupunginpuutalo korttelit

arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa on huomioitu⁵⁵. Jos palokujia katsotaan kuitenkin tavallisten kaupunkilaisten näkökulmasta, kujat ovat useimmissa tapauksissa ensisijaisesti pihoja tai niiden osia, ilman sen kummempia merkityksiä. Epäsäännöllisesti säilyneet ja ulkopuolisilta enimmäkseen piilossa olevat palokujien jäänteet eivät välttämättä ole ollenkaan tavallisten ihmisten tiedossa, varsinkaan ulkopaikkakuntalaisten kohdalla, jotka eivät ole tutustuneet paikalliseen historiaan ja kulttuuriperintöön olipa se kuinka hienoa tai erikoista tahansa.

⁵⁵ Arvela-Hellén 2020.

3 Suomalaisen puutalokaupungin kehittyminen 1800-luvulla

3.1 Turun palo ja empiren saapuminen Suomen kaupunkeihin

Suomen kaupunkien rakennuskanta on suurimmaksi osaksi melko nuorta. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina kaupunkien uudisrakentaminen ja laajat saneeraustoimet tuhosivat laajasti 1800-luvun kaupungin rakennuskantaa.⁵⁶ 1800-luvun rakennuskantakaan ei välttämättä voida pitää erityisen vanhana. Aiempien vuosisatojen rakennuskantaa on kuitenkin säilynyt vähän. Ennen 1800-lukua, sekä vielä pitkälle 1800-luvun puolellakin, monia Suomen kaupunkeja kohtasivat laajat ja tuhoisat kaupunkipalot, joiden seurauksena monet Suomen kaupungeista tuhoutuivat lähes kokonaan. Suurten kaupunkipalojen, sekä laajan uudisrakentamisen myötä Suomen rakennuskannasta vain muutama prosentti on säilynyt ajalta ennen 1900-lukua⁵⁷. Keskityn tässä työssä puutalokaupunkien kannalta vain suomalaiseen kaupunkirakentamiseen ja sen tiettyihin tapauksiin. Muun, esimerkiksi eurooppalaisen kaupunkirakentamisen, olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle.

1800-luvulla tehtyjä uusia paloturvallisuuskaavoitusmenettelyjä edeltäneet puutalokaupungit olivat tyypillisesti valitettavan alttiita tulipaloille, niin tiiviin kaavoituksen kuin myös rakennusmateriaalina yleisimmin käytetyn puun vuoksi. Tuhoisia kaupunkipaloja koettiin 1600-, 1700- ja 1800-lukujen saatossa monissa suurissa kaupungeissa kuten Tukholmassa, Kööpenhaminassa, Boråsissa ja useissa suomalaisissa kaupungeissa kuten Raahessa, Oulussa, Haminassa sekä Hämeenlinnassa. Monet kaupungit paloivat jopa useita kertoja ja erityisesti näissä kaupungeissa tiedettiin, että mahdolliset tulipalot piti pysäyttää heti alkuunsa, jotta palo ei ehtisi leviämään koko kaupunkiin. Tehokasta palontorjuntaa varten kaupungeilla oli omat palojärjestyksensä, jotka ohjasivat tulipalojen ehkäisyä ja sammutusta tarpeen tullen.⁵⁸ Kaupungit eivät kuitenkaan olleet täysin turvassa tulipaloilta palojärjestyksistä huolimatta.

Viimeisten Suomessa tapahtuneiden suurten kaupunkipalojen uhreihin kuuluvat muun muassa 1800-luvun jälkipuoliskolla palaneet Vaasa, Pori, Loviisa, Uusikaarlepyy sekä Uusikaupunki. Nämä kaupungit uudelleenrakennettiin 1800-luvun alkupuoliskolla Turussa tehtyjen uusien asemakaavoituskäytäntöjen ratkaisuja mukaillen. Monissa paikoissa osa näistä ratkaisuista on

⁵⁶ Kärki 2014, 435.

⁵⁷ Kärki 2014, 435.

⁵⁸ Salmi 2022, 39–40.

yhä nähtävissä kaupunkirakenteessa. Väljästi rakennetut, palokujilla jaetut tontit ja kokonaiset korttelit ovat yhä erityisesti vanhempien kaupunkialueiden maisemasta erottuvia asioita.⁵⁹

1800-luvun alkupuoliskolla Suomen kaupunkien asemakaavoitus keskittyi erityisesti maaseudulla kaupunkien laajentamiseen ja tulipaloissa tuhoutuneiden kaupunkien jälleenrakentamiseen⁶⁰. 1820-luvun lopulla Suomessa oli yhä useita paloturvallisuuden kannalta vaaralliseksi luonnehdittavia kaupunkeja kuten Hämeenlinna, Porvoo, Uusikaarlepyy, Uusikaupunki sekä Turku. Näistä Turku oli tuolloin kaikista tiheimmin, eli paloturvallisuuden kannalta epäturvallisimmin, rakennettu Suomen kaupunki. Tiiviisti rakennetut kaupungit kapeine kujineen eivät olleet riittäviä mahdollisten tulipalojen leviämisen estämisessä.⁶¹ Pohjoismaiden historian suurimpana kaupunkipalona tunnettu Turun palo tapahtui syyskuussa vuonna 1827. Palo kesti yli 18 tuntia ja se tuhosi yli 2500 rakennusta.⁶² Turku oli historian saatossa joutunut laajojenkin tulipalojen uhriksi useita kertoja, mutta vuoden 1827 oli ennenkuulumattoman tuhoisa. Palo sai alkunsa kauppias Hellmanin tontilta.⁶³ Tapahtuma sai osakseen huomiota jopa kansainvälisessä mediassa. Euroopassa palosta kirjoitti lähes 50 eri lehteä, mukaan lukien lontoolainen *The Times*.⁶⁴ Uutisointi ei rajoittunut pelkästään Euroopan alueelle, vaan se ulottui jopa Yhdysvaltoihin ja muun muassa Tasmanian rannoille. Turku ei ollut maailmalla erityisen tunnettu kaupunki ja monet saivat tietää koko kaupungin olemassaolosta paloa koskeneiden uutisten kautta.⁶⁵ Kiinnostavaa tulipalossa ei siis välttämättä ollut niinkään Turun palaminen, vaan tulen aiheuttamat suuret tuhot yleensä. Tulipalot ovat suuri ongelma luonnollisesti Suomen ulkopuolellakin ja ehkä siksi uutisiin Turun palosta on suhtauduttu tietynlaisella yleismaailmallisella ymmärryksellä tulipalojen vaarallisuudesta.

Turun katastrofaalisen kaupunkipalon myötä viranomaiset ymmärsivät, että kaupunkien paloturvallisuutta tulisi kehittää, ei vain palokaluston kehittämisen kautta, vaan myös kaupunkirakentamisen uudistuksien kautta.⁶⁶ Turun paloa ja sitä seurannutta uudelleenkaavoitusta pidetään suomalaisen kaupunkirakentamisen uudistumisen lähtökohtana

⁵⁹ Kärki 2014, 432.

⁶⁰ Lilius 1985, 29.

⁶¹ Kirjakka 2005, 22.

⁶² Lilius 1985, 30.

⁶³ Salmi 2022, 28.

⁶⁴ Salmi 2022, 214–125.

⁶⁵ Salmi 2022, 130.

⁶⁶ Lilius 1985, 30.

sekä empireruutukaavan syntyä⁶⁷. Empiretyyli ei siis ole suomalainen keksintö, vaan se rantautui Suomeen kehityttyään muualla. Suomessa tehdyt kaavoituksen empiretyyliset ratkaisut ovat kuitenkin siinä mielessä ”suomalaisia”, että ne ovat suomalaisten tekemiä ja soveltamia Suomen kaupunkien tarpeisiin, niissä vallinneet olosuhteet huomioon ottaen. Empiretyylisuunnan alkuperäiset ideat, jotka kuitenkin edelleen vaikuttavat suomessa toteutetuissa ratkaisuissa, ovat alkujansa muualta kotoisin.

Suomalaisen kaupunkirakentamisen empirekausi kesti Suomen liittämistä Venäjän keisarikuntaan vuonna 1809 aina 1800-luvun keskivaiheille asti. Ensimmäiset venäläisen empiren vaikutukset alkoivat kuitenkin näkyä Suomessa vasta, kun Carl Ludvig Engel kiinnitettiin Helsingin suunnittelijaksi vuonna 1816. Tähän saakka Suomen kaupunkirakentamisessa oli vielä pitkälti seurattu kustavilaista uusklassismia.⁶⁸ Engel edusti arkkitehtina uusklassista empiretyyliä. Tyyli oli levinnyt Ranskasta Venäjälle, jonka vallan alaisena se päättyi lopulta myös Suomeen.

Turun uuden asemakaavan laati Carl Ludvig Engel helmikuussa 1828. Kaavaa suunniteltiin yhteisvoimin eri tahojen kanssa. Keskeisimmät osallistajat olivat kenraalikuvernööri Zakrewski, maaherra Erik Walenius sekä Turun Porvaristo. Uuden kaavan perusajatuksena oli kaupungin paloturvallisuuden edistäminen. Tähän pyrittiin väljentämällä kaupunkirakennetta, muun muassa katujen määrittämällä 30 kyynärän (18 m) levyisiksi, 40 kyynärän (24 m) levyisillä poikkikaduilla, joiden tarkoitus oli pysäyttää mahdollisten tulevaisuuden kaupunkipalojen leviäminen, tonttikokojen kasvattamisella sekä erilaisilla puuistutuksilla, jotka jatkoivat aiempien kaupunkisuunnittelun aikakausien puistokatuperinnettä. Uuden kaavan väljyyteen vaikuttivat myös muun muassa useat toriaukiot ja puistot.⁶⁹ Uudet kaavoituskäytännöt tarkoittivat siis tonttien kaavoittamisen uudistamisen lisäksi koko korttelien kaavoittamisen uudistamista. Jokaisen tontin yksi laita tuli jättää rakentamatta ja kyseiselle laidalle tuli istuttaa puita⁷⁰.

Turun palon jälkeen myös Senaatissa otettiin Suomen kaupunkien asemakaavoitus tarkempaan valvontaan. Monet Engelin laatiman Turun asemakaavan paloturvallisuutta onnistuneesti edistäneet ratkaisut otettiin laajemmalti käyttöön suomalaisessa kaupunkirakentamisessa. Seuraavina vuosina suurissa tulipaloissa laajalti tuhoutuneiden

⁶⁷ Lilius 1985,28.

⁶⁸ Lilius 1985, 28.

⁶⁹ Lilius 1985, 30.

⁷⁰ Kirjakka 2003, 93.

kaupunkien jälleenrakentamisessa sekä kokonaan uusien kaupunkien perustamisessa noudatettiin empiren kaavoitusperiaatteita.⁷¹ Palokuja ei kuitenkaan ole Turun palon jälkeinen keksintö, vaikka se yleistyikin kyseisen kaupunkipalon jälkeen. Palokujia on toteutettu kaupunkeihin aikaisemminkin, kuten aiemmin mainitun Kuopion tapauksessa. Turun paloa seurasi kuitenkin palokujan laaja säännönmukaistuminen ja yleistyminen.

Turussa vuoden 1827 tulipalon jälkeen käyttöönotettujen kaavoituskäytäntöjen korttelimallia voidaan pitää lähtökohtaisesti suomalaisena keksintönä paloturvallisuuden kannalta. Suunnittelussa suuressa roolissa olivat mukana paikalliset porvarit, jotka olivat itse kokeneet Turun tuhoisan palon.⁷² Vaikka uuden kaavan laatikin saksalaissyntyinen arkkitehti, perustuen ranskalaiseen tyyliuntaan, Venäjän vallan alaisena, paikallisen porvariston laajan osallistumisen myötä voidaan sanoa, että Engelin empirekaavan korttelien paloturvallisuusratkaisut ovat pitkälti suomalainen keksintö. Uudelleenkaavoitus syntyi suurilta osin paikallisten tarpeiden mukaiseksi ja kaavan onnistuneisuuden vuoksi siinä käytetyt ratkaisut päätyivät yleiseen käyttöön muuallakin Suomessa. Muissa kaupungeissa muun muassa tulipalojen jälkeisessä uudelleenrakentamisessa paloturvallisuusratkaisuja luonnollisesti sovellettiin paikallisiin tarpeisiin ja olosuhteisiin sopiviksi, mutta rakennus- ja kaavoituskäytäntöjen taustalla toimivat silti Engelin Turun kaavassa tehdyt ratkaisut.

3.2 Tulipalojen torjunta ja ehkäisy 1800-luvun puukaupungeissa

1800-luvulla tulipalojen torjunnassa ensisijaisina välineinä käytettiin paloruiskuja ja erityisesti palojen leviämisen estämisessä palopurjeita. Palopurjeet ovat tulipalojen sammutustöissä aikoinaan käytettyjä purjemaisia märeksi kasteltuja kankaita, joiden oli tarkoitus suojata rakennuksia ja ihmisiä kipinöiltä ja säteilylämmöltä⁷³. Luultavasti huomattavasti tunnetummat paloruiskut puolestaan ovat tulipalojen sammuttamiseen käytettyjä ruiskuja⁷⁴. Paloruiskut olivat erityisesti ennen vanhaan pääasiassa käsikäyttöisiä ja usein kannettavia pumppaamalla toimivia vesiruiskuja. Palohälytykset tapahtuivat palovartijoiden toimesta erilaisten kellojen, kuten kirkonkellojen, rumpujen ja muiden kovaa meteliä aikaansaavien välineiden avulla. Yksi palovartijoiden aikoinaan käyttämä hälytysväline oli räikkä. Räikkä on tietynlainen, useimmiten puusta valmistettu, hammasidiofoni -tyyppinen soitin, joita on käytetty musiikin ulkopuolellakin kovan metelin

⁷¹ Lilius 1985, 31.

⁷² Kirjakka 2003, 93.

⁷³ TEPA-termipankki/palopurje. Suomisanakirja/palopurje

⁷⁴ Suomisanakirja/paloruisku

aikaansaamiseksi muun muassa metsästyksessä ja erilaisissa hälytystilanteissa, kuten palohälytyksissä. Uudenkaupungin historian kolmannessa osassa myöhemmin Kaukovallan käyttämä termi ”pärkkä (pärk)” on aikoinaan Uudenkaupungin ja muun Vakka-Suomen alueella käytetty murren sana räikälle ⁷⁵. Aikansa palotorjuntamenetelmistä huolimatta tulipalot olivat valitettavan usein erittäin tuhoisia kaupungeissa, niiden epäturvallisen rakentamisen ja kaavoituksen vuoksi.

Paloturvallisuuden parantamiseksi kaupungeissa otettiin käyttöön palojärjestykset, joita laadittiin lääni- ja kaupunkikohtaisesti ⁷⁶. Palojärjestys on vanhentunut termi, joka tarkoittaa kunnallista järjestyssääntöä, jonka alaisuuteen sisältyi paloturvallisuuteen liittyviä ohjeita ja säädöksiä ⁷⁷. Kaupunkien palojärjestykset vaikuttivat palontorjunnan käytäntöjen lisäksi luonnollisesti myös kaupunkien arkkitehtoniseen ulkonäköön. Muun muassa kaksikerroksiset puutalot sekä muita rakennusteknisiä ratkaisuja kiellettiin palo- ja rakennusjärjestyksien ohjaaman uudisrakentamisen myötä. ⁷⁸

Rakennuksien palovakuutuskirjat ovat oivallisia lähteitä muun muassa arkkitehtuurihistoriallisissa tutkimuksissa. Palovakuutuskirjat sisältävät tarkat tiedot vakuutetuista rakennuksista sekä niiden tonteista. ⁷⁹ Vaikka palovakuutuskirjoista ei ole välttämättä erityisen paljoa iloa palokujia tarkasteltaessa, kertovat ne silti paljon aikansa tulipalojen torjunnasta ja ehkäisystä. Palovakuutuskirjoja voidaan myös pitää melko suorana seurauksena kaupunkien ja yksittäistenkin rakennuksien paloturvallisuuden kehittymisestä. Palovakuutukset yleistyivät paloturvallisuuden parannuttua. Esimerkiksi Uudessakaupungissa uuden kaavoituksen tehostaman paloturvallisuuden vuoksi kaupungissa siirryttiin ”Kaupunkien Paloapuyhdistys Irtaimistoa varten” palovakuutusmaksujen ensimmäiseen kategoriaan, eli alimpaan maksuluokkaan alkuvuodesta 1915 ⁸⁰.

Paloturvallisuuden paraneminen puolestaan on suora vastaus tulipaloille. Kuten pitkälti kaikkea palontorjuntaa, palovakuutuksista voidaan kiittää tulipaloja. Palontorjunta on kokonaisvaltaisesti vastaus tulipalojen esittämään ongelmaan. Tulipalojen ehkäisyn ja sammutuksen edistyminen ovat tehneet monista vanhoista palontorjuntamenetelmistä enemmän tai vähemmän turhia. Esimerkiksi tämänkin työn yhtenä keskeisimmistä tarkastelun

⁷⁵ Winter 1978, 88.

⁷⁶ Lilius 2014, 172.

⁷⁷ TEPA-termipankki/palojärjestys

⁷⁸ Lilius 2014, 172.

⁷⁹ Lilius 2014, 172.

⁸⁰ Uusikaupunki halvempaan palovakuutus luokkaan, US 28.4.1914.

kohteista olevat palokujat eivät ole enää tulipalojen torjunnan kannalta erityisen merkittäviä. Nykyaikaisemmat rakennus- ja kaavoitustekniset ratkaisut ovat korvanneet palokujien tarpeen uudemmilla menetelmillä, jotka useimmissa tapauksissa toimivat vähintäänkin yhtä hyvin kuin vanhat.

Palokujista voi kuitenkin olla hyötyä tulipalojen ehkäisyssä vielä tänäkin päivänä, niiltä osin missä niitä on vielä tähän päivään säästynyt. Mahdollisen tulipalon sattuessa säilynyt palokuva voisi edelleen ehkäistä tulipalon leviämistä ja niitä voidaan käyttää muun muassa pelastustienä, mikäli kujaa ei ole kokonaan aidattu tai sille vievä portti on riittävän leveä. Kujien mahdollisesti säästyneet puustot voivat kuitenkin estää tällaisen toiminnan. Uudenkaupungin museon ensisijainen toimipiste, Wahlbergin museotalo, sijaitsee yhdellä kaupungin keskustan puutaloalueen paremmin säilyneistä empiretyylisistä tonteista, jolla myös palokuva on säilynyt. Museon pelastustienä käytetään tontin palokujaa. Leveä kuja mahdollistaa tarpeen sattuessa hälytysajoneuvojen siirtämisen lähemmäs korttelissa syvemmällä sijaitsevia rakennuksia.

Kaupunkien yleisen paloturvallisuuden kehittymisen myötä laajoista kaupunkipaloista on tullut erittäin harvinaisia. Laajojen kaupunkipalojen harvinaisuuden (ja lähestulkoon mahdottomuuden) vuoksi kujista on kuitenkin harvemmin mitään konkreettista etua tulipalojen leviämisen estämisen kannalta.

4 Uudenkaupungin tulipalot ja niiden seuraukset

4.1 Yleistä Uudestakaupungista ja menneisyyden tulipaloista

Uusikaupunki on Varsinais-Suomen maakunnan alueella sijaitseva rannikkokaupunki. Kaupungin perusti kuningas Kustaa II Adolf vuonna 1617.⁸¹ Nykyisin Uusikaupunki tunnetaan pääasiassa suuren Pohjan sodan päättäneen Uudenkaupungin rauhan julistuspaikkana, teollisuuskaupunkina sekä yhtenä Suomen historian merkittävimmistä satamakaupungeista. Kaupungin satamatoiminta on kuitenkin nykyisin suhteellisen vähäistä. Teollisuuden kannalta Uudessakaupungissa toimivat tätä nykyä muun muassa Valmetin autotehdas sekä Yaran lannoitetehdas. Kaupungin asukasluku on viime vuosien mittausten mukaan noin 15000. Vuoden 2023 lopussa asukkaita on Tilastokeskuksen mukaan laskettu olevan Uudessakaupungissa 14 938⁸².

Nykyään yksi Uudenkaupungin merkittävimmistä piirteistä ovat myös kaupungin keskustan hyvin säilyneet empiretyyliset puutalokorttelit, jotka rakennettiin 1800-luvulla suuria tulipaloja seuranneessa jälleenrakentamisessa. Uudessakaupungissa koettiin kaksi suurta tulipaloa 1800-luvun keskivaiheilla. Ensimmäinen tulipalo tapahtui vuonna 1846 ja tätä seurasi toinen mittava palo noin yhdeksän vuotta myöhemmin vuonna 1855. Yhdessä edellä mainitut tulipalot tuhosivat suurimman osan kaupungista. Tästä syystä näitä tulipaloja edeltävää rakennuskantaa Uudenkaupungin keskustan alueelta ei juurikaan löydy muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta.

Tulipaloja on sattunut Uudessakaupungissa muulloinkin, kuin edellä mainittuina vuosina. Kuten jo edellisessä luvussa totesin, tulipalot olivat valitettavan yleisiä vanhoissa puukaupungeissa. Niissäkin kaupungeissa, joissa onnistuttiin välttymään erityisen laajoilta ja tuhoisilta tulipaloilta, koettiin useimmissa tapauksissa ainakin jonkin verran pienemmän mittakaavan tulipaloja.

Uudessakaupungissa koettiin pieniä paloja aina silloin tällöin. Tulipaloja pääsee tapahtumaan vielä tänäkin päivänä, mutta historian tuhoisimmat tulipalot vaikuttaisivat pitkälti sijoittuvan menneille vuosisadoille. Uuttakaupunkia kohdanneista tulipaloista vain suurimmat ovat saaneet osakseen laajempaa huomiota historiankirjoissa. Pienemmät palot ovat jääneet vähemmälle huomiolle luultavasti ainakin osittain siksi, että niistä ei myöskään seurannut

⁸¹ Kaukovalta 1961, 28.

⁸² Tilastokeskus/Tilastotietokannat/StatFin/Väestörakenne/1Ira -- Tunnuslukuja väestöstä alueittain, 1990-2023

erityisen suuria vahinkoja. Suuremmat ja tuhoisimmat palot ovat luonnollisesti vaikuttaneet kaupungin toimintaan laajemmin.

Esimerkiksi vuonna 1685 syyskuun 14. päivänä kaupungissa paloi kaiken kaikkiaan 80 taloa. Tulipalo syttyi maaherra Lorentz Creutzin kaupunkivierailun aikana ja kesti noin viisi tuntia. Tuhoutuneiden rakennuksien lisäksi palossa menehtyi myös useita eläimiä sekä yksi porvari, Jaakko Danielinpoika. Tulipalon syttymisen varmaa syytä ei tiedetä. Maaherra Creutzin saapuessa kaupunkiin, kaupungin porvarit olivat kuitenkin innostuksissaan ampuneet kunnialaukauksia juuri ennen tulipalon alkua, joten on hyvin mahdollista, että palo sai alkunsa huolimattomista kunnialaukauksista. Asiasta ei kuitenkaan saatu varmuutta, joten palon syyksi päätettiin ”synnin rangaistus” ja ”Jumalan kuritus”.⁸³ Kuten ihmiskunnan historiassa on pitkälti aina ollut tapana, syy hallitsemattomasta katastrofista siirrettiin hallitsemattoman jumalan tai muun vastaavan, sekä tähän kohdistuneen uskonpuutteen syyksi.

Vain kuusi vuotta myöhemmin vuonna 1691 Uudessakaupungissa paloi jälleen. Tällä kertaa menetettiin kolme korttelia. Kaiken kaikkiaan 27 rakennusta tuhoutui kaupungin länsipuolella, joka oli vuoden 1685 palosta säästynyt ilman merkittäviä vahinkoja.⁸⁴

4.2 Uudenkaupungin palontorjunnan historiaa

Uudenkaupungin palontorjunnassa seurattiin pitkään 1600-luvun menettelyjä. Talojen uunien ja takkojen paloturvallisuutta seurattiin kesäisin maistraatin määräämien tarkastajien avulla. Öisin kaduilla puolestaan liikkui palovartioita tarkkailemassa kaupungin tilannetta mahdollisten tulipalojen aikaisen havaitsemisen vuoksi. Vasta noin 1700-luvun puolivälissä alettiin palovartijoiden työskentelyä uudistaa ja valvoa tarkemmin. Maistraatti halusi olla varmempi palovartijoiden valppaudesta ja heidät määrättiin antamaan äänimerkki joka kellonlyönnin aikaan. Vuonna 1746 porvaristo ohjeistettiin pitämään tikapuita pystyssä rakennuksien katoille pääsyn vuoksi. Seuraavana vuonna kaupungissa palkattiin kaksi palovartijaa vakinaiseen virkaan. Palovartijan tuli kiertää ”valppaana ja raittiina” kaupungilla pimeinä vuodenaikoina kello 10:stä 4:ään ja valoisina aikoina 2:een. Palovartijat olivat myös järjestyksenvalvoja. He kantoivat mukanaan kiväärejä, epäilyttävien kaupungilla liikkujien pidättämiseksi.⁸⁵ Ottaen huomioon, että vuoden 1685 tulipalo sai alkunsa mahdollisesti epäturvallisesti toteutetuista kunnialaukauksista, on mielenkiintoista, että palovartijat

⁸³ Kaukovalta 1961, 200–202.

⁸⁴ Kaukovalta 1961, 203–204.

⁸⁵ Kaukovalta 1929, 48–49.

kantoivat aseita. On toki ymmärrettävää, että oletettavasti hyvin koulutettu aseiden käsittelijä, jonka tarkoitus on ylläpitää turvallisuutta ja järjestystä, on pienempi paha, kuin epämääräiset ja epäilyttävät öiset kaupunginkulkijat tekemässä mitä lie vaarallisia laittomuuksia.

Palontorjuntavälineisiin Uudessakaupungissa alettiin investoida enemmän vasta vuonna 1766. Kaupunkiin hankittiin kaiken kaikkiaan 12 palopurjetta, joista kymmenen oli suurempia ja kaksi pienempiä. Palovartioiden määrää myös lisättiin vuonna 1767. Virallisia palovartioita oli kaupungissa ollut tuolloin vain kolme. Nyt kaupunki sai neljännen vartijan tarkkailemaan kaupunkia mahdollisten tulipalojen varalta.⁸⁶

Uusikaupunki säästyi 1700-luvulla melko hyvin suuremmilta tulipaloilta. Vuosisadan lopulla vuonna 1793 kaupungissa koettiin kuitenkin jälleen kaksi merkittävää tulipaloa. Ensimmäinen palo syttyi iltapäivällä toukokuun 22. päivänä Alisella pitkällä kadulla (nykyinen Alinenkatu). Tulipalossa tuhoutui kaiken kaikkiaan viisi korttelia sekä jonkin verran Kaupunginlahden itäpuolella sijaitsevaa Blasieholman aluetta. Seuraava tulipalo syttyi elokuun 12. päivänä. Tämä tulipalo jäi tuhoiltaan huomattavasti pienemmäksi kuin edellinen. Kuuromykkä porvarinpoika Henrik Tammelin kuitenkin menehtyi palossa, koska hän ei nukkuessaan huomannut yllättävää vaaratilannetta.⁸⁷ Tulipalot ovat vaarallisia niin rakennuksille kuin ihmisillekin, vaikka väittäisinkin, että Uudessakaupungissa tulipalot ovatkin tuhonneet paljon enemmän rakennuksia, kuin tappaneet ihmisiä. Tulipalojen aiheuttamat talojen rakenteelliset vauriot ovat myös luonnollisesti vaaraksi ihmisille, vaikka tulipalon varsinainen vaaratilanne olisikin jo ohi. Toukokuussa tapahtuneen tulipalon seurauksena menehtyi myös yksi kaupungin asukkaista jäätyään kaatuvan savupiipun alle⁸⁸. Tulipalojen jättämät rauniot ovat vaarallisia niin epävakaiden pystyyn jääneiden rakenteiden, kuin myös romukasoissa vielä kenties kytevän tulen vuoksi. Talojen uudelleenrakentaminen oli myös melko hidasta työtä. Vuoden 1783 tulipaloista kesti useita vuosia ennen kuin palossa tuhoutuneita rakennuksia ryhdyttiin rakentamaan uudelleen. Tulipalojen rauniot olivat yhä muistuttamassa tulipaloista kaupungin maisemassa vielä 1796, jolloin maistraatti muistutti tonttien omistajia uudelleenrakentamisesta, sillä mikäli tontille ei kolmessa vuodessa tulipalon jälkeen rakennetta uusia ”tavallisia huoneita”, tontti siirtyisi kaupungin omistukseen.⁸⁹

⁸⁶ Kaukovalta 1929, 49.

⁸⁷ Kaukovalta 1929, 185.

⁸⁸ Kaukovalta 1929, 185.

⁸⁹ Kaukovalta 1929, 185.

Vuoden 1793 tapahtumia seurasi Uudenkaupungin uuden rakennus- ja palojärjestyksen laatiminen. Tulipaloihin suurta huomiota kiinnittänyt Turun läänin maaherra huomasi teetettyään kartan paloalueesta, että kaupungissa ei ollut ollenkaan rakennus- tai palojärjestystä. Hän määräsi maistraatin laatimaan ehdotuksen uudesta järjestyksestä vuonna 1795 ja kaupungin pormestari Ekman teki työtä käskettyä. Kaupungin ensimmäinen rakennus- ja palojärjestys vahvistettiin kuitenkin vasta vuonna 1807.⁹⁰

Paloturvallisuusratkaisujen voidaan siis olettaa olleen ennen vuonna 1807 hyväksyttyä järjestystä pitkälti paikallisten ratkaisujen muodostamaa tarpeen mukaista toimintaa, ilman laajempaa ulkoista ohjausta.

Uudenkaupungin uusi palojärjestys jakoi kaupungin neljään ”palokortteliin”, joita valvoi kolme palomestaria. Yksi palomestareista valvoi kahta kortteliä ja kaksi muuta palomestaria valvoivat kukin yhtä heille määrättyä kortteliä. Palotoimen hierarkian ylimpänä päällikkönä toimi kaupungin pormestari. Uusi palojärjestys toi mukanaan myös runsaasti uusia ohjeita rakennuksien paloturvallisuuden takaamiseksi. Jo aiemminkin suurin osa kaupungin asukkaista oli osallistunut kaupungin tulipalojen ehkäisyyn tavalla tai toisella, mutta uuden palojärjestyksen myötä kaikki kaupungin miehet veloitettiin uuden ”paloruodun” jäseniksi. Tätä järjestelyä on Kaukovallan Uudenkaupungin historian toisessa osassa luonnehdittu ”ikäänkuin sotilaalliseksi”. Palontorjunnasta alettiin pitää myös harjoituksia, joihin paloruoduun kuuluvat kaupunkilaiset osallistuivat suurella innolla. Harjoituksia pidettiin Kaupunginlahden rannalla.⁹¹

Yksi asia, joka jäi huomiotta vuoden 1807 palojärjestyksessä olivat kaupungin tonttien pieni koko ja niillä tiheän rakentamisen tuottama ahtausta⁹². Ahdas rakentaminen ja pienet tontit kuuluivat vielä tuolloin normaalin kaupunkirakentamisen menettelyihin ja kuten jo aiemminkin olen tässä työssä todennut, kyseiset kaupunkirakentamisen tavat ovat merkittävä osasyys Suomen vanhojen puukaupunkien paloherkkyydelle. Koska kaupungit olivat yhä pitkälti tällaisia vielä 1800-luvun alulla, näihin aikoihin tapahtuneet tulipalot olivat usein hyvin tuhoisia. Vaikka nämä ongelmat kaupunkirakentamisessa olisikin havaittu jo ennen vuoden 1827 tapahtunutta Turun paloa, olisi kokonaisen kaupungin ainakin osittainen uudelleenrakentaminen väljemmäksi ja turvallisemmaksi tulipaloilta ehkäisevänä toimenpiteenä melko radikaali ja massiivinen hanke, johon ryhtymisellä olisi luonnollisesti

⁹⁰ Kaukovalta 1929, 187.

⁹¹ Kaukovalta 1929, 187.

⁹² Kaukovalta 1929, 187.

ollut omat haasteensa. Näin laajaan uudelleenrakentamiseen ja -kaavoitukseen ei monissa tapauksissa ryhdytty ennen kuin se oli välttämätöntä. Rajuimmat palontorjuntaratkaisut vaikuttaisivat tulleen käyttöön useimmissa tapauksissa suurempien tulipalojen seurauksena ennaltaehkäisemään tulipalojen toistumista.

Aiemmin mainitut 1600-luvun ja 1700-luvun loppujen tulipalot olivat suurimmat 1800-luvun suuria tulipaloja edeltäneet Uudenkaupungin palot. Uudenkaupungin palontorjunnasta 1700-luvulla palovartioiden avulla voidaan olettaa olleen aidosti huomattavan paljon hyötyä, koska 1600-luvun lopun tulipalojen jälkeen kaupungissa pärjättiin melko hyvin aina vuoteen 1793 asti. Vuosien 1846 ja 1855 suuret kaupunkipalot tunnetaan 1600-luvun ja 1700-luvun paloista huolimatta kuitenkin kaupungin historian merkittävimpinä niiden laajuuden ja tuhoisuuden ansiosta. Kuvassa 3 on nähtävillä Uudenkaupungin tiivis ja epäsäännöllinen kaupunkirakenne ajalta ennen vuosien 1846 ja 1855 tulipaloja.

Kuva 3. Kartta Uudestakaupungista vuodelta 1843. Kolme vuotta ennen ensimmäistä suurta tulipaloa. Kansallisarkisto, Turun ja Porin lääninhallituksen kartat ja piirustukset (kokoelma) (1625-1998), LH1 Turun ja Porin lääninhallituksen kartat ja piirustukset (1625-1964).

4.3 Vuosien 1846 ja 1855 kaupunkipalot

Uudenkaupungin historian kaksi merkittävintä kaupunkipaltoa tapahtuivat vuosina 1846 ja 1855. Yhdessä kyseiset tulipalot tuhosivat kaiken kaikkiaan suurimman osan kaupungin vanhasta rakennuskannasta. Kyseisiä tulipaloja käsittelevissä lähteissä on jonkin verran ristiriitaisuuksia⁹³, jotka voidaan kuitenkin nähdäkseni suurimmilta osin laskea kirjoitusvirheiden ja ymmärrettävien epähuomioiden seurauksiksi. Olen käyttänyt tässä alaluvussa ensisijaisena lähteenä historiantutkija ja opettaja Kyösti Kaukovallan kirjoittamaa Uudenkaupungin Historia -sarjan kolmatta osaa, koska uskoisin sen olevan realistisesti vähintäänkin kohtuullisen luotettava lähde ja se keskittyy juurikin Uudenkaupungin historiaan, menemättä sen syvemmälle kaupunkipalojen tai -rakentamisen historiaan laajemmin Suomessa. Kaukovallan kirjoittamat Uudenkaupungin historia -teokset tarjoavat kattavan katsauksen kaupungin historian vaiheisiin, mukaan lukien kaupungin tuhoisiin tulipaloihin.

Vuoden 1846 suuri tulipalo tapahtui elokuussa 22. ja 23. päivien välisenä yönä. Tulipalo sai alkunsa, kun salama iski Uudenkaupungin itäosassa Surikkalan korttelissa sijainneeseen leskirouva Helena Juliana Södermanin omistamaan taloon kaupungin tontilla n:o 106. Talon väki oli herännyt kovaan ukkosen jyrähdykseen, ja talon emäntä oli käskenyt kahden palvelijattaren ottamaan asiasta tarkemmin selvää. Kävi ilmi, että talon katolla oli, tuli irti.⁹⁴

Palovartija Samuel Grönrosin mukaan salamanisku tapahtui hieman puolenyön jälkeen ja pian tämän jälkeen oli jossakin kaupungin itäosassa näkynyt jo tulenlieskoja. Todettuaan leskirouva Södermanin talon olevan tulella Grönros riensi pärkkäänsä (räikkäänsä) heristäen hälyttämään kaupungin rummuttajan Johan Mannerbergin sekä kaupungin kellonsoittajat varakaupunginvouti Nylanderin ja Samuel Sarmanin. Sarman oli palovahdin saapuessa jo ylhäällä ja valmis kiipeämään soittamaan kirkontornin kelloja. Toinen palovartija puolestaan juoksi kaupungin itäosaan rämistäen omaa pärkkäänsä, ilmoittaen kaupunginosan asukkaille tulipalosta. Tulipalon havaitsemisesta palohälytyksen alkamiseen kului aikaa palovahti

⁹³ Esimerkiksi ”Suomen kaupunkirakentamisen historia II” -teoksessa Henrik Liliuksen kirjoittamassa ”Suurpalot 1840-luvulla” -luvussa mainitaan vuoden 1846 Uudenkaupungin suuren tulipalon, jossa tuhoutui 97 tonttia kaupungin itäpuoliskolla, tapahtuneen marraskuun 13. päivänä. Lilius on käyttänyt lähteenä tekstissään Kyösti Kaukovallan kirjoittamaa Uudenkaupungin historian kolmatta osaa, jossa kyseisen tulipalon ajankohdan kerrotaan olevan elokuun 22. ja 23. päivien välisenä yönä. Viitatuilla sivuilla (45–63) Uudenkaupungin historia -teoksessa on kuitenkin maininta myös toisesta vuonna 1846 Uudessakaupungissa tapahtuneesta huomattavasti pienemmästä tulipalosta, joka tapahtui Liliuksen mainitsemana marraskuun 13. päivänä. Lilius 2014, 161. Kaukovalta 1930, 54.

⁹⁴ Kaukovalta 1930. 45.

Grönrosin mukaan alle kymmenen minuuttia. Hälytys tapahtui pitkälti niin nopeasti, kuin kyseisissä olosuhteissa tuolloin oli mahdollista.⁹⁵ Tulipalot olivat 1800-luvun puutalokaupungeissa vakava uhka, joten nopea toiminta palon ehkäisyssä ja torjunnassa oli tietysti ensisijaisen tärkeätä vahinkojen minimoimiseksi. Vaikka palohälytykset tapahtuivatkin melko tehokkaasti hyvän valvonnan ansiosta, tulipalojen sammuttaminen oli asia erikseen.

Södermanin talosta alkaneen tulipalon sammuttamista vaikeuttivat monet tekijät. Vettä ei ollut riittävästi saatavilla paloruiskujen käyttöön. Käyttöön saadut paloruiskut eivät myöskään ylittäneet esimerkiksi Södermanin talon katolle, josta koko palo oli saanut alkunsa. Hevosia ei myöskään ollut riittävästi käytettävissä, sillä kaupungissa oli tapana viedä hevoset kesäaikaan laiduntamaan kaupungin ulkopuolelle, kun niitä ei tarvittu työntekoon. Vaikka palohälytys tapahtui hyvinkin nopeasti palon havaitsemisen jälkeen, sammutustöiden aloittamiseen kesti aivan liian kauan. Kaukovalta kertoo erään paikalla olleen palvelustytön nähneen ensimmäisen paloruiskun palopaikalla vasta puoli tuntia palohälytyksen jälkeen. Tulipalo kasvoi liian suureksi ennen kuin sitä ehdittiin sammuttamaan ja sen sammuttamisesta tuli liian vaikeaa. Tuli alkoi levitä ahtaasti rakennetusta talosta toiseen ja suuren palon kuumuus vaikeutti sammutustöitä entisestään. Tulipalon leviämistä kuitenkin pyrittiin estämään myös palopurjeilla.⁹⁶ Kadutkaan eivät estäneet tulipalon leviämistä. Kaiken kaikkiaan tulipalossa menetettiin kokonaan 97 täysin rakennettua tonttia ja melkein puolet kaupungin asukkaista menetti kotinsa.⁹⁷

Tiedon Uudenkaupungin palosta levittyä, läheiseltä maaseudulta sekä naapurikaupungeista saatiin runsaasti avustusta ja tukea, rahan ja elintarvikkeiden muodossa kotinsa menettäneiden uusikaupunkilaisten auttamiseksi. Erityisesti alle kaksikymmentä vuotta aikaisemmin palaneessa Turussa Uudenkaupungin palo herätti kovasti myötätuntoa, joka näkyi laajan avustustoiminnan muodossa.⁹⁸

⁹⁵ Kaukovalta 1930, 45.

⁹⁶ Kaukovalta 1930, 46.

⁹⁷ Kaukovalta 1930, 47.

⁹⁸ Kaukovalta 1930, 49–50.

Kuva 4. H. J. Helleniuksen laatima Uudenkaupungin kartta vuoden 1846 paloalueesta. Paloalue on merkitty karttaan punaisella. Kaupunkikartat (kokoelma) (1640-1960), lub* Uudenkaupungin kartat. Kaupungin uudestijärjestelyä ryhdyttiin suunnittelemaan pian kaupungin palamisen jälkeen. Kaupunki oli jo entuudestaan jaettu säännöllisiin kortteleihin, mutta korttelien tontit eivät noudattaneet minkäänlaista säännöllistä jakoa. Tontit olivat pääsääntöisesti suuria ja aivan liian ahtaasti täyteen rakennettuja. Kaupungin tori oli puolestaan kooltaan turhan pieni ja ahdas.⁹⁹

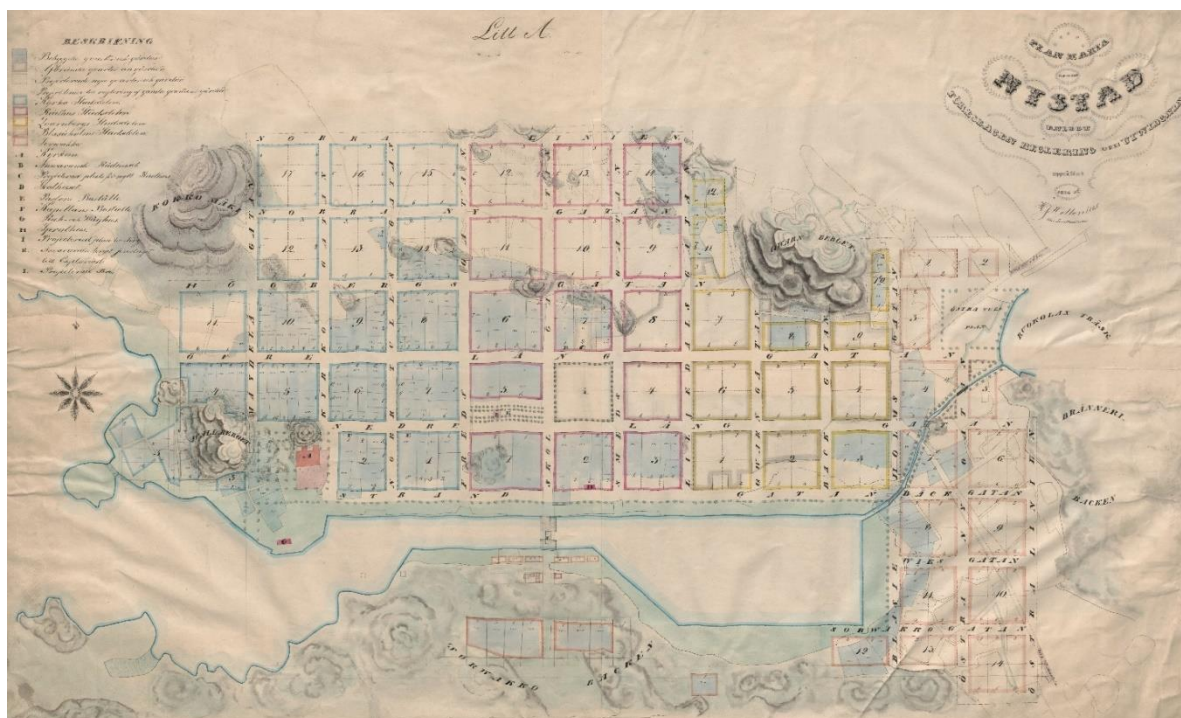
Syyskuun 5. päivänä maistraatissa esitettiin läänin kuvernöörille, kenraali Cronstedtille, että palaneiden korttelien tontit lunastettaisiin kaupungin haltuun, korttelit jaettaisiin uudelleen neljään tonttiin ja, että tontit huutokaupattaisiin ostajille, jotka määrättäisiin istuttamaan lehtipuita uusille tonteille. Myös muut tontit, jotka tavalla tai toisella olisivat kaupungin uudelleenjärjestelyn tiellä, tulisi lunastaa. Uuden tonttijaon myötä kaupunkiin ei mahtuisi enää yhtä paljon rakennuksia, kuin aiemmin. Kaupunkia tulisi siis myös laajentaa ja kaupungille tulisi laatia uusi asemakaava. Rakentaminen uusille tonteille olisi kiellettyä, kunnes uudet suunnitelmat olisivat hyväksytyt.¹⁰⁰ Suunnitelmat hyväksyttiin. Uudet kaupungin laidalle kaavoitettavat korttelit tulivat kuitenkin jakaa kuuteen osaan neljän sijasta ja kaikille tonteille tuli jättää yksi sivu rakentamatta. Rakentamatta jääville tontin laiduille tuli järjestää vähintään 20 kyynärää (12 m) leveä puutarha, jonne oli tarkoitus istuttaa lehtipuita. Lehtipuiden tarkoitus oli estää mahdollisten tulevaisuuden tulipalojen leviämistä.¹⁰¹ Kuten edellisessäkin luvussa kävi ilmi, puuistutuksia oli hyödynnetty tulipalojen leviämisen

⁹⁹ Kaukovalta 1930, 51.

¹⁰⁰ Kaukovalta 1930, 51.

¹⁰¹ Kaukovalta 1930, 52.

ehkäisyssä jo vuoden 1827 Turun palon jälkeisessä uudelleenrakentamisessa. Uudenkaupungin uusi asemakaava on hyvä esimerkki Engelin empirekaavan paloturvallisuuskäytäntöjen leviämisestä muualle Suomeen.

Kuva 5. H. J. Helleniuksen laatima Uudenkaupungin asemakaava vuodelta 1846. Kaavaan on merkitty sinisellä kaupungin vanhat palosta säilyneet osat. Kaavassa on nähtävillä myös kaupungin uudet korttelit sekä uudelleenkaavoitetut palaneet korttelit. Kansallisarkisto, Kaupunkikartat (kokoelma) (1640-1960), lub* Uudenkaupungin kartat.

Uuden asemakaavan laatiminen annettiin varamaamittari Henrik Johan Helleniukselle ¹⁰².

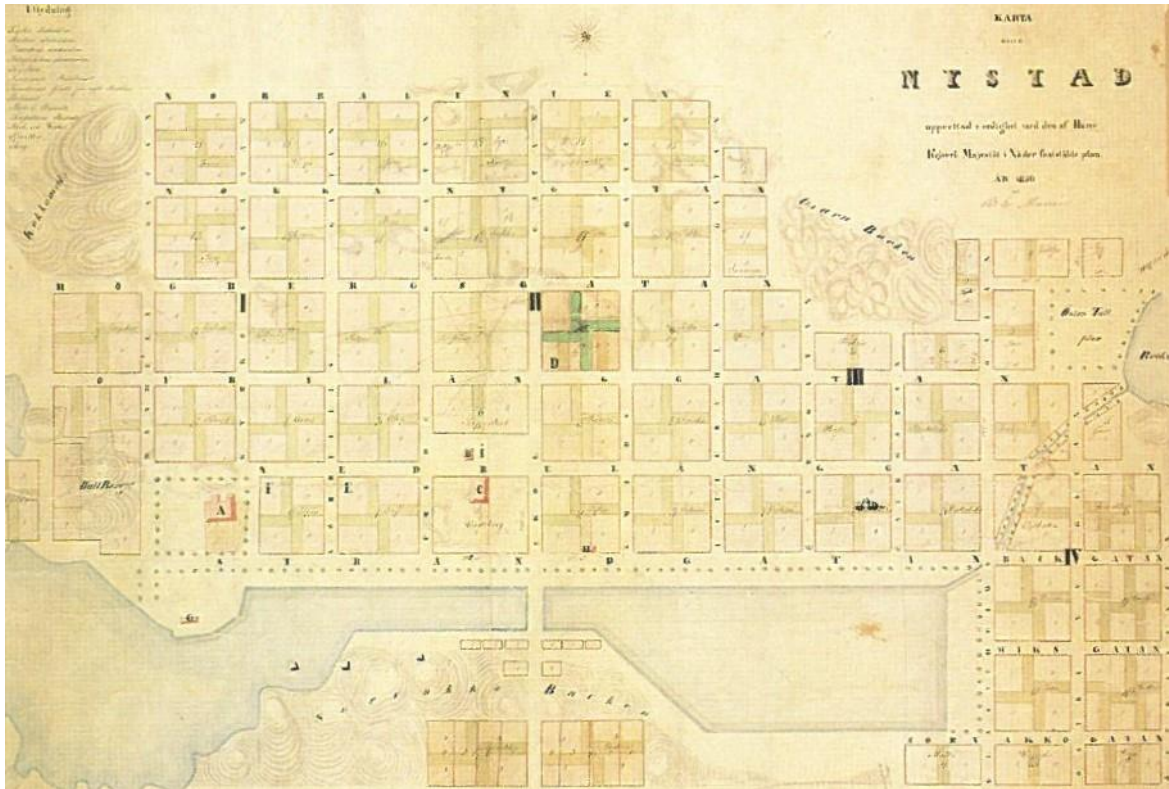
Oheisessa kuvassa näkyvässä H. J. Helleniuksen laatimassa palonjälkeisessä asemakaavapiirroksessa erottuvat tulipalossa tuhoutuneet korttelit. Tuhoutuneet korttelit ovat jaettu neljään tonttiin ja tulipalolta säästyneet korttelit ovat piirretty vanhoine tontteineen. Kaavassa näkyvät myös kaupungin pohjoispuolelle ehdotetut kaksi uutta kortteliriviä ja katua. Uudet korttelit katuineen toivat kokonaisuudessaan melko mittavan laajennuksen kaupunkiin, sen aiemman koon huomioon ottaen. Pelkkä kaupungin laajentaminen ei kuitenkaan lisäisi kaupungin paloturvallisuutta, ilman jonkinlaisia toimenpiteitä liian tiheän rakentamisen ehkäisemiseksi tai rajoittamiseksi.

Lopullinen versio asemakaavasta vahvistettiin vasta vuonna 1847 kesäkuun 17. päivänä keisarin/suuruhtinaan toimesta, kun kaikki kaavaa koskevat erimielisyydet oli ratkottu ¹⁰³.

¹⁰² Kaukovalta 1930, 52.

¹⁰³ Kaukovalta 1930, 54–57.

Kaupungin uudelleenrakentaminen alkoi pian asemakaavan valmistuttua ja sen katsotaan kestäneen noin vuoteen 1852 asti ¹⁰⁴. Kartan kuvaamaan kaupungin uutta asemakaavaa laati maamittari B. C. Mallén vuonna 1850 ¹⁰⁵.

Kuva 6. B. C. Mallénin laatima kaavapiirros Uudestakaupungista vuodelta 1850. Uudenkaupungin mittaustoimisto, Uusikaupunki.

B. C. Mallénin laatimassa kaavapiirroksessa voidaan jo nähdä Uudenkaupungin palokujien ottavan muotoaan. Tuulimyllyn siipiä muistuttavat korttelin neljään osaan jakavat kujat ovat osittain säilyneet vielä tähänkin päivään asti ja ne ovat ehdottomasti yksi Uudenkaupungin merkittävimmistä ominaispiirteistä, joita pidetään tärkeinä Uudenkaupungin kaupunki-identiteetin kannalta muun muassa kaupungin arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa vielä tänäkin päivänä ¹⁰⁶.

Uudenkaupungin vuoden 1846 suuren tulipalon voidaan sanoa olleen erittäin merkittävä tapahtuma kaupungin kehittymisen kannalta. Paloa seuranneen jälleenrakentamisen myötä kaupunki laajeni pinta-alaltaan huomattavasti ja sen asemakaavasta tuli turvallisempi erityisesti paloturvallisuuden näkökulmasta. Turun palon jälkeiset

¹⁰⁴ Kaukovalta 1930, 59–60.

¹⁰⁵ Kaukovalta 1930, 58.

¹⁰⁶ Arvela-Hellén 2020.

paloturvallisuuskaavoitusmenettelyt levisivät Uuteenkaupunkiin uusien korttelien ja tonttien kaavoituksen myötä.

Uuden kaavan tuoreet paloturvallisuusratkaisut uusine tonttijakoineen ja palokujineen eivät kuitenkaan vieläkkään täysin pysäyttäneet Uudenkaupungin tulipaloja. Noin yhdeksän vuotta myöhemmin vuoden 1846 suuren tulipalon jälkeen, vuonna 1855 kaupungissa koettiin toinen suuri tulipalo. Tulipalo sai alkunsa Puskoin korttelista leipurimestari Frans Engelbertin talon (n:o 155) leivinuunista heinäkuussa 27. ja 28. päivän välisenä yönä. Tulipalon ensimmäiset merkit uunin takaa nousevana sakeana savuna havaittiin jo 27. päivänä noin klo 18 aikoihin, mutta erinäisistä varotoimenpiteistä huolimatta tulipalo pääsi leviämään seuraavana yönä.¹⁰⁷ Tällä kertaa palon uhriksi joutui kaupungin läntinen puoli.

Tulipalo levisi itätuulen myötä nopeasti ennen kuin riittäviin sammutustoimenpiteisiin ehdittiin ryhtyä¹⁰⁸. Kaupungissa ei myöskään ollut satanut juuri ollenkaan juhannuksen jälkeen, mikä tarjosi erittäin otolliset olosuhteet tulen leviämislle¹⁰⁹. Myös tuulen arvaamaton kääntyileminen vaikeutti sammutustöitä suuresti. Tulen leviämistä pyrittiin estämään kaikin mahdollisin keinoin, mutta kaikista sammutusyrytyksistä huolimatta kaupungissa paloi kaiken kaikkiaan tuona yönä 94 taloa 16 korttelista. Kortteleista kahdeksan paloi kokonaan. Tuhoutuneisiin rakennuksiin kuuluivat muun muassa kaupungin raatihuone sekä hiljattain valmistunut uusi koulutalo.¹¹⁰ Tulipalossa tuhoutui useita vuoden 1846 palon jäljiltä säilyneitä rakennuksia. Myös uusia vuoden 1846 jälkeen rakennettuja rakennuksia tuhoutui muutamia. Uuden koulutalon lisäksi myös edellisessä tulipalossa tuhoutuneet ja sittemmin uudelleen rakennetut Malmundin ja Ljungmanin talot tuhoutuivat jälleen. Myös aiemmin mainittujen H. J. Helleniuksen kaavassa ehdotettujen kaupungin pohjoisosaan rakennettujen uusien korttelien alueella tuhoutui muutamia uusia rakennuksia.¹¹¹

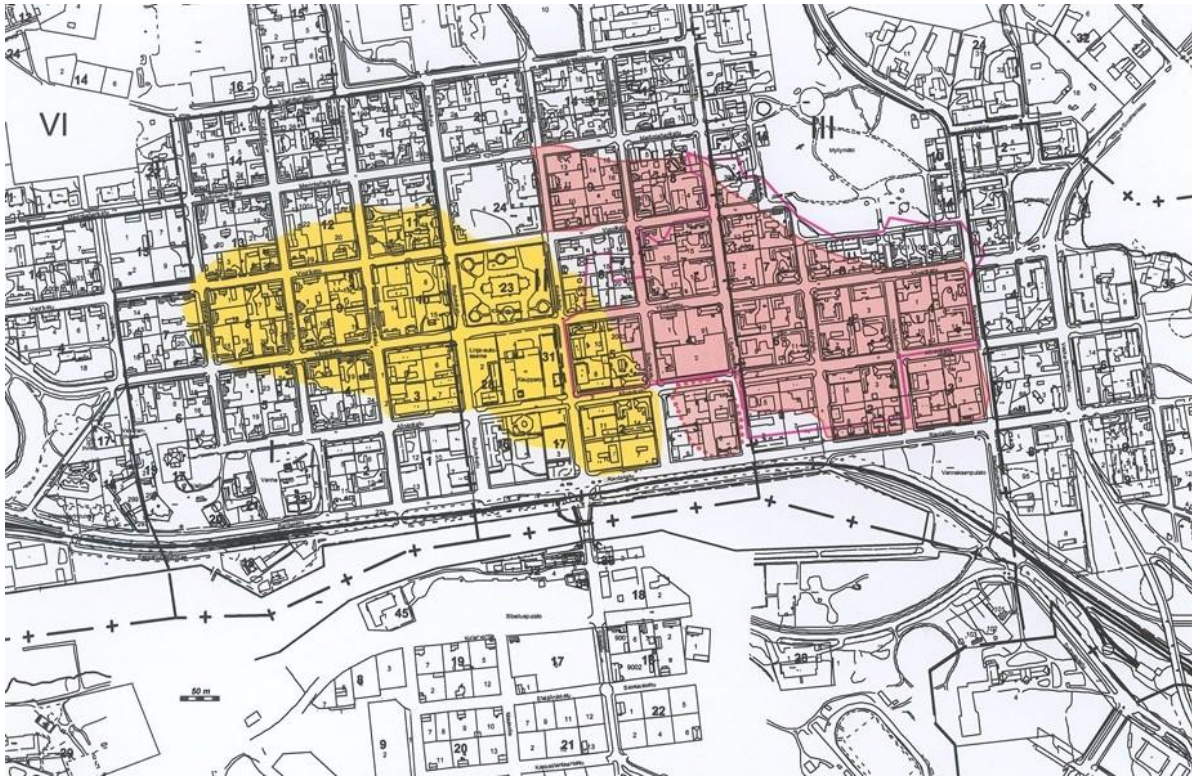
¹⁰⁷ Kaukovalta 1930, 63–64.

¹⁰⁸ Kaukovalta 1930, 64.

¹⁰⁹ Kaukovalta 1930, 66.

¹¹⁰ Kaukovalta 1930, 64.

¹¹¹ Kaukovalta 1930, 66–67.

Kuva 7. Uudenkaupungin vuosien 1846 ja 1855 tulipalojen paloalueet. Vuoden 1846 paloalueesta on merkitty karttaan kaksi arviota. Toinen punaisella pohjavärillä ja toinen punaisella ääriivillä. Vuoden 1855 paloalue on merkitty karttaan keltaisella. Kartta: Teemu Mökkönen. Uusikaupunki - Nystad – Kaupunkiarkeologinen inventointi, Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen Inventointiprojekti. Liite 4.2.

Uudenkaupungin vuonna 2001 tehdyn kaupunkiarkeologisen inventoinnin yhteydessä julkaistu kuvassa 7 näkyvä kartta näyttää vuosien 1846 ja 1855 kaupunkipalojen tuhoamat alueet yhdessä. Ottaen huomioon, että esimerkiksi kartassa näkyvä pohjoisin korttelirivi ei ollut vielä tulipalojen aikaan olemassa, palojen yhteisvaikutukset kaupungin mittakaavassa olivat erittäin suuret. Tarkastelemalla karttaa voidaan myös huomata, että kaupungin keskellä torin oikeanpuoleinen kortteli kärsi vaurioita molemmissa vuosien 1846 ja 1855 tulipaloissa. Tulipalot ovat arvaamattomia ja ne saattoivat – ja saattavat yhä – aiheuttaa erittäin mittavia tuhoja hyvinkin nopeasti.

4.4 Jälleen jälleenrakentamassa

Tuhoja seurasi jälleen kysymys kaupungin uudestijärjestelystä, joka myös hidasti jälleenrakentamisen aloittamista. Tulipalojen leviämisen edistämiseksi ehdotettiin muun muassa leveää puilla istutettua ”esplanadia” kulkemaan kaupungin lävitse pohjoisesta etelään. Myös torin katsottiin kaipaavan laajennusta.¹¹² Muutamien ehdotusten ja suunnitelmien

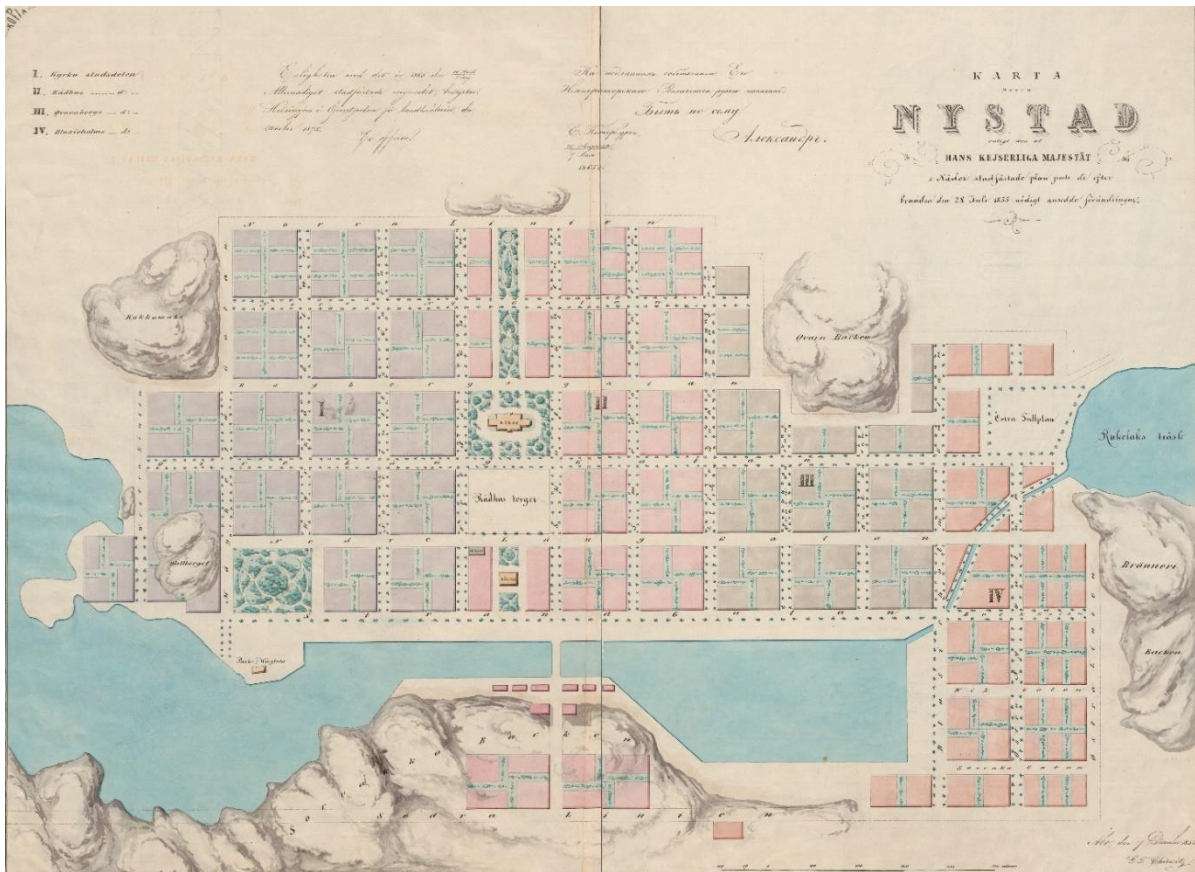
¹¹² Kaukovalta 1930, 69.

jälkeen hallitus määräsi lääninarkkitehti G. T. Chiewitzin laatimaan Uudellekaupungille uuden asemakaavan. Tarkasteluaan asemakaava varten tehtyjä ehdotuksia, lääninarkkitehti G. T. Chiewitz esitti omat ehdotuksensa liittyen kaupungin raatihuoneen ja uuden kirkon sijoittamiseen sekä kaupungin halki kulkevan puistokäytävän toteutukseen. Porvaristo hyväksyi ehdotukset yksimielisesti, puistokäytäväsuunnitelman muutoksia lukuun ottamatta. Maistraatti hyväksyi ehdotukset myös. Lisäksi päätettiin, että Yliselle pitkälle kadulle (nykyinen Ylinenkatu), Pohjoiselle uudelle kadulle (nykyinen Merimiehenkatu) ja kaikille poikkikaduille pitäisi istuttaa lehtipuita kuuden kyynärän (3,6 m) päähän tonttien rajoista.¹¹³

Osallisten päästyä yhteisymmärrykseen, uusi asemakaava vahvistettiin toukokuun 7. päivänä vuonna 1856. Rakennustyöt aloitettiin samana vuonna, heti asemakaavan vahvistamisen jälkeen. Aikaisempia kaupungin uudelleenrakentamisen asetuksia tuli myös yhä noudattaa. Uudessa kaavassa kaupungin julkiset rakennukset oli keskitetty uuden laajennetun torin ympäristöön keskelle kaupunkia. Uusi laajennettu tori oli myös paloturvallisuuden kannalta erittäin merkittävä ratkaisu. On mahdollista, että edelliset tulipalot olisivat jääneet tuhoiltaan huomattavasti pienemmiksi, jos kaupungin aiemmissa kaavoissa olisi ollut suurempi tori kaupungin keskellä hankaloittamassa tulen leviämistä.¹¹⁴

¹¹³ Kaukovalta 1930, 72–73.

¹¹⁴ kaukovalta 1930, 73–74.

Kuva 8. G. T. Chiewitzin vuonna 1855 laatima Uudenkaupungin asemakaava. Kansallisarkisto, Kaupunkikartat (kokoelma) (1640-1960), lub* Uudenkaupungin kartat.

Kuvassa 8 on nähtävillä G. T. Chiewitzin laatima Uudenkaupungin uusi asemakaava. Kaavasta löytyvät jo aiemmin B. C. Mallénin piirtämät tuulimyllyn siipiä muistuttavat palokujanteet neljään osaan jaetuista keskustan kortteleista sekä keskustan laitojen kuuteen tonttiosaan jaetut korttelit. Suurimmat erot edelliseen B. C. Mallénin laatimaan asemakarttaan verrattuna ovat suurempi tori kaupungin keskiössä sekä torin yhteydessä kaupungin keskeltä kahtia jakava puistokatumainen vihreä linja. Nykyään ”Chiewitzin akseliksi” nimitetty keskustan pystysuunnassa halkaiseva puistokäytävä, kulkee kartassa Rauhanpuiston, torin, kirkkopuiston ja kahden seuraavan pohjoisemman korttelin lävitse. Kirkon ja pohjoisimman korttelin välinen kortteli jätettiin keskeltä rakentamatta, kuten kaavaan oli suunniteltu ja se toimi aikoinaan muun muassa samassa korttelissa sijainneen Seikowin koulun pihana. Piha-alue on nykyään rajattu pienempiin osiin aidoilla, eikä toimi avoimena kulkuväylänä. Akselin pohjoisimman korttelin kohdalla alun perin suunnitellun puistoalueen paikalle rakennettiin kuitenkin lopulta asuinrakennuksia.

Chiewitzin kaavassa karttaan on piirretty enemmän puustoa palokujille, kadunvarsille sekä puistoaluille. Tämä saattaa olla suoraa seurausta puuistutuksien kasvaneesta merkityksestä

kaupunkikaavoituksessa tai ehkä vehreämpi karttakuva on vain aikansa tyyllinen valinta. Puuistutukset ovat joka tapauksessa tärkeässä roolissa 1800-luvun paloturvallisuuskaavoituksessa ja niihin kiinnitettiin erityisesti huomiota myös Uudessakaupungissa vuonna 1855, kun uutta kaavaa suunniteltiin sisältämään puuistutuksilla varustettu puistokäytävä. Esteettisenä valintana kaavan puuistutuksien painottamisessa voi olla ollut myös pelkästään halu korostaa uutta merkittävää ratkaisua Uudenkaupungin uudelleenrakentamisessa.

Jälleenrakentamiskausi kaupungissa kesti suurin piirtein 1850- ja 1860-lujen taitteeseen. Uuden jälleenrakentamisen myötä kaupunki saavutti muotonsa, jollaisena se suurimmilta osin säilyi aina noin 1930-luvulle asti. Rakennuskaudella kaupunkiin rakennettiin myös jonkin verran kivitaloja, joista osa oli jopa kaksikerroksisia.¹¹⁵ Suurin osa kaupungin rakennuskannasta kuitenkin edusti (ja osin edustaa yhä) empiretyylistä puutalorakentamista. Keskustan suuret empiretyyliset puutalot olivat pitkälti paikallisten varakkaiden ulkomaankauppaa harjoittavien porvareiden rakennuttamia. Keskustan laidalle puolestaan rakennetut pienemmät ja vaatimattomammat rakennukset olivat tavalliseen tapaan laajalti työläisten ja merimiesten koteja. Vastaavaa kehitystä nähtiin myös muissa rannikkokaupungeissa samoihin aikoihin. Esimerkiksi Uudessakaarlepyyssä sekä Porissa aktiivinen laivanvarustustoiminta lisäsi paikallista varakkuutta samaan tapaan kuin Uudessakaupungissa, johtaen samankaltaiseen puutalokaupunkirakentamiseen tulipalojen tuhoamien alueiden paikalle.¹¹⁶

Samaan tapaan kuin kaupungin edellisessä kaavassa, Uudenkaupungin keskustan korttelit olivat uudessa asemakaavassa jaettu neljään tonttiin. Tontteja erottamaan toisistaan, kaavan oli merkitty palokujaverkosto. Korttelien palokujat muistuttivat nelisiipisen tuulimyllyn siipiä ja niille istutettiin puita. Säilyneiden palokujien puustot ovat osin jo yli-ikäisiä.¹¹⁷ Monien säilyneiden puiden pitkäikäisyydestä voidaan ainakin osittain kiittää niihin kohdistunutta tarkkaa valvontaa. Kaupunkilaisia muistutettiin aina silloin tällöin, että palokujien puita ei missään nimessä saanut kaataa. Muistutuksia painettiin muun muassa sanomalehdissä vielä pitkään 1900-luvunkin puolella.¹¹⁸ Tästä huolimatta palokujien puita päätyi toisinaan kirveen uhriksi, joko epähuomiossa tai tahallisesti. Luvattomasta puunkaatisesta palokujalla

¹¹⁵ Kaukovalta 1930, 74–75.

¹¹⁶ Kärki 2014, 386.

¹¹⁷ Kärki 2014, 386.

¹¹⁸ Palopäällikkö: Huomautus kaupungin talojen omistajille y.m., US 2.12.1924.

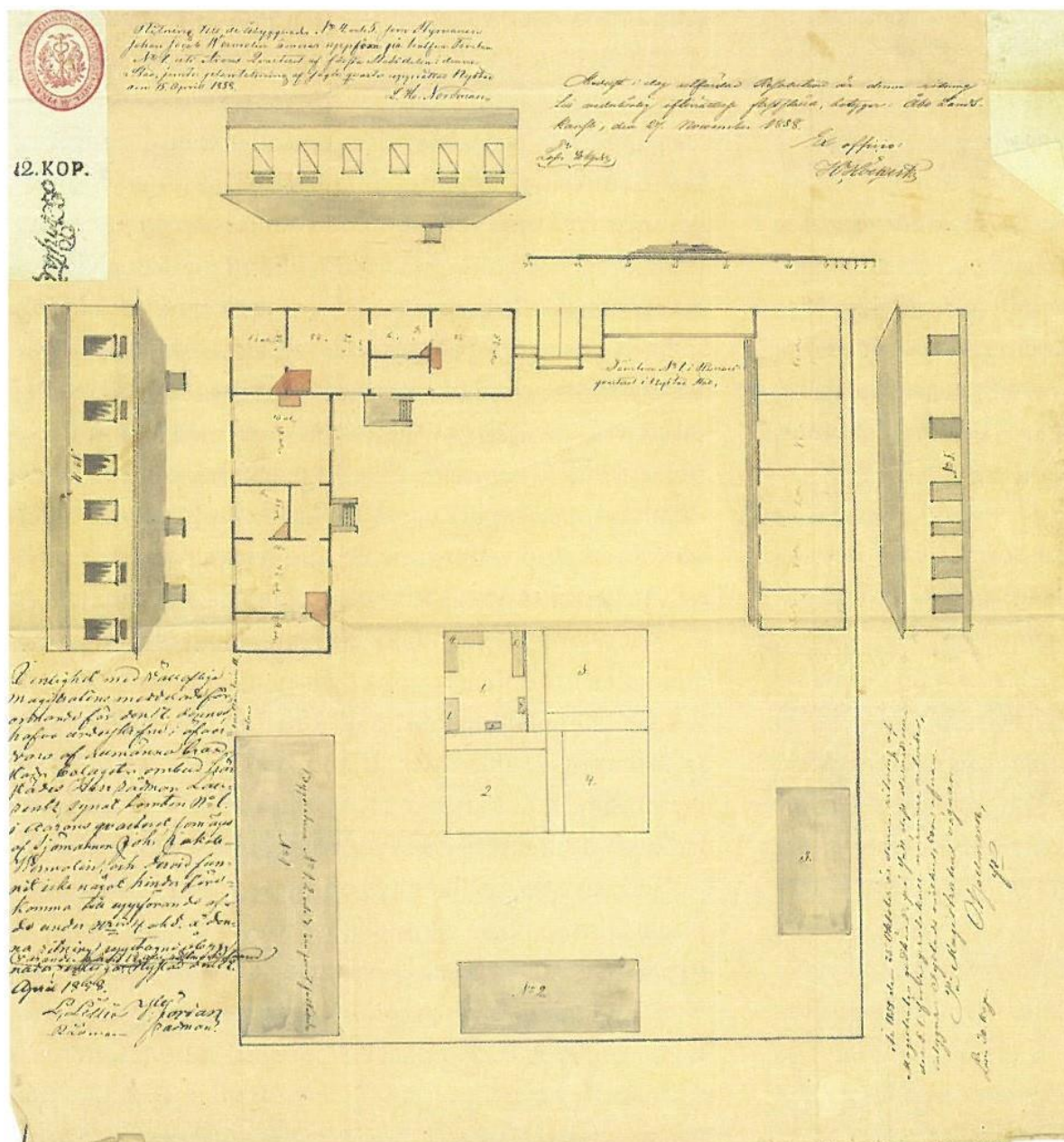
rankaistiin. Esimerkiksi 7. Elokuuta 1917 ilmestyneessä Uudenkaupungin Sanomien numerossa 86 on kirjoitettu päivän uutisten joukossa, kuinka palomestarin ilmiannon kautta eräs paikallinen henkilö oli päätyntä raastupaan luvattomasta palokujan puiden kaatamisesta¹¹⁹. Juuri tällöisten tapausten vuoksi puiden koskemattomuudesta jouduttiin muistuttamaan ihmisiä esimerkiksi juuri sanomalehden välityksellä. Kaupunkilaisiin vedottiin puitten suojelussa paloturvallisuuden lisäksi myös siihen, kuinka kyseiset puut ovat myös ”kaupunkimme kunnia ja kaunistus kesäisin”.¹²⁰ Palokujat olivat puustutuksineen tärkeä osa kaupungin tontteja ja kortteleita.

Uudenkaupungin jälleenrakennusajalta on säilynyt suuret määrät rakennuspiirustuksia¹²¹. Vanhat rakennuspiirustukset ovat oivallinen lähde erityisesti arkkitehtuurihistoriallisissa tutkimuksissa samaan tapaan kuin aiemmin mainitsemani palovakuutuskirjat. kaupungin vanhat rakennuspiirustukset tarjoavat myös yksityiskohtaisemman katsauksen tonttien ja korttelien palokujajärjestelyihin, kuin vaikkapa pelkkää asemakaavapiirrosta tarkasteltaessa. Piirustukset yleensä sisältävät tontin rakennuksien pohjakaavan, mallin rakennuksien julkisivuista sekä koko korttelin asemapiirroksen.

¹¹⁹ Päivän uutisia., US 7.8.1917.

¹²⁰ Palopäällikkö, Huomautus kaupungin talojen omistajille y.m., US 2.12.1924.

¹²¹ Kärki 2014, 386.

Kuva 9. Wermolin talon suunnitelma vuodelta 1858 Uudestakaupungista. Uudenkaupungin kaupunginarkisto.

Kuvassa 9 on nähtävillä esimerkki Uusikaupunkilaisista rakennuspiirustuksista. Piirustukset ovat vuonna 1858 raatimies L. H. Nordmanin laatima pursimies Wermolinin talon suunnitelma. Suunnitelmassa kuvattu asuinrakennus on suunniteltu sisältämään kaksi paritupatyypistä asuintilaa.¹²² Piirustuksista voi huomata kuinka asuinrakennukseen johtavat sisäänkäynnit johtavat rakennuksen eri osiin, jotka eivät ole yhteydessä toisiinsa, vaikka ne ovatkin osana samaa rakennusta. Kuvassa on nähtävillä myös, kuinka rakennuspiirustuksiin sisällytettiin itse suunnitellun rakennuksen pohjakaavan lisäksi myös mallit rakennuksen

¹²² Kärki 2014, 387.

julkisivuista ja korttelin asemakaavasta. Korttelin asemakaavan sisällyttämisen rakennuspiirustuksiin ansiosta suunnitelmasta voidaan myös nähdä, miten tonttien rakennukset sijoitettiin katujen ja palokujien varsille.

Uudenkaupungin vuosien 1846 ja 1855 tulipalot ovat kaupungin historian kannalta erittäin merkittäviä tapahtumia, jotka muovasivat kaupungin kehittymistä nykyiseen muotoonsa. Suurin osa 1800-luvun tulipaloja edeltäneestä kaupungista on tuhoutunut. Muutamia poikkeuksia kuitenkin löytyy. Vanhimpana esimerkkinä kaupungin kaikista tulipaloista selvinneistä rakennuksista on Uudenkaupungin vanha kirkko, joka rakennettiin jo 1600-luvulla pian kaupungin perustamisen jälkeen. Kirkon rakennustyöt aloitettiin kesäkuun 12. päivänä vuonna 1623 ja se valmistui vuonna 1645¹²³. Vuosien 1846 ja 1855 kaupunkipaloista selvinneisiin rakennuksiin kuuluu vanhan kirkon lisäksi muun muassa Uudenkaupungin museon Merimiehenkotimuseo, joka sijaitsee Myllymäen kupeessa, osoitteessa Myllykatu 20, keskustan itäisellä puoliskolla. Talo on alkuperäisiltä osiltaan rakennettu luultavasti 1770-luvulla.¹²⁴

Uudenkaupungin pitkään toivottu uusi kirkko löysi vihdoinkin paikkansa myös Chiewitzin uudesta asemakaavasta. Aiemmat ideat uuden kirkon paikasta olivat sijoittuneet Kaupunginlahden eteläpuolelle Sorvakon alueelle ja vaihtoehtoisesti vanhan kirkon läheisyyteen Vallimäelle.¹²⁵ Aiemmista suunnitelmista poiketen uusi kirkko päätettiin sijoittaa kaupungin keskustan lävitse kulkevan niin sanotun Chiewitzin akselin keskelle, torin pohjoispuolelle.

Tulipaloja seuranneen uudelleenkaavoittamisen ja -rakentamisen myötä muotoutunut Uudenkaupungin keskusta pitkälti 1800-luvun paloturvallisuusrakentamisen lopputulos. Turun 1828 palon jälkeen muualla Suomessa käyttöönotetut kaupunkirakentamisen paloturvallisuuskäytännöt ovat yhä määrittävä tekijä Uudenkaupungin keskustan ilmeessä.

1800-luvun loppupuoliskolla useissa kaupungeissa uusiin ruiskuhuoneisiin rakennettiin myös palotornit. Palotornien tarkoitus oli toimia eräänlaisena tähystyspaikkana mahdollisten tulipalojen havaitsemiseksi, samaan tapaan kuin muun muassa kirkontornejakin oli jo pitkään hyödynnetty. Tällaisia torneja rakennettiin muun muassa Lappeenrannassa, Mikkelissä, Joensuussa ja Hämeenlinnassa. Uudessakaupungissa kuitenkin uudenkin ruiskuhuoneen

¹²³ Kaukovalta 1961, 95–96.

¹²⁴ Uusikaupunki/Kohteet/Merimiehenkotimuseo

¹²⁵ Knapas 2014, 299.

kohdalla pidättäytyttiin perinteisemmässä, mutta silti osittain myös tyyliiltään aikaansa vastaavassa, tornittomassa mallissa, joka torninpuutetaan lukuun ottamatta vastasi pitkälti aikansa ruiskuhuoneita.¹²⁶ Uuttakaupunkia verratessa muihin kaupunkeihin ja niiden säilyneisiin paloturvallisuusrakenteisiin, palotornin puuttumista Uudestakaupungista voidaan pitää poikkeuksena kaupungin paloturvallisuusrakentamisen määränneessä ja sellaisenaan osittain yhä säilyneessä ilmeessä. Säilyneet palotornit edustavat 1800-luvun paloturvallisuusrakentamisen ja -kaavoituksen perintöä samaan tapaan kuin muun muassa palokujatkin. Vaikka Uudenkaupungin keskusta edustaakin poikkeuksellisen laajasti vielä tänäkin päivänä empiretyyliä ja sen paloturvallisuuden ratkaisuja, palotorni on Uudestakaupungista ”puuttuva” asia.

4.5 Suomalainen ratkaisu

Uudenkaupungin paloturvallisuuskaavoituksella on vaiheikas historia. Tulipalojen myötä kaavoituksessa tehtiin parannuksia vanhojen epäkohtien korjaamiseksi ja vuoden 1855 palon jälkeen vastaavia katastrofeja ei ole Uudessakaupungissa sen koommin koettu, samaan tapaan kuin Turussa on selviydytty ilman suurempia tuhoja vuoden 1827 palon jälkeen.

Turun vuoden 1827 paloa seuranneen uudelleenkaavoittamisen yhteydessä kaupungin kortteleihin tehtiin muutoksia. Uudet korttelit olivat kaiken kaikkiaan väljempiä kuin paloa edeltäneet korttelit. Uudet leveät palokuvat halkoivat kortteleita ja katujakin levennettiin, tulevaisuuden tulipalojen ehkäisemisen toivossa. Uudenkaupungin uudelleenkaavoituksessa tehtiin pitkälti samoja ratkaisuja. Turun palon jälkeistä korttelimallia palokujineen voidaan pitää suomalaisena keksintönä. Turun porvarit olivat tiiviisti mukana uudelleenkaavoituksen suunnittelussa ja sen ansiosta Turussa lopulta käyttöönotettu korttelimalli oli varta vasten suunniteltu paikallisten asukkaiden ja toimijoiden tarpeita ja toiveita mukailleen.¹²⁷ Suomalaisen keksinnön lisäksi, Turun palon jälkeistä korttelimallia palokujineen voidaan ajatella myös pitkälti turkulaisena keksintönä.

Paloturvallisuusrakentamisen suomalaisuudessa vaikuttaisi olevan siis kaupunkikohtaisesti kaksi kerrosta. Ensimmäisenä kerroksena on Engelin suunnittelema Turun kaava, ja toisena itse kussakin kaupungissa paikallisiin tarpeisiin sovelletusti toteutettu ajan ja paikan tarpeita myötäilevä versio Turussa nähdyistä ratkaisuista. Paloturvallisuusratkaisujen käyttöönotossa

¹²⁶ Lilius 2014, 332–333.

¹²⁷ Kirjakka 2003, 93.

eri kaupungeissa, paikallisilla toimijoilla on yleisesti ottaen ollut merkittävä osa ratkaisujen implementoinnin suunnittelussa. 1800-luvun suomen palokujia voidaan kuvailla suomalaiseksi keksinnöksi, josta voidaan pitkälti kiittää Turun porvareita ¹²⁸. Sama kuvio toistui Uudessakaupungissa. Kaupungin porvarit olivat mukana päätöksenteossa uudesta paloturvallisemmasta asemakaavasta ¹²⁹. Tätä kautta Uudenkaupungin paikalliset toimijat sovelsivat Turun ratkaisuja omiin tarpeisiinsa sopiviksi, luoden suomalaisen palokujan uusikaupunkilaisen version. Uudenkaupungin paloturvallisuuskaavaavassa on siis kyse Turussa kehittyneen suomalaisen paloturvallisuusmenettelyn paikallisesta toteutuksesta. Toteutuksen taustalla on samat periaatteet, mutta ne ovat sovellettu paikallisiin tarpeisiin. Paikallisten osallisuus kaavoituksen uudistamisessa ei kuitenkaan välttämättä ole aina varsinaisesti eduksi kaupungille, sen tarpeet huomioon ottaen. Esimerkiksi Uudenkaupungin vuoden 1846 paloa seuranneen keskustan uudestijärjestelyn yhteydessä ehdotettua uusi, suurempi ja paloturvallisempi tori ei saanut kaupunginvanhimmilta ja talonomistajilta positiivista vastakaikua ¹³⁰. Kaupungin tori pysyi pitkälti sellaisenaan aina vuoden 1855 paloa seuranneeseen kaavauudistukseen saakka.

Palokujat ovat säilyneet Suomen kaupungeissa melko huonosti. Tästä syystä Uudenkaupungin palokujien tapaan paremmin säilyneillä kujilla on erityisarvoa poikkeuksellisesti säilyneenä kulttuuriperintönä. Palokujien suomalaisuus tai kaupunkikohtaisemmin tässä tapauksessa uusikaupunkilaisuus ei ole ensisijainen syy säilyneiden palokujien erityisyydelle. Suomen kaupunkien säilyneet palokujat ovat erityisiä, koska ne ovat niitä harvoja jäljellä olevia esimerkkejä 1800-luvun paloturvallisuuskaavoituksen toteutuksesta, jolla on suomalaisen kaupunkirakentamisen historian kannalta tärkeä merkitys, niin valtakunnallisella, kuin myös kunnallisella tasolla.

Uudenkaupungin säilyneiden kaupunkirakenteiden kannalta on merkittävää, että kaupungin keskusta edustaa edelleen suomalaisen kaupunkirakentamisen historian empirevaihetta poikkeuksellisen hyvin. Tämän lisäksi palokujien suomalaisuutta tai tässä tapauksessa uusikaupunkilaisuutta voidaan myös pitää tärkeänä, mutta keskeisimmin niiden tärkeys nykyään perustuu niiden kokonaisvaltaiseen harvinaisuuteen.

¹²⁸ Kirjakka 2003, 93.

¹²⁹ Kaukovalta 1930, 72–73.

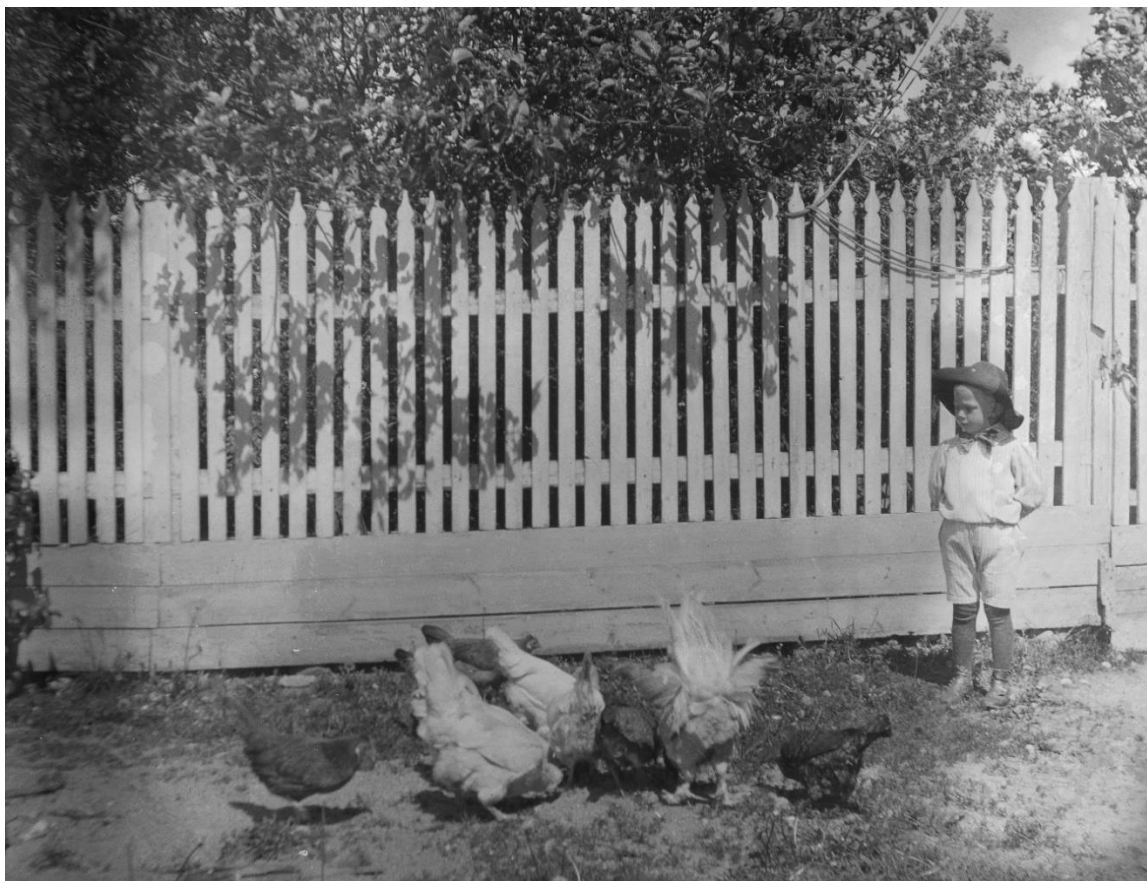
¹³⁰ Kaukovalta 1930, 52.

Jokaisella kaupungilla on oma historiansa sekä erinäisistä ominaispiirteistä muodostuva ilmeensä. Kaupunkien paloturvallisuusratkaisut ovat toteutettu tällaiset taustatekijät huomioon ottaen, joten jokaisen kaupungin omat paloturvallisuusratkaisut ovat kokonaisuutena enemmän tai vähemmän ainutlaatuisia. Tästä syystä kaupunkien erilaisten paloturvallisuusrakenteiden, kuten palokujien, tarkastelussa parhaiten toimivana lähestymistapana on sopivasti rajattu tapaustutkimus. Yleistävämpi lähestymistapa voisi olla vaikeampi toteuttaa juuri eri kaupunkien rakenteellisten, historiallisten ja pientenkin kulttuuristen erojen vuoksi. Muun muassa palokujien tarkastelussa ongelmaksi nousee myös aihetta tarkemmin koskevan materiaalin suhteellinen vähäisyys sekä vanhojen palokujien harvinaisuus. Paremmin säilyneet palokujat tapaavat myös olla hyvinkin erilaisia toisiinsa verrattuina monien kaupunkien tapauksissa, johtaen eroihin kaupunkirakenteessa. Yksi esimerkki erilaisista palokujista on Kuopion jo 1700-luvulta lähtöisin olevat rännikadut. Toisena esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa johdannossa mainitun Katri Kokkosen tarkastelemat Nurmeksen palokujat, jotka halkaisivat kaupungin suorakaiteen muotoiset korttelit kahteen kapeaan osaan, joiden keskellä joidenkin korttelien kohdalla sijaitsi myös ”palotori”¹³¹. Myös muun muassa aiemmin mainitut ruiskuhuoneet ja Uudenkaupungin ruiskuhuoneen palotornin ”puuttuminen” luovat eroja kaupunkien välillä.

Uudenkaupungin palokujat olivat alun perin vuoden 1855 suurta paloa seuranneen uudisrakentamisen myötä siis 12 metriä leveä puutarha, joka yhdessä korttelin muiden palokujien kanssa jakoi korttelin neljään tonttiin, muodostaen tulimyllyn siipiä muistuttavan kuvion. Palokujan alueelle ei saanut rakentaa, vaan ne olivat varatut puuistutuksille. Kujille istutettujen puiden tuli olla lehtipuita. Puiden kaataminen palokujilla oli myös kiellettyä, koska niiden tarkoitus oli mahdollisten tulipalojen leviämisen ehkäisy. Palokujilla sai kuitenkin liikkua. Useiden tonttien portit – kuten esimerkiksi kaupungin museon tontin portti – johtaa tontin palokujalle. Korttelien piha-alueet olivat kuitenkin myös useimmissa tapauksissa luultavasti rajattu aidoilla, joten Uudenkaupungin korttelien läpi ei tyypillisesti päässyt kulkemaan palokujien kautta, kuten esimerkiksi aiemmin mainitun Kuopion rännikaduilla. Palokujilla saatettiin pitää myös eläimiä. Muun muassa johdannossa mainitsemani Nurmeksen palokujien sienilajeihin kohdistuneessa artikkelissa mainitaan, että kujilla ja niitä ympäröivissä rakennuksissa saatettiin pitää esimerkiksi lampaita ja sikoja.

¹³¹ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Pohjois-Karjala/Nurmes/Nurmeksen vanhan kauppalan alue

Artikkelissa mainitaan myös perunoiden viljelystä.¹³² Eri kaupungeissa ja kaupunginosissa on ollut kuitenkin erilaisia käytäntöjä. Esimerkiksi juuri eläimet palokujilla ja pihoilla ovat olleet arkea ainakin osassa Uudenkaupungin pihoista. Tästä huolimatta eri tonttien ja kaupunkien välillä on voinut olla eroja, joten palokujien yleistäminen pihaeläinten sijoituspaikaksi ei ole kannattavaa.

Kuva 10. Valokuva palokujalta Uudestakaupungista vuodelta 1905. Valokuva: Alfred Holmström. Finna, SLS 1405 Borgerlig livsföring inom släkterna Blom och Palén i Nystad och Holmström i Åbo (1982–1988).

Kuvassa 10 näkyy kanoja pihalla Uudenkaupungin keskustan puutaloalueella.

Uudenkaupungin pihoista löytyy melko heikosti kuvamateriaalia erityisesti 1900-luvun alkupuoliskolta tai sitä ennen. Oheinen kuva ei sisällöltään tarjoa paljon, mutta taustan puiden perusteella voitaisiin olettaa, että kuva on otettu pihalta kahden tontin välisen aidan edustalla, palokujalla tai naapuritontin palokujan vieressä. Palokujille ei saanut rakentaa, mutta tonttien laidoilla kujia ympäröivät naapuritonttien rakennuksien seinät sekä aidat. Kortteleita

¹³² Kokkonen 2005, 52.

halkoneet palokujat eivät olleet yksi palokuja tai kaksi korttelin halki risteävää palokujaa, vaan tarkemmin ilmaistuna jokaisella tontilla oli oma palokujansa.

Palokujia koskevan kirjallisen tai kuvallisen materiaalin vähäisyys, puhuu kujien tavanomaisen mitäänsanomattomuuden puolesta. Kun jokin ei ole millään tavalla erityistä tai huomionarvoista, ei siihen ole tapana kiinnittää erityistä huomiota. Asiasta tulee erityinen vasta kun se lakkaa olemasta yleinen ja kun asia ei ole enää yleinen on siitä jälkikäteen monesti vaikea löytää tai tuottaa uutta materiaalia. Osana asioiden erityisyyttä monissa tapauksissa on juurikin niiden harvinaisuus, joka kulttuuriperinnön tutkimuksen saralla onkin yksi keskeisimmistä haasteista sekä niistä syistä, miksi tutkimusta ylipäättänsä tehdään.

Uudenkaupungin palokujat olivat siis kaupungin keskustan tonttien säännönmukaisia osia, joille ei paloturvallisuussyistä saanut rakentaa tai tehdä muitakaan muutostöitä. Muuta erityistä merkitystä tai arvoa Uudenkaupungin palokujilla ei tietävästi ole ollut ainakaan mainittavissa määrin. Palokuja oli osa tontin pihaa. Kuja oli tyhjä rakennuksista, jotta tulipalot eivät pääsisi leviämään yhtä helposti rakennuksien välillä tontilta toiselle. Merkittävin asia mitä palokujilla sijaitti, olivat niille istutettaviksi määrättyt lehtipuut, joiden tarkoitus oli myös hillitä tulen leviämistä hätätilanteissa. Palokujien puihin ei tonttien omistajakaan saaneet kajota ilma lupaa. Kujien puiden koskemattomuus oli vakava asia. Uudenkaupungin Sanomien kirjoituksissa¹³³ toisinaan jopa muistutettiin tontinomistajia, että luvaton puunkaato palokujalla on rangaistava teko.

¹³³ Palopääällikkö: Huomautus kaupungin talojen omistajille y.m., US 2.12.1924.; Päivän uutisia., US 7.8.1917.

5 Uudenkaupungin kehitys 1900-luvulla

5.1 Vuosisata vaihtuu

Uudenkaupungin rakentaminen tapahtui vielä 1920-luvulle tultaessa pitkälti lääninarkkitehti Chiewitzin vuonna 1856 laatiman asemakaavan mukaisesti ¹³⁴. Kaupungin hitaan kasvun vuoksi Uudessakaupungissa rakennettiin melko vähän 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Rakennustoimintaa nähtiin kaupungissa enemmän 1900-luvun puolella.

Tonttien kysyntä alkoi vilkastua kaupungissa 1900-luvun alussa ja vuonna 1914 alettiin valmistella uutta asemakaavaa tonttien kysyntään vastaamiseksi. Vuonna 1920 kaupunginvaltuusto antoi uuden asemakaavan suunnittelun helsinkiläisen arkkitehti Harald Andersenin hoidettavaksi. Uusi kaava hyväksyttiin vuonna 1923. Kyseinen kaava ei kuitenkaan vaikuttanut kaupungin keskustan ruutukaava-alueeseen mainittavasti, vaan laajensi kaupungin kaavoitettua aluetta keskustan ulkopuolelle, Janhuanniemelle ja kaupungin telakalle. ¹³⁵ Uudet alueet eivät noudattaneet keskustan kaltaista ruutukaavamallia, eikä niille siksi määrätty vastaavia palokujia.

Uusikaupunki oli vielä 1940-luvun puolivälissä kooltaan pieni kaupunki ja sen asukasluku oli tuolloin vielä vain noin 3500. Sotien jälkeen kaupungin kehittyminen kuitenkin alkoi vilkastua. Kaupunkiin virtasi paljon uusia asukkaita siirtoväkenä sekä muun muassa kaupungin telakalle tarvittiin paljon uutta työvoimaa. Asukasmäärän merkittävä kasvu johti uusiin rakennushankkeisiin ja kaupungin laajenemiseen. ¹³⁶ Erityisesti kaupungin keskiosassa rakentamista pyrittiin myös tehostamaan entisestään ¹³⁷.

Uudenkaupungin keskustan asemakaava päätettiin uudistaa 1950-luvulla. Kaavan uudistaminen annettiin arkkitehti Olli Vahteran tehtäväksi vuonna 1957.

Asemakaavauudistuksen suunnittelun ajaksi kaupungin keskustaan määrättiin rakennuskielto. Suunnitelman taustalla oletuksena oli, että kaupungin väkiluku tulisi seuraavan parin vuosikymmenen aikana kasvamaan 8000:een. Uusien asukkaiden myötä keskustaan alettiin suunnitella kerrostaloja. Lisääntyneen autoliikenteen seurauksena myös katuja levennettiin. Kerrostaloja suunniteltiin keskustan eteläiselle puolelle, erityisesti Alisenkadun varrelle ja

¹³⁴ Paasio 1967, 87.

¹³⁵ Paasio 1967, 87.

¹³⁶ Lavonen 2012, 11.

¹³⁷ Paasio 1967, 90.

Ylisenkadun eteläpuolelle. Omakotitalot puolestaan saivat hallita keskustan pohjoisosia. 1960-luvulla kaupungissa alkoi vilkas uudisrakentaminen.¹³⁸ Suurin piirtein samoihin aikoihin monissa muissakin Suomen kaupungeissa nähtiin vastaavaa vilkasta uudisrakentamista.

Aikalaisten mukaan 1940 ja 1950-lukujen taitteessa Uusikaupunki oli pitkälti säilynyt samanlaisena 1800-luvun tulipaloja seuranneen uudelleenrakentamisen jäljiltä. Muutamia kaksikerroksisia kivitaloja lukuun ottamatta, kaupungin maisemaa hallitsivat yksikerroksiset puutalot.¹³⁹ Suuremmat muutokset kaupungin keskustassa tapahtuivatkin 60-luvulla alkaneen uudisrakentamisen myötä, jonka seurauksena monet keskustan vanhoista empiretaloista ja palokujista jäivät uudisrakentamisen jalkoihin.

Kuva 11. Ilmakuva Uudenkaupungin keskustan alueelta vuodelta 1963. Uudenkaupungin Karttapalvelu, Maanmittauslaitos.

Uudenkaupungin 60-luvulla vauhtiin päässeen uudisrakentamisen myötä kaupungin ilmeessä alkoi tapahtua muutoksia. Vanhoja rakennuksia purettiin, uusia rakennettiin ja tonttien tyhjiä alueita, kuten palokujia otettiin käyttöön. Oheisesta vuonna 1963 otetusta ilmakuvasta voidaan huomata kuinka joidenkin korttelien palokujat ovat jo jääneet uudisrakentamisen jalkoihin. Osassa kortteleista muutokset eivät olleet vielä erityisen suuria, mutta esimerkiksi osa Kaupunginlahden rannassa ja torin läheisyydessä sijaitsevista kortteleista koki enemmän muutoksia. Kuvassa täytyy toki ottaa myös huomioon, että se on otettu 60-luvun alkupuolella.

¹³⁸ Paasio 1967, 90–91.

¹³⁹ Lavonen 2012, 37.

Uudisrakentamisen rajuimmat vaiheet odottivat vielä tuolloin tulevaisuudessa. Vuoden 1963 ilmakuva tarjoaa siis katsauksen kaupungin keskustan kokonaisvaltaiseen ilmeeseen ajalta ennen uudisrakentamisen suurimpia muutoksia.

Uuttakaupunkia koskevat tutkimukset pitivät laajalti 1960-lukua kaupungin historian käännekohtana, jolloin kaupunki harppasi eteenpäin kokonaan uuteen vaiheeseen historiassaan. Aiemmat tutkimukset painottuvat pitkälti kaupungin hallinnolliseen sekä teolliseen ja taloudelliseen näkökulmaan.¹⁴⁰ Muista näkökulmista Uuttakaupunkia on tutkittu melko vähäisesti.

1900-luvun jälkipuoliskolla Uudenkaupungin keskustassakin tapahtuneesta uudisrakentamisesta huolimatta kaupungin keskustan ruutukaava-alueen vanhat empiretyyliset puutalot ovat yhä tänäkin päivänä merkittävän hyvin säilyneitä. Monet talot tontteineen sekä sitä myötä tietyissä tapauksissa suuret osat kokonaisista kortteleistakin, ovat säilyneet poikkeuksellisen hyvin. Keskustan hyvin säilyneet alueet tarjoavat ainutlaatuisia esimerkkejä empiretyylisestä puukaupunkirakentamisesta, niin varsinaisten rakennuksien kuin myös tonttien ja piha-alueidenkin kannalta. Tonttien säilyneiden pihojen ansiosta myös tonttien palokujat ovat säilyneet monissa tapauksissa erityisen hyvin ja ovat siten havaittavissa kaupungin keskustan maisemassa tietyillä alueilla. Pääasiassa aidattujen yksityistonttien ja kiinniolevien porttien vuoksi palokujat eivät kuitenkaan näy kadunpuolelle erityisen hyvin, eli mikäli palokujista ei olla entuudestaan tietoisia sanoisin että, niiden huomaaminen voi olla vaikeaa, erityisesti ulkopuolisille vaikean saavutettavuuden sekä yleisen aiheita koskevan tietämättömyyden vuoksi.

Muuttoliikenteen lisääntyessä kaavoitusta ja rakentamista toteutettiin kiihtyvään tahtiin. Asuntoja ei yksinkertaisesti ollut tarpeeksi asuttamaan kaikkia kaupungin uusia asukkaita. Kiihtyneestä rakentamisesta huolimatta kaupungissa oli enimmillään lähes 500 asunnon vajaus.¹⁴¹ Kasvavaan asuntojen kysyntään oli vastattava tavalla tai toisella.

Kaupungin mittavan asuntopulan vallitessa kaupunkikuvan rajuihin muutoksiin suhtauduttiin melko passiivisesti. Kaupunkikuvan muuttuminen ja vanhan rakennuskannan suojeleminen eivät olleet keskeisiä huolenaiheita, kasvavan kaupungin tarpeisiin vastattaessa. Uuden rakennuskannan valmistuminen nähtiin pääasiassa ajanmukaisena kehityksenä ja jopa

140 Lavonen 2012, 12.

141 Lavonen 2012, 152.

positiivisina edistysaskeleina, niin kaupunkiin muuttavien uusien asukkaiden näkökulmasta, kuin myös kaupungin kantaväestönkin silmissä. Keskustan tuolloin vireillä olleista ruutukaava-alueen saneerausta koskevista suunnitelmista tehtiin kaupunkilaisten toimesta useita valituksia, mutta nämä valitukset keskittyivät pääasiassa kaavaan piirrettyjen uusien tonttirajojen kiistanalaisuuksien ratkomiseen. Laajempaa ja näkemyksellisempää keskustelua Uudenkaupungin kehityksen suunnasta ei juurikaan käyty.¹⁴² Kaupungin ilmeen muuttuminen nähtiin laajalti positiivisena kehityksenä¹⁴³.

Vielä 1970-luvulla Uudenkaupungissa rakennettiin pääasiassa kerrostaloja. 1980-luvulle siirryttäessä asuntorakentaminen kääntyi kuitenkin pientalojen suuntaan.¹⁴⁴ Huolettoman uudisrakentamisen myötä Uusikaupunki kasvoi ja kaupungin vanha keskustan ruutukaava-alueen ilme muuttui lähemmäs nykytilaansa. Uudisrakentaminen johti uusien talojen rakentamisen lisäksi monien vanhojen rakennuksien purkamiseen sekä Chiewitzin kaavan mukaisen rakennusjärjestyksen muuttumiseen, jonka myötä muun muassa monien tonttien palokujat jäivät uudisrakentamisen alle. Palokujien ansiosta useimmat keskustan tonteista olivat erittäin suuria, joten tilaa uudisrakentamiselle oli.

5.2 Rakennussuojelukysymys

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Suomen kaupungeissa ryhdyttiin laajoihin rakennuskannan saneeraustoimenpiteisiin. Tämän seurauksena monien kaupunkien, erityisesti keskusta-alueiden, vanhempi rakennuskanta joutui suurilta osin rajujen muutoksien kohteeksi. Tällaisten rajumpien kaupunkimaiseman muutosten myötä vanhemman rakennuskannan suojelusta alettiin pikkuhiljaa kiinnostua Suomen kaupungeissa.¹⁴⁵

1970-luvulla rakennussuojelukysymykset nousivat Uudenkaupungin kaavoitusasioissa keskeisemmiksi keskustelun aiheiksi. Kaupungin ydinkeskusta edusti Museoviraston mukaan harvinaislaatuista klassismin puutalokaupunkiarkkitehtuuria. Vuonna 1975 Museovirasto esitti, että Uudenkaupungin keskustan uudisrakentaminen tuli sopeuttaa vanhemman rakennuskannan miljööseen. Esitys ei luonnollisesti sopinut yhteen kaupungin keskustan ruutukaava-alueen saneeraushankeisiin. 1960-luvulla suunniteltu kaavoitus olisi radikaaleimmillaan tarkoittanut keskustan vanhan rakennuskannan pitkälti täysimittaista

¹⁴² Lavonen 2012, 153.

¹⁴³ Lavonen 2012, 154.

¹⁴⁴ Lavonen 2012, 152.

¹⁴⁵ Kärki 2014, 435.

purkamista ja uudelleenrakentamista. Keskustelu rakennussuojelusta ja kaavoituksesta oli hyvin monitahoista. Mukana keskustelussa olivat kaupungin ja Museoviraston lisäksi myös sisäasiainministeriö ja seutukaavaliitto. Kompromisseja kysymyksiin oli vaikea löytää. Kaupungin ydinkeskustan vanhat rakennukset olivat osittain melko huonokuntoisia ja nykyajan teknisiltä vaatimuksiltaan puutteellisia. Muun muassa noin neljäsosa keskustan vanhoista puutaloista oli ilman vesijohtoja ja joka viides oli ilman viemäriä vielä 1970-luvulla. Toisaalta poikkeuksellisen hyvin edelleen säilyneen ydinkeskustan empirehenkisyys koettiin jo riittävänä syynä rakennusten suojelulle.¹⁴⁶ Useimmissa muissa kaupungeissa vanhemmasta rakennuskannasta oli jo syystä tai toisesta ja tavalla tai toisella hankkiuduttu eroon, joten Uudenkaupungin ydinkeskustan kaltaiset paremmin säilyneet kokonaisuudet olivat jo tuolloin harvinaisia.

Ratkaisut rakennussuojelukysymyksiin saatiin noin kymmenen vuotta myöhemmin 1980-luvun puolivälissä. Lopputuloksena oli asemakaavan muutos, jossa keskustan puutaloalueen tavoitteeksi määritettiin sen säilyttäminen mahdollisimman entisen kaltaisena. Uudet- ja peruskorjattavat rakennukset tuli toteuttaa siten, että ne sopivat vanhan rakennuskannan sekaan ja noin neljäsosa vanhoista rakennuksista määrättiin säilytettäväksi sellaisina kuin olivat. 80-luvulla kaupunkilaisten mielipiteet kaupunkiympäristönsä muuttumisesta olivat myös alkaneet muuttua. Vuosikymmenen lopulla toteutetussa kyselyssä kaupunkilaiset toivoivat erityisesti muun muassa vanhojen rakennuksien säilyttämistä.¹⁴⁷

Uudenkaupungin keskustan puutaloalueen suojelussa on osittain kyse kulttuurihistoriallisesti arvokkaan asian kulttuuriperinnöllistämisestä. Kuvailin ”Inventoinnit ja sopimukset” -luvun alussa kulttuuriperintöä ”performanssina”, joka koostuu aiheeseen kohdistuvasta hallinnasta, tulkinnasta, säilyttämisestä ja muistamisesta. 80-luvun muutos Uudenkaupungin puutaloalueeseen kohdistuvassa hallinnassa, tulkinnassa, säilyttämisessä ja muistamisessa, on esimerkki juuri tällaisesta kulttuuriperintöprosessista. Tällaisessa kulttuuriperinnöllistämisprosessissa asia tai tässä tapauksessa alue, saa uusia merkityksiä, vanhojen tilalle tai ohelle. Uudenkaupungin puutaloalue edustaa menneisyyden haluttuja piirteitä ja se toimii tavalla tai toisella osallisten identiteettiä tukevana kulttuuriperintönä.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Lavonen 2012, 158–159.

¹⁴⁷ Lavonen 2012, 161.

¹⁴⁸ Vahtikari et al. 2021, 369.

Vanhan rakennusperinnön vaaliminen tämän päivän Suomessa on mahdollistanut useiden suomalaisten kaupunkialueiden arvokkaan säilymisen. Ennen 1900-lukua rakennetut rakennukset kattavat Suomen rakennuskannasta vain muutamia prosentteja. Vanhan rakennuskannan suojeleminen on erittäin tärkeää Suomen vanhan kaupunkikulttuurin ja historian säilyttämisen vuoksi.¹⁴⁹ Uudessakaupungissa on säilynyt poikkeuksellisen paljon 1800-luvun rakennuskantaa, mutta 1700-luvun ja aiempien aikakausien rakennetusta ympäristöstä on jäljellä erittäin vähän. Useimmissa Suomen kaupungeissa ei ole säilynyt 1800-luvun rakennuksia läheskään yhtä paljon, kuin Uudessakaupungissa. Mitä vanhemmasta rakennuskannasta on kyse, sitä harvinaisemman kohteen äärellä ollaan. Tämä pätee valtakunnallisen mittakaavan ohella myös kunnallisella tasolla. Jokaisella kaupungilla on oma historiansa ja sen säilyttämisen vuoksi on erittäin tärkeää, että vanhaa rakennuskantaa suojellaan tehokkaasti ja järkevästi. Tällainen suojelutoiminta on osittain kunnan vastuulla ja osittain valtion. On myös kansainvälisiä sopimuksia ja hankkeita, joiden tarkoituksena on suojella rakennusperintöä sekä muuta maisemallista kulttuuriperintöä.

5.3 Muutos identiteetissä

Uudenkaupungin palokujat ovat aluetta koskevan suojeleminen ansiosta säilyneet suurilta osin erittäin hyvin kaupungin keskustassa. Suojeleminen myötä palokujien rooli kaupungin suojelemissa on kuitenkin kääntynyt pääläelle. Alun perin palokujien tarkoitus oli suojella kaupunkia tulipaloilta, mutta kaupunkien paloturvallisuuden erinäisten kehitysaskelten myötä palokujien rooli paloturvallisuudessa on kadonnut. Palokujien alkuperäisen merkityksen katoamisen lisäksi palokujien uusi merkitys kaupunkien suojelemissa kohteena ovat yhdessä kääntäneet suojelemissa ja suojelemissa asetelman ympäri.

Palokujien merkitys on viimeistään tässä vaiheessa muuttunut, joten niiden identiteetin voidaan olettaa muuttuneen myös. Määrittelin palokujien maisemaidentiteetin johdannossa luonteeltaan kulttuuristilalliseksi. Tämä perustuu kuitenkin palokujien nykytilaan, eikä niiden historialliseen merkitykseen. Mikäli palokujia sovitettaisiin Stobbelaarin ja Pedrolin ympyräkaavioon niiden historiallisessa kontekstissa arkisena paloturvallisuuskaavoituksen ilmiönä sen sijaan, että niitä kohdellaan arvokkaana rakennettuna kulttuuriympäristönä, niiden voitaisiin perustella kuuluvaan kulttuuriseksistentiaalisen maisemaidentiteetin kastiin kulttuuristilallisen sijasta. Kyseisessä konseptissa erilaiset sosiaaliset prosessit luovat paikalle

¹⁴⁹ Kärki 2014, 435.

erityistä merkitystä. Tähän maisemaidentiteettityyppiin voidaan yhdistää muun muassa erilaisia juhla- tai tapahtumapaikkoja.¹⁵⁰ Palokujille ei saanut ilman lupaa tehdä mitään. Niiden puita ei saanut kaataa, eikä niille saanut rakentaa. Voitaisiin siis ajatella, että palokujien alkuperäiseen tarkoitukseen kuuluu tietyissä määrin tällaisten sosiaalisten prosessien täydellinen puute. Asiaa voidaan kuitenkin myös ajatella siltä kantilta, että kujiin kohdistuneet määräykset ja valvonta edustavat itsessään omanlaistaan sosiaalista prosessia tai prosesseja. Uudenkaupungin palokujien voitaisiin siis katsoa edustaneen aikoinaan kulttuuriseksistentiaalista maisemaidentiteettiä. Tässä tapauksessa sanoisin, että palokujia koskenut sosiaalinen prosessi on ollut juurikin niitä koskeva tarkka ja perusteellinen valvonta sekä niiden tyhjänä pito. Koska palokujat olivat ennen vanhaan oleellisempi ja yleisempi osa kaupunkia, niiden merkitys ja tarkoitus tunnettiin oletettavasti laajemmin kuin nykypäivänä. Nykyään palokujiin ei liity mitään yleistettäviä sosiaalisia prosesseja. Yksittäisiin palokujiin voi tietysti pihoina liittyä erilaisia henkilökohtaisempia prosesseja ja assosiaatioita, mutta tällaiset Stobbelaarin ja Pedrolin ympyräkaavion henkilökohtais -puoliskolle sijoittuvat merkitykset eivät ole yleistettävissä, siten että niillä voitaisiin kuvailla palokujien kollektiivista maisemaidentiteettiä. Nykyään palokujilla tehtävät asiat ovat pitkälti rinnastettavissa millä tahansa kaupunkipihalla tehtäviin asioihin, koska palokujat ovat pääasiallisesti pihoja. Pihatöitä voidaan toki tarkastella sosiaalisina prosesseina, mutta ne ovatkin pihatöitä eivätkä palokujatöitä, eli yleistettynä niillä ei varsinaisesti ole mitään tekemistä palokujien konseptin kanssa, jolloin niiden tarkastelu palokujia määrittävänä tekijänä ei ole välttämättä erityisen hedelmällistä. Näin ajateltuna palokujien merkitys palokujina unohtuisi kokonaan ja se hautautuisi pihojen laajemman kokonaisuuden sekaan.

Uudenkaupungin palokujien edustama maisemaidentiteetti on kaupungin menneisyydessä perustunut niihin kohdistuviin valvontaan ja määräyksiin. Nykyään kaupungin palokujien identiteetti perustuu niiden arvoon valtakunnallisesti merkittävänä rakennettuna kulttuuriympäristönä. Maisemaidentiteettiympyräkaavion henkilökotaiseksistentiaalinen ja henkilökohtaistilallinen maisemaidentiteetti perustuvat maisemaan liittyviin erityisiin henkilökohtaisiin merkityksiin, joita useimmilla ihmisillä ei ole tarjota palokujien harvinaisuuden ja käytännönarvonpuutteen vuoksi. Suurin osa ihmisistä kokee Uudenkaupungin palokujat ulkoapäin, jolloin erityisen syviä henkilökohtaisia merkityksiä ei

¹⁵⁰ Stobbelaar & Pedroli 2011, 328.

pääse juurikaan muodostumaan. Palokujat ovat tällöin vain osa maisemaa, jonka merkitys perustuu niiden historiaan ja/tai visuaaliseen ilmeeseen.

6 Uudenkaupungin maisema ja palokujat tänä päivänä

6.1 Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittinen ohjelma

Uudenkaupungin tulipaloja seuranneiden jälleenrakennusvaiheiden myötä kaupunki kehittyi tulipalojen kannalta aiempaa turvallisemmaksi kokonaisuudeksi, samaan tapaan kuin useat muut kaupunkipaloista 1800-luvulla kärsineet Suomen kaupungit. Kaupungin uudet paloturvallisuusratkaisut ovat jättäneet jälkensä Uudenkaupungin maisemaan, jossa 1800-luvun jälkipuoliskon kaavoituksen tulokset ovat monilta osin yhä nähtävissä. Monet näistä Uudenkaupungin piirteistä on määritelty kaupungin arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa Uudenkaupungin ominaispiirteiksi. Ohjelmassa kaupungin ominaispiirteiksi on lueteltu monia erilaisia asioita niin kaupungin keskustasta, kuin myös keskustan ulkopuoleltakin. Monet kaupungin ominaispiirteiksi luokitelluista asioista liittyvät tavalla tai toisella keskustan puutalokorttelien alueeseen. Empiretyylinen ruutukaava ja sen leveät suorat tiet puuistutuksineen, keskustan läpi kulkeva Chiewitzin akseli sekä tietysti keskustan puutalokorttelit hyvin säilyneine palokujineen kuuluvat muun muassa kaupungin ominaispiirteisiin.¹⁵¹

Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittinen ohjelma, jota kutsutaan myös lyhyesti nimellä Apoli, on koottu tueksi kaupungin suunnittelutyölle ja strategialle. Apoli asettaa kaupungin rakennetulle ympäristölle tietyt laatutavoitteet sekä toimenpiteitä, joilla kyseiset tavoitteet on tarkoitus saavuttaa. Arkkitehtuuripoliitiikka on rakennetun ympäristön suunnittelua, toteutusta ja ylläpitoa koskevaa päätöksentekoa. Uudenkaupungissa arkkitehtuuripoliitiikan suuntaa näyttävä ohjelma on toteutettu kaupunkilaiset huomioon ottaen muun muassa erilaisten kyselyjen, kohtaamisten sekä työpajojen avulla ja se kattaa koko Uudenkaupungin alueen painottuen erityisesti saaristoalueeseen, kyläkeskuksiin, maaseutuun sekä keskustaan ja asuinalueisiin.¹⁵² Apolin mukaan kaupungin vuosisatojen saatossa kehittyneet ominaispiirteet tekevät paikasta aidon ja niiden säilyminen on erittäin tärkeää vahvalle kaupunki-identiteetille.¹⁵³ Identiteetti on hankala käsite, sillä sitä voidaan käyttää useilla eri tavoilla useissa eri konteksteissa ja siitä puuttuu yleistettävissä oleva merkitys. Tästä syystä vaikkapa juuri kaupunki-identiteetistä puhuttaessa tieteellisestä näkökulmasta, sille tulee määritellä

¹⁵¹ Arvela-Hellén 2020.

¹⁵² Uusikaupunki/Tulevaisuus ja kaupungin kehitys/Kaupunkisuunnittelu ja -kehitys/Uudenkaupungin Apoli (Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma)

¹⁵³ Arvela-Hellén 2020.

jonkinlainen tapauskohtainen kehys, jotta sen tulkinnanvaraisuudesta ei muodostuisi ongelmia. Tämän selvityksen jälkeen tarkastelen kuinka ominaispiirteet ovat yhteydessä kaupungin palokujiiin ja muuhun 1800-luvun paloturvallisuuskaavoituksen tuloksiin.

6.2 Uudenkaupungin ominaispiirteet

Uudenkaupungin arkkitehtuurisessa ohjelmassa kaupungin ominaispiirteiksi on lueteltu monia erilaisia kaupungin alueelle sijoittuvia asioita. Monet ominaispiirteistä liittyvät keskustan puutalokorttelien alueeseen.¹⁵⁴ Kyseiset ominaispiirteet keskittyvät puutalokorttelien RKY-alueelle kaupungin keskustassa. Kyseiset ominaispiirteet ovat myös suoraan 1800-luvun tulipaloja seuranneen uudelleenkaavoituksen ja -rakentamisen tulosta.

Ne osat Uudenkaupungin keskustan puutalokorttelien alueesta, jotka edustavat 1900-luvun tuoreempaa rakennuskantaa, eivät pääasiassa vaikuta olevan yhtä tärkeitä Uudenkaupungin ominaispiirteiden ja kaupunki-identiteetin kannalta, kuin vanhempaa kaupunkirakentamista edustavat keskustan elementit. Kysymys kaupungin suhteellisesti tuoreemman rakennuskannan merkityksestä kaupungin identiteetille on kiinnostava, mutta ei niinkään oleellinen tämän tutkimuksen kannalta, joten en pohdi kyseistä asiaa enempää tämän työn puitteissa. Tämän tutkimuksen kannalta oleellista on, että palokujat ovat ikänsä ja sitä kautta harvinaisuutensa vuoksi erityisiä ja kaupunki-identiteetille merkittäviä kaupungin ominaispiirteitä.

Muihin ominaispiirteisiin keskustan ulkopuolella on listattu muun muassa kaupungin merellisyyteen ja läheiseen saaristoon sekä kaupungin satamatoimintaan ja teollisuuteen liittyviä asioita¹⁵⁵. Kaiken kaikkiaan kaikki listatut asiat vaikuttaisivat pääasiassa olevan tavalla tai toisella merkittäviä Uudenkaupungin kokonaisvaltaisen historian ja visuaalisen ilmeen kannalta. Uudenkaupungin identiteetin voisi siis kuvailla koostuvan monipuolisesti alueen erilaisista erityisistä elementeistä, niiden keskeisyydestä kaupunkimaisemassa ja saavutettavuudesta huolimatta. Useimmat kaupungin ominaispiirteistä ovat joka tapauksessa asioita, jotka kuka tahansa voi havaita kaupungin maisemasta. Tästä syystä Uudenkaupungin ominaispiirteistä muodostuvaa maisemaidentiteettiä voidaan luonnehtia johdannossa esittelemäni maisemaidentiteettikaavion mukaan kulttuuristilalliseksi maisemaidentiteetiksi.

¹⁵⁴ Arvela-Hellén 2020.

¹⁵⁵ Arvela-Hellén 2020.

Uudenkaupungin ominaispiirteiden yhteyteen Apolissa on sisällytetty ”Uudenkaupungin ominaispiirteet -kaavio”. Kaavio on toteutettu eräänlaisena ruudukkona, jonka jokainen ruutu sisältää jonkin Uudenkaupungin ominaispiirteen. Erityyppiset ominaispiirteet ovat kaaviossa jaoteltu teemoittain ruudukon eri riveille ja merkitty eri väreillä. Esimerkiksi kaavion ylimmäinen rivi on sininen, koskee pääasiassa tavalla tai toisella mereen liittyviä asioita ja tässä tapauksessa sisältää vielä yksinkertaisen aaltografiikan. Useat kaavion ruuduista liittyvät tavalla tai toisella keskustan puutaloalueen erinäisiin piirteisiin. Erityisesti rivit kaksi ja kolme ylhäältä alaspäin laskettuna, keskittyvät tällaisiin Uudenkaupungin piirteisiin. Suurin osa kyseisten ruutujen piirteistä ovat myös paloturvallisuuskaavoituksen tuloksia. Muutamat puutalokorttelien alueelle sijoittuvista piirteistä eivät kuitenkaan ole paloturvallisuuskaavoituksen suoria seurauksia, muilla tavoilla kuin, että ne ovat yhä olemassa ainakin osittain paloturvallisuuskaavoituksen toimivuuden seurauksena. Esimerkiksi kaavioon muiden puutaloalueeseen liittyvien ominaisuuksien yhteyteen kirjatut hillitty värikkyyks ja pienipiirteiset yksityiskohdat eivät edusta niinkään paloturvallisuuskaavoitusta vaan ennemminkin aikansa arkkitehtuurin esteettisiä linjauksia. Päällystämättömät rahisevat puutaloalueen jalkakäytävät ovat myös mainittu ominaispiirteiden jokossa. Jos puutaloalue olisi tavalla tai toisella tuhoutunut vielä tulipaloja seuranneen uudisrakentamisen jälkeen, on täysin mahdollista, että puutaloja reunustaneet rahisevat jalkakäytävät olisivat päällystetty kivetyksellä samaan tapaan kuin keskustan heikommin säilyneillä tuoreemmilla alueilla.

	Meri, veden läheisyys, portti ulkomaailmaan	Kaupunginlahti, Vanha kirkko, Pakkahuone	Tervaporttisiilta, suolamakasiinit, olohuone.	Vallinmäki, luositupa, katseen suunta horisonttiin.
Empire-ruutu-kaava, leveät ja suorat kadut. Vihreät puutunnelit	Chiewitzin akseli, Rauhanpuisto, tori, uusi kirkko ja koulukortteli	Hiekkapäällysteiset kadut ja jalkakäytävät. Rahisevat askeleet.	Myllymäki, Rauhanpuisto, Itäpuisto, keskuspuisto	Kaupunginkirjasto, Vallila, Raatihuone, Pookinkulma
Puutaloalue, historiallinen, mutta suosittu asuinalue	Puutalokorttelien puustoiset palokujat		Hillitty värikkyyks ja pieni-piirteiset yksityiskohdat	Koristeelliset portit ja kiehtovat sisäpihat
Kuninkaalta saadut maat ja tiivis kaupunginosarakenne ja laajat virkistysalueet.	Makeavedenallas ja pergeratie. Velhoveden rengastie.	Elävä maaseutu, pitkä kasvukausi, Suukarin pelagisen saaliin kalasatama	Meriväylä, Kantatie 43, seututie, maisemareitit ja rautatie Turkuun.	Metalliteollisuus, laiva- ja autoteollisuuden kehittyvät klusterit.
Lokalahden kirkko, Sundholman kartano	Sirppujoki, Männäisten ruukinalue, Kallelan ja Varhelan kylät	Pyhämaan kyläasutus, kirkonkylällä, Kettelissä ja Pitkälüodossa.	Saaristo, Putsaari ja sen lähisaaret, Lyökin Pooki ja luositupa	
Pienet kivi-jalka putiikit, ja yksityiset ravintolat. Lähiruoka	Kattavat harrastus- ja virkistysmahdollisuudet.	Tyks Vakka-Suomen sairaala.	Peruskoulut. lukio, Novidan ammattiopisto	Vakka-Suomen matkailun veturi

Kuva 12. Uudenkaupungin ominaispiirteet kaavio. Julkaistu Uudenkaupungin verkkosivuilla erikseen ja Arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa (I-II osa). Uudenkaupungin kaupunki, Hallinto- ja elinvoimakeskus, Kaupunkisuunnittelu 2022.

Ominaispiirrekaavioon on lisätty myös muutamia yksinkertaisia kuvia, edustamaan jotakin tiettyä ominaispiirrettä. Kuvia ei ole selitetty kaaviossa, mutta ne ovat helppo ymmärtää niiden yksinkertaisuuden ja asiansyhteyden vuoksi. Kuvia on kaaviossa kolme. Ylimmäiseltä riviltä löytyvät aallot kuvaavat merta ja meren läheisyyttä. Toiseksi alimmaiselta riviltä löytyy kuva Lyökin saaren pookista eli tunnusmajakasta. Kaavion kolmas kuva esittää keskustan puutalokortteleita halkovia palokujia. Palokujat muodostavat useissa tapauksissa

Uudenkaupungin keskustan kortteleissa eräänlaisen tuulimyllyn siipiä muistuttavan kuvion. Kuvio on huomattavasti vähemmän tunnistettava kuin kaavion kaksi muuta kuvaa, mutta sen sisällyttäminen kaavioon, vieläpä hyvin keskeiseksi elementiksi keskelle kaavion kokonaisuutta, kertoo sen tärkeydestä Uudenkaupungin ominaispiirteenä sekä oletettavasti sen paikallisesta tunnistettavuudesta. Uudessakaupungissa on myös tehty palokujia ja korttelien tonttijakoja, jotka eivät muodosta tätä tuulimyllynsiipikuviota. Kyseinen tuulimyllymalli vaikuttaisi omaavan enemmän merkitystä Uudessakaupungissa, kuin vähemmän tunnistettavat ja suurimmilta osin huonommin säilyneet kuuden tontin korttelijaon palokujat, joita kaavoitettiin pääasiassa Uudenkaupungin alkuperäisen keskustan laidoille. Tämä pienempien tonttien korttelijako on nähtävissä muun muassa aiemmin esittelemässäni Chiewitzin asemakaavassa.

Uudenkaupungin palokujat eivät ole säilyneet täysin 1900-luvun uudisrakentamisen jäljiltä. Vaikka Uudenkaupungin palokujat ovatkin kokonaisuutena huomattavasti paremmin säilyneet kuin useimpien muiden kaupunkien säilyneet palokujat, ovat Uudenkaupungin palokujat suurimmilta osin melko näkymätön osa Uudenkaupungin keskustan puutalokorttelien maisemia, mikäli niistä ei ole entuudestaan tietoinen. Puutalokorttelien palokujat ovat suljettuja tonttien piha-alueita, joten niillä ei voi yleisesti liikkua ja 1900-luvun paikoitellen vanhojen palokujien kohdille sijoittunut uudisrakentaminen ovat vieneet keskustan katukuvasta suurilta osin tonttien kadunpuoleisten julkisivujen säännöllisyyden. Chiewitzin asemakaavan korttelien julkisivujen säännöllisyys on nähtävissä vain muutamissa paikoissa keskustan puutalokorttelien alueella.

Apolin ensimmäisen osan mukaan Uudenkaupungin keskustan vanha puutaloalue on keskeinen kaupungin rakennetun ympäristön identiteettitekijä. Puutaloalueeseen liittyy myös monia muita kaupungin identiteetille tärkeitä ominaispiirteitä.¹⁵⁶ Esimerkiksi ominaispiirrekaaviossakin eriteltyt kiehtovat sisäpihat, koristeelliset portit, erinäiset puistot ja tietyt alueen rakennukset ovat tällaisia ominaispiirteitä. Myös kaupungin kadut ja niitä reunustavat ”puutunnelit” mainitaan kaaviossa. Puut ovat teema, joka toistuu useissa kaavion ruuduissa suorasti tai epäsuorasti kuten puistojen ja pihojen kautta. Kaupungin puuistutukset ovat pitkään olleet vaikuttava tekijä kaupungin maisemassa. Puuistutukset ovat olleet

¹⁵⁶ Arvela-Hellén 2020.

tavallaan merkittävä ja huomiota herättävä osa Uudenkaupungin keskustan miljöötä paljon pidempään kuin alueen nykyisiltään tunnetummat vanhat empiretyyliset puutalot.

Monet ominaispiirteistä ovat paikkoja Uudenkaupungin alueella. Osa ominaispiirteistä, kuten teollisuuteen liittyvät asiat eivät sinänsä ole paikkoja, mutta teollisuuden mukanaan tuoma esimerkiksi kaupungin sataman rakennuskanta on osa myös kaupungin maisemaa. Kuten johdannossa nostin asian esille paikka ja maisema ovat luonteeltaan erilaiset konseptit. Paikka on jotain, jossa voidaan olla ja maisema on jotain mitä katsotaan tai muulla tavalla havainnoidaan ulkoapäin ¹⁵⁷. Kaaviosta löytyvä kaupungin historiallinen puutaloalue ja siihen liittyvät asiat kuten palokujat, ovat tavallaan molempia – paikka ja maisemaa. Ulkoapäin tarkasteltuna puutaloalueen maisema edustaa maisemaidentiteettiympyrä -kaavion kulttuuristilallista maisemaidentiteettiä. Ympyrän kyseinen sektori soveltuu siinä esitetyistä maisemaidentiteettikonsepteista mielestäni ehdottomasti parhaiten Uudenkaupungin puutalokorttelien alueen ominaispiirteiden ja niiden kaupunki-identiteetin tarkasteluun. Puutaloalue on itsessään paikka missä voi olla ja liikkua vapaasti. Osa alueesta ei kuitenkaan ole vapaasti ihmisten liikuttavissa. Pihat ja palokujat ovat esimerkiksi yksityisalueita, joille yleensä ulkopuoliset eivät pääse. Samaa voisi sanoa alueen puutaloista. Alueet, olivatpa ne yksityisiä tai julkisia, ovat paikkoja. Rakennukset, niiden pihat ja muut yksityisalueet ovat ulkopuolisille kuitenkin vain maisemaa. Alueen asukkaille talot tontteineen ovat kuitenkin myös paikka, mutta tässä tapauksessa se oma osa puutaloaluetta ei olekaan puutaloalue vaan koti ja kotipiha. Puutaloalueen talot ja pihat ovat maisemaa ulkopuolisille, mutta paikka paikallisille. Tästä huolimatta puutaloalueen talot, pihat ja palokujat ovat maisemana kaikkien siellä liikkuvien ja oleskelevien havaittavissa. Siksi kokonaisuutenaan puutaloalueen maisemaidentiteetti on tyypiltään kulttuuristilallista, vaikka yksittäisellä tontilla asustava uusikaupunkilainen voikin liittää omaan pihaansa paikkana, tai sen maisemaan, jotakin erityistä vain hänelle oleellista merkitystä.

Kaiken kaikkiaan edellä esitellyt Uudenkaupungin paloturvallisuusrakentamisen ja -kaavoituksen säilyneet kaupunkirakenteet eivät valtakunnallisessa mittakaavassa ole toteutukseltaan erityisen poikkeuksellisia. Se mikä Uudenkaupungin säilyneistä paloturvallisuusrakenteista tekee erityisiä, on niiden poikkeuksellinen säilyneisyys. Paloturvallisuuskaavoituksen ratkaisut toteutettiin eri kaupungeissa aikoinaan paikallisten tarpeiden muovaamina. Uudelleenkaavoituksen keskeisimmät ideat eri kaupungeissa

¹⁵⁷ Creswell 2004, 10–11.

paloturvallisuuden edistämiseksi olivat palokujat, suurikokoiset tontit sekä puuistutukset. Näiden ratkaisujen ensisijaisena tarkoituksena oli tulipalojen leviämisen ehkäiseminen. Tulipalojen syttymistä puolestaan pyrittiin ehkäisemään muilla keinoilla. Paikalliset ratkaisut ja sovellutukset tekivät eri kaupunkien kaavojen paloturvallisuusratkaisujen toteutuksista omilta osiltaan erilaiset. Väittäisin siis, että pitkälti jokaisen suomalaisen kaupungin paloturvallisuus ratkaisuja 1800-luvun asemakaavoissa voidaan pitää yksilöllisinä paikkakuntaakohtaisina sovellutuksina Suomen laajemmalti käytössä olleista ratkaisuista palontorjuntaan pyrkineen kaupunkikaavoituksen saralla.

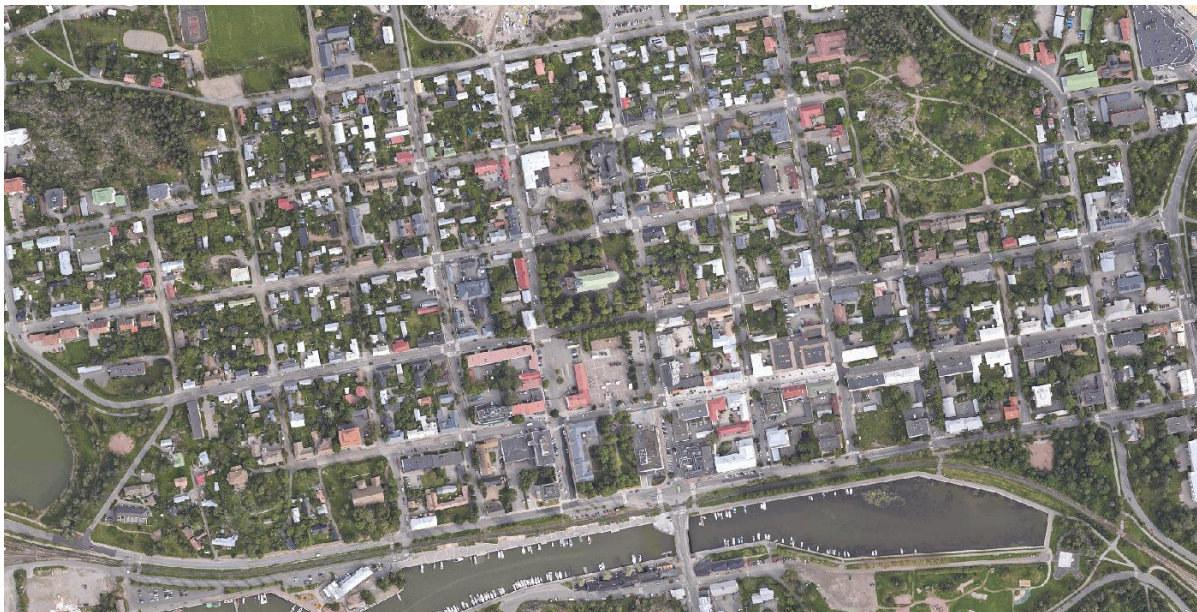
Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa esitetyissä ominaispiirteissä on tavallaan kyse auktorisoidusta kulttuuriperintödiskurssista. Ohjelman tavoite on ”rakennetun ympäristön laadun pitkäjänteinen ja systemaattinen säilyttäminen ja parantaminen - kestävä, toimivan ja omintakeisen ympäristön luominen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen”¹⁵⁸. Edellä mainitulla rakennetun ympäristön säilyttämisellä viitataan mitä ilmeisimmin tällaisiin ominaispiirteisiin. Apolin mukainen kaupungin erinäisten kohteiden säilyttäminen sekä ohjelmassa nähtävä niiden eräänlainen ”jalustalle nostaminen” ilmentävät näiden kohteiden ympärillä tapahtuvaa ja jatkuvaa kulttuuriperintöprosessia. Tämä ”jalustalle nostaminen” itsessään luo merkitystä esimerkiksi juuri palokujille, joiden merkitys itsestään selvänä paloturvallisuusratkaisuna on jäänyt menneisyyteen. Apoli itsessään, sekä sen julkaissut Uudenkaupungin kaupunki, ovat tässä tapauksessa se virallinen auktoriteetti, joka määrittää kaupungin ominaispiirteitä perustuen ainakin osittain asiaan kuuluvaan länsimaiseen näkökulmaan ja ymmärrykseen rakennetusta kulttuuriperinnöstä. Osa Apolissa esitetyistä ominaispiirteistä edustaa kaupungin historiaa tavalla tai toisella. Historian muistaminen ja huomioiminen tässä tapauksessa kaupungin arkkitehtuuripoliittisen päätöksenteon ja sen ohjauksen kautta edustaa aktiivista kulttuuriperintöprosessia. Apoli kontekstualisoi kaupungin erinäiset elementit alueen erityisiksi ominaispiirteiksi. Esimerkiksi keskustan palokujat eivät ole kokeneet tässä prosessissa minkäänlaista fyysistä muutosta, mutta ne ovat siitä huolimatta saaneet uutta merkitystä kaupungin ominaispiirteenä. Palokujat olivat ennen osa kaupungin keskustan puutaloalueen suojeltua rakennettua ympäristöä, mutta nyt ne ovat sen lisäksi kaupungin erityinen ominaispiirre. Idea siitä, että kulttuuriperintö, tässä tapauksessa palokujat, ovat tällaisen kontekstualisoinnin ja diskurssin kohteena vahvistaa ajatusta siitä, että kujien ympärillä tapahtuva kulttuuriperintö ”performanssi” luo kohteelle uutta merkitystä.

¹⁵⁸ Uusikaupunki/Tulevaisuus ja kaupungin kehitys/Kaupunkisuunnittelu ja -kehitys/Uudenkaupungin Apoli (Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma)

Kaiken kaikkiaan tämä merkityksen luominen ja palokujan kulttuurinen muutos arjen paloturvallisuusratkaisusta historiallisesti merkittäväksi kaupunkikaavoittamisen jäänteeksi ja ensivilkaisulla merkityksettömäksi pihansiivoksi, tarjoaa esimerkin kulttuuriperinnöstä aktiivisena prosessina. Kulttuuriperinnön merkityksen luominen ja muistaminen yhdistävät ihmisiä ja yhteisöjä niin valtakunnallisella, kuin myös kunnallisella tasolla ¹⁵⁹.

6.3 Palokujien säilyneisyys

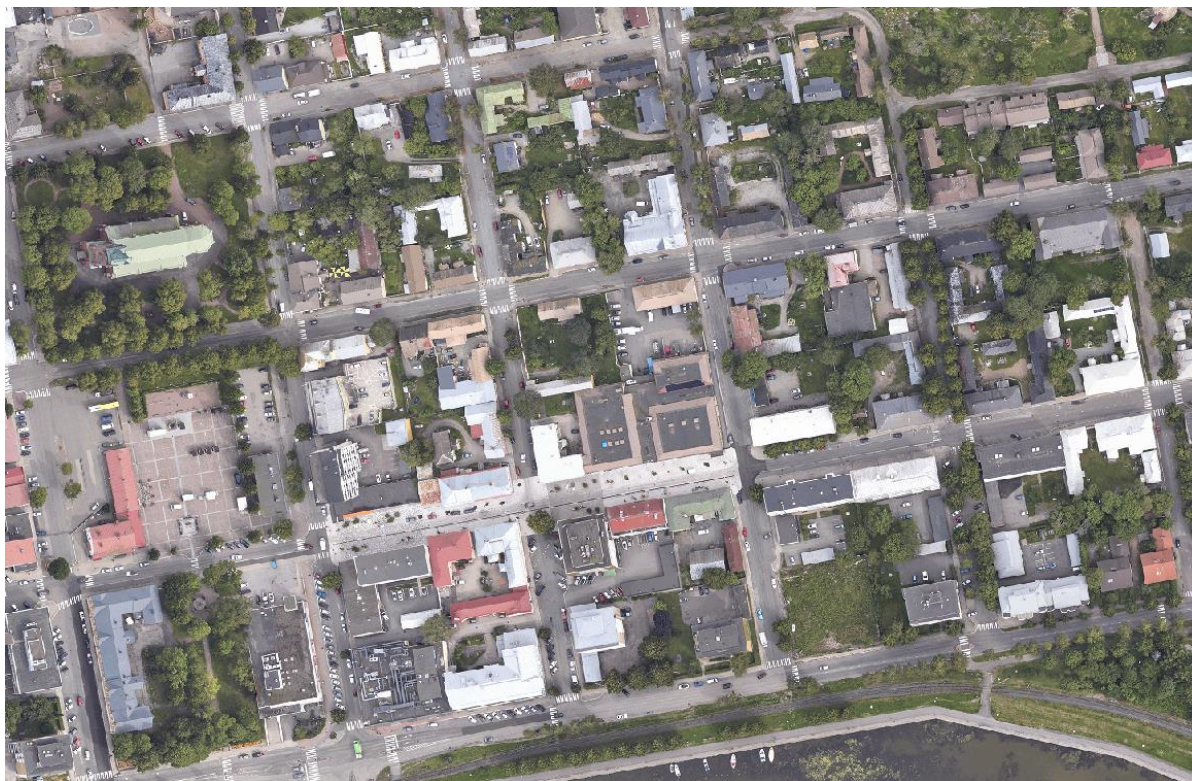
Uudenkaupungin keskusta on pääpiirteissään säilynyt erittäin hyvin 1900-luvun jälkipuoliskolla tapahtuneesta laajasta uudisrakentamisesta huolimatta. Torin ympäristö ja Kaupunginlahden rantaa vierustavat korttelit kokivat uudisrakentamisen aikana keskustan puutaloalueella tapahtuneista muutoksista rajuimmat. Muissa kortteleissa uudisrakentamisen aikana tapahtuneet muutokset olivat vähäisempiä, ja kuten oheisesta vuonna 2023 otetusta ilmakuvasta voi huomata, Chiewitzin aikainen korttelimalli palokujineen on pääpiirteissään edelleen havaittavissa muutamista kortteleista. Alueen hyvä säilyneisyys näkyy selvästi ilmakuvassa. Poikkeuksellisen säilyneisyyden ansiosta alue on määritelty RKY-inventoinnissa valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, mikä puolestaan edesauttaa alueen säilymistä myös tulevaisuudessa.

Kuva 13. Uudenkaupungin keskusta. Ilmakuva vuodelta 2023. Uudenkaupungin karttapalvelu, Uusikaupunki.

¹⁵⁹ Smith 2006, 303.

Ilmakuvien avulla voidaan tarkastella palokujien säilyneisyyttä. Palokujien suhteellisen pienen koon vuoksi tarkasteltava ilmakuva ei saa kuvata liian suurta aluekokonaisuutta. Tästä syystä Keskityn vain muutaman korttelin kokoiseen alueeseen vuoden 2023 ilmakuvassa. Valitsemaltani alueelta löytyy esimerkkejä keskustan parhaiten ja huonoiten säilyneistä kortteleista, niiden palokujia ajatellen.

Kuva 14. Uudenkaupungin keskustan kortteleita Rantakadun, Alisenkadun, Ylisenkadun ja Vuorikadun varsilta. Ilmakuva vuodelta 2023. Uudenkaupungin karttapalvelu, Uusikaupunki.

Kuvassa 14 näkyy kaiken kaikkiaan 15 korttelia. Vasemmassa reunassa näkyvät korttelit ovat osa keskustan halkaisevaa Chiewitzin akselia. Alimmaisen korttelin halkaisee Rauhanpuisto ja sen yläpuolella on tori, jonka yllä kuvassa on puolestaan kaupungin uusi kirkko ja Kirkkopuisto. Sisällytin kyseiset korttelit ilmakuvan rajaukseen lähinnä kuvan muiden korttelien sijainnin hahmottamisen helpottamiseksi. Akselin oikealla puolella kuvassa näkyvät korttelit kuvaavat uudisrakentamisen enemmän ja vähemmän muovaamia kortteleita. Kuvan yläosassa näkyvät korttelit ovat onnistuneet säilyttämään palokujansa paremmin kuin kuvan alaosassa näkyvät korttelit. Kyseiset korttelit ovat paljon tiiviimmin rakennettuja kuin kuvan ylemmät korttelit ja niiden palokujista ei ole jäljellä mitään erityisen huomattavia jälkiä. Paremmin säilyneet korttelit ovat huomattavasti vihreämpiä, kuin heikommin säilyneet. Korttelien rakennuskannan ja palokujien säilyneisyys vaikuttaisi paranevan, mitä kauemmaksi torista ja Kaupunginlahden rannasta mennään. Myös puiden määrä näyttäisi kasvavan samaan

tapaan niin palokujien alueilla, kuin muuallakin kortteleissa, mitä kauemmaksi ydinkeskustasta siirrytään. Kuvassa näkyy myös oikeanpuolisten korttelien välissä pystysuunnassa kulkevan kadun hyvin säilyneet puuistutukset. Kaiken kaikkiaan kuvasta voi huomata, kuinka merkittävässä roolissa palokujien, katujen ja puistojen puuistutukset ovat Uudenkaupungin keskustan maisemassa.

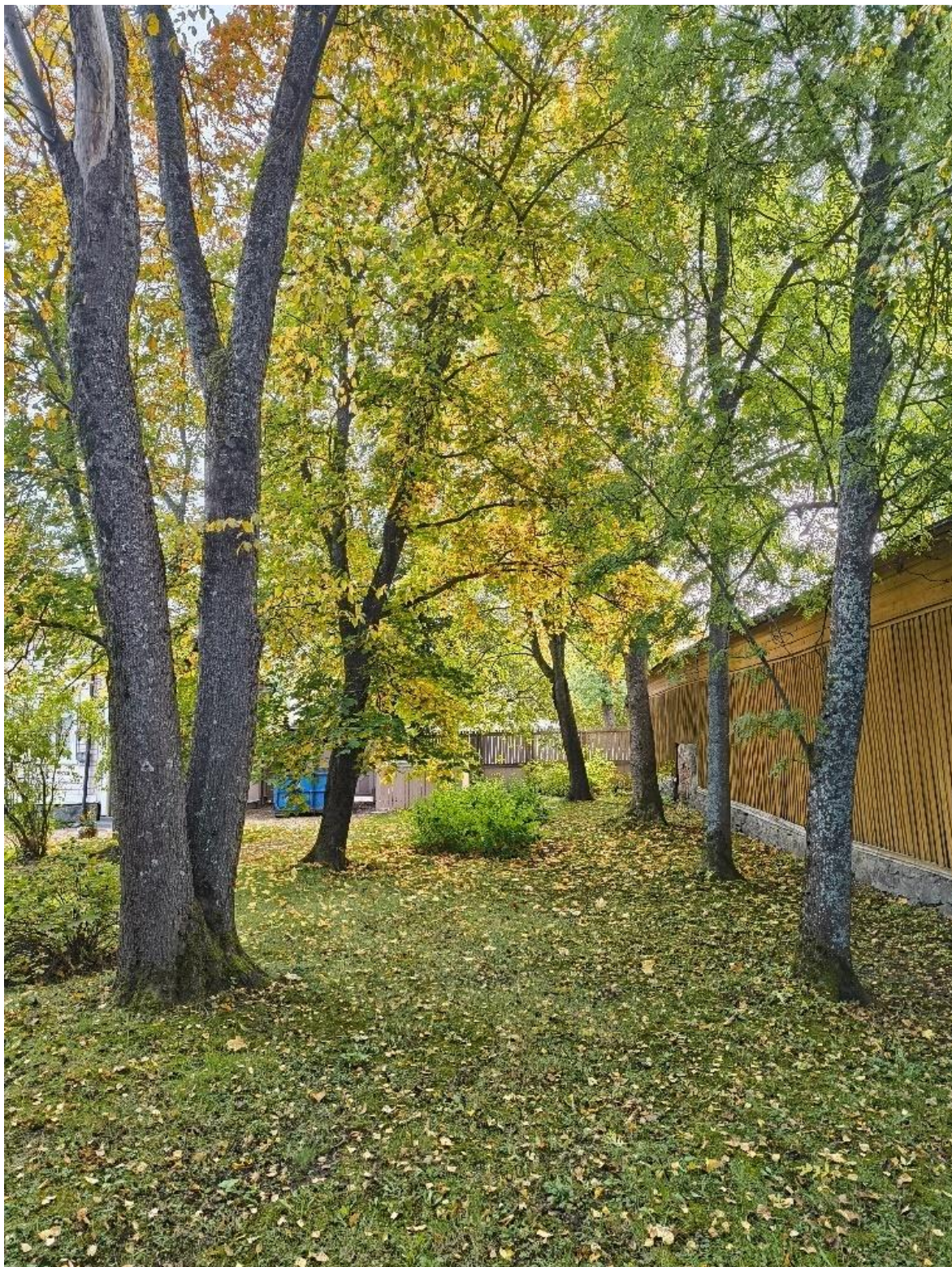
Palokujien säilyneisyyttä voidaan tarkastella myös kaupungin ajantasa-asemakaavan kautta. Kaavassa osaa kortteleista halkovat Chiewitzin kaavan aikaisia palokujia myötäilevät tummemmalta näyttävät merkinnät. Kyseinen merkintä tarkoittaa asemakaavassa ”istutettavaa alueen osaa”¹⁶⁰. Säilyneet palokujat ovat merkitty asemakaavaan tällä tavoin. Asemakaava tarkastelemalla voidaan huomata kuinka muutamat 1800-luvun kaavojen palokujista ovat säilyneet vielä nykypäivän kaavoitukseen. Kuten ilmakuvia ja asemakaavaa vertailemalla voidaan huomata, kaikkia korttelien alueilta löytyviä puuistutuksia ei ole kuitenkaan erikseen merkitty kaavaan. Vaikka tontin entinen palokujan alue olisi rakentamatonta aluetta ja siellä olisi yhä vain puita, ei kyseinen alue välttämättä ole enää merkitty asemakaavassa istutettavaksi alueeksi. Esimerkiksi edellisen ilmakuvan yläreunan keskimmäisen korttelin vehreät puuistutukset eivät suurilta osin ole merkitty asemakaavaan istutettaviksi alueiksi. Olivatpa korttelien puuistutukset osia vanhoista palokujista tai muita pihojen puita, luo puiden runsaus kaupungin keskustassa hyvin vehreän tunnelman, erityisesti kesäisin siellä kuljettaessa.

¹⁶⁰ Ympäristöministeriö 2000, 53.

Kuva 15. Uudenkaupungin ajantasa-asemakaava kaupungin keskustan alueelta. Taustalla Maanmittauslaitoksen maastokartta. Uudenkaupungin karttapalvelu, Uusikaupunki.

Valokuvamateriaalia, jonka kautta Uudenkaupungin menneisyyden palokujia voitaisiin tarkastella, on vaikea löytää. Tämä ei ole erityisen yllättävää. Kaupunkikuvat tapaavat useimmiten keskittymään syystä tai toisesta kiinnostaviin rakennuksiin tai muihin laajempiin kokonaisuuksiin, enemmän kuin niiden väliin jäävään tyhjään tilaan. Ainakin Uudenkaupungin tapauksessa asia vaikuttaisi olevan näin. Yksittäisistä rakennuksista löytyy satunnaista kuvamateriaalia viime vuosisadan menneiltä vuosikymmeniltä, mutta palokujat ovat useimmissa kaupunkikuvissa rajattu kuvan ulkopuolelle. Pienenä sivuhuomiona tältä pohjalta voidaan kuitenkin olettaa, että palokujilla ei noina aikoina ole ainakaan erityisen laajasti koettu olevan minkäänlaisia erityisiä merkityksiä, palontorjunnan ohella.

Kuva 16. Uudenkaupungin Museon Wahlbergin museotalon tontin hyvin säilynyt palokuja. Oikealla näkyy naapuritontin piharakennus. Kuva otettu tontilta kadullepäin katsoen 5.10.2024. Kuva: Erkki Aaltonen.

Uudenkaupungin keskustan historiallisen puutaloalueen yksi merkittävistä piirteistä on aluetta koristavat puuistutukset. Keskustan katuja, palokujia ja puistoja reunustavat puuistutukset

ovat saaneet osakseen ihailua jo 1900-luvun alkupuolella¹⁶¹ ja vielä tänäkin päivänä keskustan puurivit ovat usein muun muassa turistien ihailun kohteena¹⁶². Katujen ja palokujien puuistutukset luovat mitä ilmeisimmin Uudessakaupungissa miellyttävän ympäristön, jossa viihdytään.

Kaupunkien vihreät tilat, puistoineen ja puuistutuksineen, ovat tärkeä osa kaupunkisuunnittelua erityisesti asukkaiden viihtyvyyden kannalta tietysti myös suuremmissa maailman kaupungeissa.¹⁶³ Esimerkiksi pohjoisamerikkalainen kaupunkisuunnittelija Jeff Speck on kirjoittanut teoksessaan ”Walkable city – How downtown can save America, one step at a time” muun muassa juuri puuistutuksien tärkeydestä ja eduista kaupungeissa. Puuistutukset esimerkiksi teiden ja jalkakäytävien varsilla tarjoavat varjon ja UV-suojan lisäksi myös paljon muita hyötyjä, kuten sadevesien imeytyminen, auto-onnettomuuksien vähäisempi riski sekä lisäksi ihmisten stressitasojen nopeampi aleneminen puustoisemmillä alueilla. Puiden luoma yleisesti miellyttävämpi ympäristö tekee myös jo pelkästä ulkona liikkumisesta miellyttävämpää.¹⁶⁴ Paloturvallisuuden lisäksi puuistutuksilla voi olla myös positiivisia vaikutuksia muun muassa liikenneturvallisuuden kannalta. Tietystihän myös siitä, että ihmiset kokevat ulkoilun puiden takia miellyttävämmäksi on merkittävää etua ihmisten yleisen terveyden kannalta, fyysisesti ja henkisesti. Speckin näkökulma hänen teoksessaan on toki varmasti suurempiin kaupunkeihin keskittyvä, mutta yllä listaamani asiat ovat realistisesti ajatellen täysin sovellettavissa Uudenkaupungin kokoiseen pikkukaupunkiin, jossa onneksemme pääsemme nauttimaan hienoista ja historiallisesti arvokkaista puuistutuksista. Kaupunkien viheralueiden tärkeydestä kirjoitettiin jälleen Uudenkaupungin sanomissa juuri 24. elokuuta 2024. Kaupunkien lähivihreää sekä Viherympäristöliiton suosimaa 3-30-300 -ohjeistusta käsittelevässä Uudenkaupungin Sanomien pääkirjoituksessa nostettiin esiin muun muassa samoja edellä mainittuja asuinalueiden puiden tarjoamia etuja. 3-30-300 -ohjeistuksen ensimmäinen numero 3 tarkoittaa, että jokaisen tulisi pystyä näkemään ikkunasta ainakin kolme puuta olleessaan kotona, töissä tai koulussa. Luku 30 viittaa asuinalueille suositeltua latvuspeittävyttä. Ohjeistuksen 300 puolestaan tarkoittaa sitä, että kodista lähimmälle viheralueelle tulisi olla korkeintaan 300 metriä matkaa.¹⁶⁵ Ohjeistuksen höydyllisyys

¹⁶¹ Uusikaupunki on puistokaupunki, Turun Sanomat, 28.2.1928.

¹⁶² Kaartinen, Katja: Ellin perässä Uuteenkaupunkiin, US 16.9.2023.

¹⁶³ Speck 2012, 251.

¹⁶⁴ Speck 2012, 223–226.

¹⁶⁵ Ala-Jääski, Maija: Tarvitsemme vihreää, US 24.8.2024.

perustuu laajoihin tutkimuksiin, joiden pohjalta on todettu, että sillä on positiivisia vaikutuksia niin mielenterveyden kuin fyysisen hyvinvoinninkin kannalta ¹⁶⁶. Uudenkaupungin historiallisen puutaloalueen puiden säilyneisyyden ansiosta 3-30-300 ohjenuoran suositukset toteutuvat kaupungin keskustan alueella tehokkaasti. Puut ovat oleellinen osa Uudenkaupungin keskustan maisemaa palokujille, katujen varsille, puistoihin ja pihoihin istutettujen puiden kautta. Suurta osaa näistä puista voidaan kiittää 1800-luvun paloturvallisuuskaavoituksen käytännöistä. Uudehko 3-30-300 periaate ei ole Uudellekaupungille tai edes Suomelle erityinen, vaan sitä hyödynnetään laajasti muuallakin maailmassa.

¹⁶⁶ Nieuwenhuijsen et al. 2022, 5.

Kuva 17. Puiden reunustama katu Uudenkaupungin puutalokorttelien alueella. Kuva otettu Vuorikadun ja Kirkkokadun risteyksestä Kaupunginlahden suuntaan katsoen 5.10.2024. Kuva: Erkka Aaltonen.

Uudenkaupungin puutalokorttelien alueen komeat puuistutukset ovat melko saavutettava osa alueen maisemaa, sillä niitä on pihojen lisäksi myös useimpien katujen varsilla. Tästä syystä niiden näkeminen ja kokeminen on helpompaa kuin alueen suljetumpien osien, kuten

useimpien talojen, pihojen ja palokujien. Taloihin tontteineen pääsee kuitenkin myös tutustumaan kätevästi syksyisin toistuvan Uudenkaupungin Vanhat Talot -yhdistyksen järjestämän Uudenkaupungin Vanhat Talot -tapahtuman aikaan. Tapahtumaan osallistuviin kaupungin vanhoihin taloihin ja niiden pihoihin pääsee tutustumaan vapaasti.¹⁶⁷ Vaikka osa tapahtumaan osallistuvista kohteista ei sijaitse keskustan puutalokortteleissa, suuri osa taloista tontteineen sijoittuu silti kyseiselle alueelle. Vanhat Talot -tapahtuman ansiosta keskustan puutalokorttelien normaalisti ulkopuolisilta suljetut talot ja pihat on mahdollista päästä kokemaan palokujineen. Uudenkaupungin Vanhat Talot -yhdistys järjestää myös muuta aiheeseen liittyvää toimintaa, kuten luentoja ja kursseja¹⁶⁸ vanhojen puutalojen korjaamisesta ja remontoinnista, sekä muita pienempiä kaupungin vanhoihin taloihin liittyviä tapahtumia¹⁶⁹.

6.4 Palokujien identiteetti

Palokujat ovat siis yksi Uudenkaupungin ominaispiirteistä ja ne edustavat luonteeltaan kulttuuristilallista maisemaidentiteettiä. Kujia voidaan luonnehtia paikoiksi ja osaksi kaupunkimaisemaa. Uudenkaupungin puutalokorttelien alueen erityisyys kumpuaa sen historiallisten kaupunkirakenteiden poikkeuksellisesta säilyneisyydestä. Kyseisten kaupunkirakenteiden säilyneisyys sekä merkityksellisyys suomalaisen kaupunkirakentamisen historiassa tekevät alueesta erityisen muiden tavalla tai toisella vastaavien kohteiden rinnalla. Palokujat ovat myös puutalokorttelien alueella kaupungin keskustassa kaikkien alueella liikkuvien havaittavissa. Uudenkaupungin palokujien kuitenkin ollessa pääasiassa yleisöltä suljettuja piha-alueita, niiden havaitseminen ilman tietämystä niistä voi olla vaikeaa. Silti puutalokorttelien alueella palokujien jakama korttelimalli on huomattavissa. Toistuva kaava korttelien reunojen suurin piirtein keskeltä katkaiseva, usein puustoinen pihakaistale, on nähtävissä useissa paikoissa keskustan puutalokorttelialuetta halkovien katujen varsilla. Muistot ovat oleellinen osa paikkaa. Paikkaan liittyvät tuntemukset perustuvat pitkälti niihin liitettäviin muistoihin.¹⁷⁰ Muistot voivat olla henkilökohtaisia, mutta ne voivat myös olla laajempaa kulttuuriperintöprosessia, jossa olennaisen asian muistaminen, luo sille uutta merkitystä kulttuuriperintönä, sen alkuperäisen merkityksen rinnalle tai tilalle. Museot, monumentit ja esimerkiksi kokonaisen naapuruston määrittäminen

¹⁶⁷ Uudenkaupungin Vanhat Talot/Tapahtumat/Uudenkaupungin Vanhat Talot 2024

¹⁶⁸ Uudenkaupungin Vanhat Talot/Kurssitoiminta

¹⁶⁹ Uudenkaupungin Vanhat Talot/Tapahtumat/Muut tapahtumat

¹⁷⁰ Creswell 2004, 85.

kulttuuriperintökohteeksi, liittävätky kyseessä olevaan kohteeseen siihen liittyviä muistoja¹⁷¹. Esimerkiksi Uudenkaupungin puutalokorttelien tapauksessa alueen erityinen arvo kulttuuriperintönä liittyy muistot alueen historiasta sen nykytilaan, luoden alueesta paikan. Sama tapahtuu pienemmässä mittakaavassa esimerkiksi Uudenkaupungin museon toiminnassa, jossa muun muassa museorakennuksen tontilla sijaitseva palokuja ei ole vain osa pihaa, vaan esimerkki 1800-luvun tuhoisia kaupunkipaloja seuranneen paloturvallisuuskäytön ratkaisusta, joka on säilynyt tontilla poikkeuksellisen hyvin. Pelkkä muisto voi unohtua, mutta kun se on julkisesti sidoksissa johonkin fyysiseen paikkaan tai maisemaan sen olemassaolo ei olekaan enää pelkän yksittäisen ihmismielen muistin armoilla¹⁷².

Uudenkaupungin omat yksilölliset ja historialliset kerrostumat kaupungin puutalokorttelien alueella tekevät myös alueesta poikkeuksellisen muiden kaupunkien hyvin säilyneiden historiallisten osien rinnalla. Asiat, kuten paloturvallisuuskäytön aluekohtainen, tässä tapauksessa uusikaupunkilainen, implementointi, jota pohdin Marjut Kirjakan artikkelien pohjalta aiemassa luvussa, sekä alueen muu maantieteellisten ominaisuuksien muovaama kaupunkikehitys luovat Uudellekaupungille sen ominaispiirteitä. Kuten Apolissa asia ilmaistaan, ”Vuosisatojen aikana syntyneet ominaispiirteet tekevät paikasta aidon”. Ominaispiirteiden säilyminen on yksi edellytys vahvan kaupunki-identiteetin säilymiselle¹⁷³. Kaupunkimaiseman tärkeiden identiteettitekijöiden voidaan siis todeta olevan pitkälti paikallisia kulttuuriperintökohteita, joita pyritään ylläpitämään myös sen mukaisesti. Palokujat ovat osa rakennettua kulttuuriympäristöä ja kulttuuriperintöä, vaikka ne tavallisemmasta rakennetusta kulttuuriperinnöstä poiketen, eivät ole rakennuksia, vaan enimmäkseen istutuksia. Uudenkaupungin keskustan kaltaista hyvin säilyneitä rakennettuja alueita löytyy Suomen kaupungeista valitettavan vähän ja tämä tiedostetaan myös Uudessakaupungissa¹⁷⁴.

Palokujista voi silti tarpeen tullen olla jotain hyötyä palontorjunnassa, kuin myös muussakin pelastustoiminnassa. Kuten aikaisemmin mainitseni Uudenkaupungin museon Wahlbergin museotalon pelastustien tapauksessa. Nykyään museona toimiva Wahlbergin

¹⁷¹ Creswell 2004, 85.

¹⁷² Creswell 2004, 85.

¹⁷³ Arvela-Hellén 2020.

¹⁷⁴ Uitto, Teija: Historiallisia rakennettuja alueita on Suomen kaupungeissa vähän. US 3.2.2024.

talo piharakennuksineen on rakennettu 1870-luvulla. Tontti rakennuksineen sekä palokujineen kuuluu keskustan paremmin säilyneiden empiretyylisten tonttikokonaisuuksien joukkoon. Tästä syystä museo tarjoaa mahdollisuuden paikallisen kulttuuriperinnön kokemiseen myös palokujien osalta. Palokuja tarjoaa myös saavutettavuutensa kannalta melko matalan kynnyksen museoelämyksen. Esimerkiksi liikuntarajoitteisten museovierailijoiden kohdalla palokuja tarjoaa avoimemman ja esteettömämmän, joskin rajatumman, tavan kokea paikallista kulttuuriperintöä, kuin museorakennuksen sisätiloissa liikkuminen. Museon palokuja toimii myös tontin pelastustienä, muiden tontille vievien reittien ollessa liian kapeita pelastuskaluston siirtelyyn.

Humanistinen kaupunkitutkimus -teoksen artikkelissa ”Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus” kirjoitetaan, että kulttuuriperintökokemus on kokemuksena moniaistinen.

Esimerkiksi kaupungilla kävellessämme voimme aistia ympäristöä muillakin tavoilla, kuin pelkällä näöllä.¹⁷⁵ Voimme esimerkiksi koskettaa vanhan rakennuksen seinää ja tuntea vanhan puutalon seinäautojen rapistuvan maalipinnan. Palokujien ja katujen puuistutuksien kohdalla voimme näkemisen lisäksi muun muassa kuulla puiden lehtien kahinan tuulessa.

Voimme myös koskettaa puita ja ehkä jopa haistaa ne. Kulttuuriperintökokemus muodostuu moniaistisesta kokemuksesta, jossa omat ennako-oletukset kulttuuriperintökohteesta muuttuvat tai vahvistuvat¹⁷⁶. Kulttuuriperintökokemuksen lisäksi myös kaupunkikokemus itsessään, on moniaistinen kokemus, samaan tapaan kuin paikkakokemukset yleensä¹⁷⁷.

Uudenkaupungin museon palokujan tapauksessa palokuja on mahdollista päästä kokemaan moniaistisemmin kuin pelkän kadulta aidan yli kurkistelun kautta. Toki kujien puihin liittyvät äänet ja tuoksut voidaan havaita myös kaduilta palokujien ulkopuolelta, mutta mitä lähemmäs palokujaa pääsee, sitä voimakkaampi ja moniaistisempi kokemus se varmasti on. Palokujan tai muun asian absoluuttinen aitous ei kuitenkaan välttämättä ole oleellisinta. Joissakin tapauksissa paikkakokemuksessa ja muistamisessa, tunnelma ja mahdollisuus muistaa voivat olla jopa tärkeämpiä kuin kohteen täydellinen historiallinen todenmukaisuus. Tietyissä tilanteissa ihmiselle voi riittää se, että ympäristö tai asia auttaa muistamaan tai hahmottamaan jotakin.¹⁷⁸ Tämä on tietysti kuitenkin hyvin tapauskohtaista, eikä siksi

¹⁷⁵ Vahtikari et al. 2021, 369.

¹⁷⁶ Vahtikari et al. 2021, 369.

¹⁷⁷ Olsson et al. 2021, 52.

¹⁷⁸ Smith 2006, 305.

yleistettävissä. Uudenkaupungin palokujia ajatellen kujan ei välttämättä tarvitsisi olla aito ja alkuperäinen, auttaakseen ihmisiä ymmärtämään ja kokemaan kyseistä ilmiötä. Pelkkä sopivan muotoinen pihankaistale, jossa on sopivasti puita keskellä korttelia voisi kuvastaa menneisyyden palokujia, riippumatta siitä mitä kaupungin asemakaavaan on merkitty. Asiaa voidaan silti tietysti ajatella myös siten, että mitä autenttisempi kohde, sitä autenttisempi kokemus. Tämä on myös täysin varteenotettava tapa ajatella asiaa. Tapauskohtaisuudesta huolimatta ei-aitojen kohteiden tarjoama mahdollisuus muistaa ja kokea on silti myös huomioimisen arvoinen ajatus. Harva historiallinen museo esimerkiksi kykenee tarjoamaan aidosti aidon kokonaisvaltaisen kokemuksen yhtään mistään. Yleensä aina voidaan todeta kokemuksen autenttisuuden kompastuvan jonkin tietyn aistimuksen tai historiallisen kontekstin puutteeseen.

Kaupunkitutkimus on tieteenalana hyvin monitahoinen ja hajanainen, ilman selkeitä rajoja. Sillä on monia rajapintoja erilaisiin näkökulmiin ja lähestymistapoihin, kuten sosiologiaan, arkkitehtuuriin ja historiaan. Kaupunkitutkimuksen humanistinen näkökulma tarjoaa aiheeseen muun muassa sen arvoihin, merkityksiin, kokemuksiin ja vastuuseen perustuvia lähtökohtia¹⁷⁹. Nämä ovat aiheita, jotka ovat nousseet esille myös tässä työssä.

Humanistinen kaupunkitutkimus ulottuu kuitenkin tätäkin pidemmälle ja voi käsitellä muun muassa kokemusta, asenteita ja muita affektiivisempia eri maantieteen tasoihin liittyviä ihmiskeskeisempiä aihealueita¹⁸⁰. Tässä työssä keskityin kuitenkin enemmän kaupunkimaiseman historiaan, muutokseen ja merkityksiin. Uudenkaupungin palokujia, tai palokujia yleensä, voitaisiin tulevaisuudessa tarkastella monista eri näkökulmista, joihin tämän työn raamit eivät tässä tapauksessa ulottuneet.

Uudenkaupungin palokujien identiteetti paloturvallisuuteen liittyvänä välttämättömänä kaavoitusratkaisuna on vuosien saatossa muuttunut. Ennen palokujat olivat yleinen, melkein kaikilta kaupungin tonteilta löytyvä kuja, johon ei saanut puuttua luvatta juuri mitenkään. Nykyään kaupungin hyvin säilyneet palokujat ovat suhteellisen harvinaisia. Niiden merkitys paloturvallisuusratkaisuna on jäänyt pitkälti menneisyyteen ja nyt ne ovat vain osa pihaa, jonka mahdollisista aiemmista merkityksistä kaupungin nykyasukkaat eivät välttämättä ole tietoisia. Tieto palokujien erityisyydestä voi jopa mahdollisesti välittyä kaupungin tonttien

¹⁷⁹ Rannila 2021, 359.

¹⁸⁰ Rannila 2021, 359–360.

asukkaille vasta siinä vaiheessa, kun palokujan alueelle haluttaisiin rakentaa vaikkapa autotalli ja nämä haaveet murskataan Uudenkaupungin kaupunkisuunnittelun toimesta, vedoten keskustaan valtakunnallisesti merkittävänä rakennettuna kulttuuriympäristönä. Palokujat ovat muuttuneet kaupunkia tulipaloilta suojelevasta kaupunkirakenteesta historiallisen kaupunkimaiseman suojeltavaksi osaksi. Palokujien käytännönarvo paloturvallisuuteen liittyvästä kaavoitusratkaisusta on pitkälti hävinnyt kaupunkien paloturvallisuuden kehittyessä. Kaupungin palokujien puuistutusten sekä muiden paloturvallisuuskaavoituksen mukanaan tuomien puuistutusten voidaan kuitenkin todeta omaavan erilaista käytännönarvoa kaupungin asukkaiden hyvinvoinnin kannalta. Kaupunkien puuistutusten on todettu olevan useilla tavoilla hyödyksi ihmisten hyvinvoinnille. palokujien ohella muidenkin Uudenkaupungin puuistutuksien voidaan katsoa edustavan kulttuuristilallista maisemaidentiteettiä. Esimerkiksi katuja reunustavat puuistutukset ovat palokujien tapaan kaupungin maisemasta helposti erottuva erityinen elementti, jonka luomaan idylliseen vaikutelmaan on osattu kiinnittää huomiota jo 1900-luvun alkupuolella ennen 60-luvun uudisrakentamista ja sen tuhoja, kuten aiemmin mainitussa Turun Sanomien kirjoituksessa ”Uusikaupunki on puistokaupunki” on kirjoitettu ¹⁸¹.

¹⁸¹ Uusikaupunki on puistokaupunki, TS 28.2.1928.

7 Yhteenveto ja johtopäätökset

Uudenkaupungin kaavoituksen paloturvallisuusratkaisut juontavat juurensa Turusta. Näistä paloturvallisuusratkaisuksista palokujat ja muut puuistutukset, joihin tässä työssä olen keskittynyt ovat Uudenkaupungin ominaispiirteitä, jotka osana kaupunkimaisemaa edustavat kulttuuristilallista maisemaidentiteettiä. Nämä paloturvallisuusratkaisut ovat kuitenkin vuosien saatossa menettäneet merkityksensä paloturvallisuudelle välttämättöminä kaupunkikaavoituksen elementteinä. Muutos tavanomaisesta ja arkisesta kaupunkirakenteesta erityiseksi kaupunkimaiseman osaksi on tapahtunut pikkuhiljaa muun kaupunkikehityksen ohella. Kaupunkien paloturvallisuuden kehittyessä vanhat kaavoituksen paloturvallisuusratkaisut ovat jääneet menneiden aikojen muistoksi, muun historiallisen kaupunkimiljöön ohella. Uudenkaupungin keskustan puutalokorttelien alue, jolle myös kaupungin poikkeuksellisen hyvin säilyneet palokujat sijoittuvat, on luokiteltu Museoviraston toimesta valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Alue on yksi Suomen parhaiten säilyneistä empiretyyliä edustavista kaupunkikokonaisuuksista. Tällaisia alueita tulee suojella niiden säilyttämisen vuoksi ja Uudenkaupungin tapauksessa keskustan historiallisesti merkittävät ominaisuudet otetaan huomioon, kuten kaupungin arkkitehtuuripoliittisesta ohjelmasta käy ilmi. Palokujat ovat arkkitehtuuripoliittisen ohjelman mukaan yksi kaupungin ominaispiirteistä.

Palokujan merkitys kaupungin eräänlaisena suojelijana on siis muuttunut aikojen saatossa suojelijasta suojelun kohteeksi. Toki palokujista on etua edelleen kaupungin paloturvallisuudessa, mutta ilman niitä tultaisiin luultavasti toimeen. Palokujien tärkeys ei kumpua enää niiden turvallisuuden perustuvasta välttämättömyydestä, vaan niiden poikkeuksellisesta säilyneisyydestä sekä historiallisesta ja kulttuurisesta arvosta. Palokujilla on merkittävä, mutta vähän puhuttu rooli Suomen kaupunkien ja kaupunkirakentamisen historiassa. Ilman palokujia ei Suomen vanhoista kaupungeista välttämättä olisi niinkään paljoa jäljellä kuin niistä on tähän päivään säästynyt. Palokujat perustuvat myös toteutukseltaan myös laajalti kaupungin niiden kaavoittamisen aikaisiin kaupungin ja sen asukkaiden tarpeisiin. Kaikilla kaupungeilla on omat olosuhteensa ja ne on luonnollisesti pitänyt ottaa kaavoituksessa huomioon. Tätä kautta jokaisen kaupungin omat palokujat ja muut kaavoitusratkaisut ovat jokaiselle kaupungille osittain uniikkeja toteutuksia. Kaupunkien paloturvallisuuskäytöksessä noudatettiin laajalti Turun vuoden 1827 palon jälkeisiä ratkaisuja, joten mallina kaikilla kaupungeilla oli samat lähtökohdat, mutta näitä piti

luonnollisesti soveltaa kaupunkien omien tarpeiden mukaisiksi. Monissa kaupungeissa onkin nähty erilaisia paloturvallisuusratkaisuja. Tällä tavoin palokujia voidaan pitää kaupunkikohtaisina kulttuuriperintökohteina, joiden arvo kumpuaa osittain kaupungin omasta historiasta Suomen kaupunkirakentamisen historian laajemman kontekstin ohella. Säilyneet palokujat ovat myös koskemattomuutensa ansiosta oivallisia kohteita kaupunkiarkeologisessa tutkimuksessa. Palokujille ei ole saanut rakentaa mitään ylimääräistä, joten niiden maaperä on monissa tapauksissa säilynyt enemmän tai vähemmän koskemattomana vähintäänkin palokujien kaavoittamisesta saakka.

Nykyään Uudenkaupungin palokujat ovat keskusta tonttien piha-alueiden osia. Pihat ovat yksityisalueita, joten esimerkiksi turistit eivät pääse niille vapaasti kulkemaan. Osa Palokujista on säilynyt paremmin puuistutuksineen kuin toiset, mutta kaiken kaikkiaan hyvin säilyneitä palokujia kaupungin keskustassa on poikkeuksellisen paljon. Koska pihat ja niihin kuuluvat palokujat ovat ulkopuolisilta suljettuja yksityisalueita, kaupungilla kulkevat ihmiset näkevät palokujat vain ulkoapäin. Palokujat eivät välttämättä erotu kaupungin katumaisemasta niistä tietämättömälle ihmiselle. Useimmat ihmiset kiinnittävät huomiota todennäköisesti ennemminkin alueen hienoihin empiretaloihin, niiden välissä olevan tyhjän tilan sijasta, mutta palokujista tietämätönkin tarkkasilmäinen henkilö voi huomata osassa kortteleista toistuvan teeman tonttien väliin jäävien pihakaistaleiden muodossa. Tonttien väliin jäävät puuistutukset, katuja reunustavien puuistutusten ohella luovat kaupunkiin vehreä ja idyllisen tunnelman, jonka ihmiset huomaavat. Puut voi nähdä kaupungin maisemassa tai niiden lehtien voi kuulla kahisevan tuulessa. Puut ovat todistetusti myös hyväksi ihmisten hyvinvoinnille, joten palokujien käytännön hyöty ei ole kokonaan menetetty paloturvallisuuden kehittymisen myötä.

Koska useimmat ihmiset kokevat Uudenkaupungin palokujat vain ulkopäin, kadulta aidan yli kurkistellen, ovat ne useimmille pelkkää maisemaa. Tonttien omistajat, joiden pihoina palokujat nykyään toimivat, voivat kokea palokujat puolestaan paikkoina. Tonttien omistajat voivat myös kokea palokujiin tai heidän pihoihinsa liittyvän jonkinlaisia henkilökohtaisempia merkityksiä, kuin ne mitä kadulta kurkistelevat turistit saattavat mielessään muodostaa. Tällaiset henkilökohtaiset merkitykset kuitenkin tässä tapauksessa liittyvät luultavasti vähemmän palokujiin palokujina ja enemmän koko pihaan kotipihaana, joten niiden yleistäminen palokujia määrittäväksi tekijäksi ei ole nähdäkseni järkevää, mikäli palokujia yritetään käsitellä omana ilmiönään. Palokujien ja muiden paloturvallisuuskaavoituksen tuloksien erityisyys ei yleisesti katsoen perustu ihmisten henkilökohtaisiin kokemuksiin ja

tuntemuksiin niistä, vaan ne ovat kaupunkirakentamisen suomalaista ja tässä tapauksessa vielä tarkemmin pohdittuna uusikaupunkilaista kulttuuriperintöä, joiden arvo perustuu laajempaan historialliseen kontekstiin.

Ensisijaisena tutkimuskysymyksenäni oli: ”Mikä on ollut palokujien merkitys puukaupungin suojelussa ennen ja nyt?”. Tiivistääkseni vastaukseni tähän kysymykseen sanoisin, että palokujien merkitys puukaupungin suojelussa on perustunut niiden rooliin kaupunkia tulipaloilta suojelevana kaupunkirakenteena. Palokujat olivat tavanomainen osa Uudenkaupungin keskustan tontteja ja niiden käyttöä valvottiin tarkasti. Paloturvallisuuden sivutuotteena palokujien puuistutukset loivat ja luovat vielä tänäkin päivänä kaupungissa idyllisen ja vehreän tunnelman. Nyttemmin palokujien merkitys onkin muuttunut kaupunkia suojelevasta kaupungin rakenteesta, kaupungin suojeltavaksi rakenteeksi. Nykyisin palokujan merkitys valtakunnallisesti merkittävänä rakennettuna kulttuuriympäristönä, kuten Museovirasto asian ilmaisee, perustuu sen harvinaisuuteen ja historialliseen arvoon. Koska Uudenkaupungin palokujat monien muiden kaupungin arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa määriteltyjen ominaispiirteiden ohella omaavat tällaisen erityisen merkityksen myös paikallisen kaupunkikehittämisen näkökulmasta, voidaan sanoa, että palokujien ympärillä käytävä muistamisesta, hallinnasta, tulkinnasta ja säilyttämisestä muodostuva kulttuuriperintöprosessi tekee palokujista kulttuuriperintöä. Palokuja on kulttuuriperintökohde, joka voi kertoa ympäröivän kaupungin menneisyydestä hyvinkin paljon.

Jatkokysymyksenäni oli: ”Mitä muita merkityksiä palokujilla on ollut menneisyydessä ja tänä päivänä?”. Vastasin osittain jo tähän edellä ensisijaisen tutkimuskysymyksen rinnalla, mutta siitä eriteltyinä, palokujien ei-suojeluun liittyvät merkitykset ovat ensisijaisesti niiden rooli kaupungin asukkaiden pihoina ja kaupungin yleisen vehreän ja idyllisen ilmeen ylläpidon osana. Muiden merkityksien voitaisiin sanoa siis olevan pääasiassa esteettisiä ja ihmisten hyvinvointia edistäviä sekä erinäisiä kujakohtaisia henkilökohtaisempia merkityksiä, joihin en tämän työn puitteissa perehtynyt sen syvemmin.

Palatakseni vielä näin lopuksi Stobbelaarin ja Pedrolin ympyräkaavioon, nykypäivän Uudenkaupungin säilyneet palokujat edustavat kulttuuristilallista maisemaidentiteettiä. Palokujien voidaan argumentoida sijoittuneen menneisyydessä ympyräkaavion kulttuuriseksistentiaalisen maisemaidentiteetin sektorille, mikäli palokujiin kohdistunutta valvontaa ja niiden käyttöä palontorjunnassa kohdeltaisiin omina sosiaalisina prosesseinaan.

Nykypäivän palokujiin voidaan toki liittää myös sosiaalisia prosesseja, mutta ne liittyvät pääasiassa pihoihin laajemmin kuin pelkkiin palokujiin, joten niiden yleistäminen ei palokujia yhdistäväksi sosiaalisiksi prosesseiksi ei oikein toimi. Yksittäiseen palokujaan tai palokujan sisältävään pihaan liittyviä sosiaalisia prosesseja voitaisiin tarkastella niihin liittyvien tonttien asukkaiden muodostamien merkityksien kautta. Tällöin palokujan identiteetin tarkastelu siirtyisi Stobbelaarin ja Pedrolin ympyräkaavion henkilökohtais -puoliskolle. Seuraava kysymys olisikin määrittää, edustaako tarkasteltava palokuja henkilökohtaiseksistentiaalista vai henkilökohtaistilallista maisemaidentiteettiä. Tarkan vastauksen saamiseksi kyseistä palokujaa tulisi tarkastella perusteellisesti ja koska en tässä työssä ole perehtynyt mihinkään yksittäiseen palokujaan erityisen paljoa, en osaa tällaista tarkkaa vastausta antaa. Näin pelkkänä ajatuksena henkilökohtaisten merkitysten sijoittaminen kumpaankaan edellä mainittuun henkilökohtais -maisemaidentiteettiin näin palokujia ajatellen tuntuu hankalalta. Erilaisia henkilökohtaisia merkityksiä voi tietysti olla monenlaisia. Eri ihmiset kokevat oman ympäristönsä eri tavoin ja tähän kokemukseen vaikuttavat lukuisat eri muuttujat. Palokujia ajatellen kuitenkin voisin sanoa, että koska kujat ovat pääasiallisesti pihoja ja niillä toimivat ihmiset kokevat ne pääasiallisesti useimmissa tapauksissa ennemminkin paikkoina kuin pelkkänä maisemana, niihin yhdistettäviin merkityksiin liittyy mahdollisesti monissa tapauksissa jonkinlaista toimintaa, kuten haravavointi, lumityöt, roskapussin ulosvieminen tai muita pihatöitä. Tämä näkökulma ei kuitenkaan ainakaan tällaisenaan oikein sovellu Stobbelaarin ja Pedrolin ympyräkaavion esittämiin maisemaidentiteettityyppeihin. Ehkä tämä johtuu palokujan tai yksityisen piha-alueen oudosta roolista paikkana ja/tai maisemana, havainnoijan näkökulman mukaan. Ehkä maisemaidentiteettiympyräkaaviosta puuttuu viides sektori tai ehkä yhtä kaavion sektoreista pitäisi muuttaa ottamaan huomioon paikassa/maisemassa tapahtuva tai siihen kohdistuva toiminta. Esimerkiksi kaavion neljännen sektorin eli henkilökohtaistilallisen maisemaidentiteetin osat voitaisiin mahdollisesti hajauttaa ensimmäisen¹⁸² ja kolmannen¹⁸³ sektorin puolelle. Uusi neljännen sektorin maisemaidentiteetti voisi perustua maisemassa tapahtuvaan tai siihen kohdistuvaan toimintaan. Tämä on kuitenkin vain pelkkää ajatusten ilmoille heittelyä perustuen kokemukseeni kaavion hyödyntämisestä tapaustutkimuskontekstissa. Stobbelaarin ja Pedrolin kaavio on hyödyllinen ja sitä voi hyödyntää monenlaisissa tapauksissa. Uskoisin kuitenkin, että kaavion konseptin voisi viedä potentiaalisesti myös pidemmälle. Tämä saa jäädä

¹⁸² Henkilökohtaiseksistentiaalinen.

¹⁸³ Kulttuuristilallinen.

kuitenkin minua viisaampien tahojen ihmeteltäväksi, mikäli joku sen kokee tarpeelliseksi jossain vaiheessa.

Opin työskentelyn varrella paljon aiheistani sekä tutkimuksen tekemisestä. Näin jälkiviisaasti taaksepäin katsoen sanoisin, että minun olisi ehkä kannattanut rajata työni aihe ja näkökulmat heti alkuunsa tarkemmin, sillä matkan varrella tuli rönsyilyä runsaasti suuntiin, jotka eivät loppupeleissä johtaneet minnekään. Laajasta aihepiiriin tutustumisesta on toki hyötyä ja se onkin yksi tapaustutkimuksen keskeisimmistä ideoista, mutta tarkemmalla suunnittelulla olisin luultavasti säästänyt huomattavasti työskentelyaikaa. Ajan säästämistä ajatellen, olisin voinut myös aloittaa varsinaisen kirjoittamisprosessin huomattavasti aikaisemmin. Olisin voinut ryhtyä kirjoittamaan vaikkapa historiaan liittyviä perusasioita, jo pelkästään työn alulle pistämiseksi, sen sijaan että mietiskelin aiheeni yksityiskohtia pari kuukautta saamatta mitään mainittavaa aikaiseksi. Joka tapauksessa olen oikein tyytyväinen valmiiseen graduuni ja toivon, että työni herättäisi lukijassa ajatuksia kaupunkimaisen vähemmän ilmeisistä osista ja niiden merkityksistä.

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

Ainiala, Terhi & Kivilaakso, Aura & Olsson, Pia & Savolainen, Panu & Vahtikari, Tanja 2021. Kadun kulmassa – Reittejä humanistiseen kaupunkitutkimukseen. Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino, Tampere. 7–28.

Arvela-Hellén, Leena 2020. *Onnellisuuden kaava: Uudenkaupungin arkkitehtuuripoliittinen ohjelma – Osat I-II*. Uudenkaupungin kaupunki, Hallinto- ja elinvoimakeskus, Kaupunkisuunnittelu.

Cresswell, Tim 2004. *Place: a short introduction*. Blackwell Publishing, Malden.

Kaukovalta, Kyösti 1961. *Uudenkaupungin historia – Ensimmäinen osa, toinen painos*. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki, Uudenkaupungin Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy.

Kaukovalta, Kyösti 1929. *Uudenkaupungin historia – Toinen osa*. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki, Uudenkaupungin Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy.

Kaukovalta, Kyösti 1930. *Uudenkaupungin historia – Kolmas osa 1809–1875*. Uudenkaupungin kunta, Uusikaupunki, Uudenkaupungin Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy.

Kirjakka, Marjut 2005. Fire alleys in urban design, *Urban Morphology* (2005) 9(1). International Seminar on Urban Form. 17–28.

Kirjakka, Marjut 2003. The concept of the ideal city: the case of Finnish orthogonal towns, *Urban Morphology* (2003) 7(2). International Seminar on Urban Form. 87–98.

Knapas, Marja Terttu 2014. Kirkko ja kaupunki 1800-luvulla. Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki, *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 296–303.

Kokkonen, Katri 2005. Macrofungi in fire alleys in old quarters of Nurmes, Eastern Finland, *Karstenia* 45. Helsinki. 51–61.

- Kärki, Pekka 2014. Asuntorakentaminen 1800-luvulla. Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki, *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 350–407.
- Kärki, Pekka 2014. Mitä kaupunkien historiallisesta rakennusperinnöstä on jäljellä? Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki, *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 425–433.
- Lavonen, Petri 2012. *Uusi kaupunki – Uudenkaupungin historiaa sotien jälkeen ja kasvun vuosikymmeninä*. Otavan Kirjapaino Oy.
- Lilius, Henrik 1985. *Suomalainen puukaupunki*. International Publishers Ltd., Rungsted Kyst.
- Lilius, Henrik 2014. Suomalainen kaupunki autonomian ajan alussa (1809–1856). Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki, *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 106–262.
- Lilius, Henrik 2014. Kaupunkirakennustaide 1800-luvun jälkipuoliskolla. Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki, *Suomen kaupunkirakentamisen historia II*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 308–339.
- Mikone, Fanni 2023. *Uusi palokujanne – 1800-luvun palokujat Turun keskustan kestävän kaupunkikehityksen voimavarana*. Arkkitehtuurin diplomityö. Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Arkkitehtuurin laitos.
- Mökkönen, Teemu 2001. *Uusikaupunki - Nystad – Kaupunkiarkeologinen inventointi, Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen Inventointiprojekti*. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.
- Nieuwenhuijsen, Mark J. & Dadvand, Payam & Márquez, Sandra & Bartoll, Xavier & Baroboza, Evelise Pereira & Cirach, Marta & Borrel, Carme & Zijlema, Wilma L. 2022. The evaluation of the 3-30-300 green space rule and mental health. *Environmental Research*, Volume 215, Part 2. Verkossa: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0013935122017145>
- Olsson, Pia & Rinne, Pia & Suopajarvi, Tiina 2021. Kaupungin tuntu. Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino, Tampere. 365–386.

Paasio, Veikko 1967. *Uudenkaupungin historia – Viides osa 1918–1966*. Uudenkaupungin Kirjapaino Oy, Uusikaupunki.

Ranniala, Päivi 2021. Humanistinen maantiede tänään? – Käsitteellisiä avauksia 2000-luvun kaupunkitutkimukseen. Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino, Tampere. 345–363.

Salmi, Hannu 2022. *Tunteiden palo – Turku liekeissä 1827*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Smith, Laura Jane 2006. *Uses of Heritage*. Routledge, Abingdon.

Speck, Jeff 2012. *Walkable city – How downtown can save America, on step at a time*. North Point Press, New York.

Stobbelaar, Derk Jan & Pedroli, Bas 2011. Perspectives on Landscape Identity: A Conceptual Challenge. *Landscape Research*, Vol. 36, No. 3. 321–339.

Suikkari, Risto 2007. *Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa – historiasta nykypäivään*. Licensiaatintyö. Oulun yliopistopaino, arkkitehtuurin osasto, Oulu.

Vahtikari, Tanja & Kivilaakso, Aura & Latvala-Harvilahti, Pauliina 2021. Kaupunki, kulttuuriperintökokemus ja osallisuus. Tanja Vahtikari, Terhi Ainiala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (toim.), *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Vastapaino, Tampere. 365–386.

Valtioneuvosto 2017. *Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista*. 14.12.2017. Valtioneuvosto. Verkossa: <<https://www.ymparisto.fi/fi/rakennettu-ymparisto/kaavoitus-ja-alueidenkaytto/valtakunnalliset-alueidenkayttotavoitteet>>

Vuori, Jaana 2021. Tapaustutkimus. Jaana Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere, Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>.

Ympäristöministeriö 2000. *Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000, Opas 1, Kaavamerkinnät*. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto. Verkossa: <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162816>>

Winter, Helmer 1978. *Meidän kiäl: Sukkeli sanoj ja sanamparssi Uurestkaupunkist ja muuhalt Vakka-Suamest*. Turu Uurenkaupunkin Kilt, Uudenkaupungin Kirjapaino Oy, Uusikaupunki.

[Tutkimuskirjallisuuden verkko-osoitteet tarkastettu 23.10.2024]

Verkkolähteet

Kulttuuriympäristön palveluikkuna/Rakennusympäristö/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki//Jungqvistin talo

<https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/rapea/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=200980>

Kuopio/Asuminen ja ympäristö/Liikenne/Jalankulku ja pyöräily/Rännikadut

<<https://www.kuopio.fi/asuminen-ja-ymparisto/liikenne/jalankulku-ja-pyoraily/rannikadut/>>

Suomisanakirja/palopurje <<https://www.suomisanakirja.fi/palopurje>>

Suomisanakirja/paloruisku <<https://m.suomisanakirja.fi/paloruisku>>

TEPA-termipankki/palopurje <<https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/palopurje>>

TEPA-termipankki/palojärjestys <<https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/paloj%C3%A4rjestys>>

Tilastokeskus/Tilastotietokannat/StatFin/Väestörakenne/11ra -- Tunnuslukuja väestöstä alueittain, 1990-2022

<https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/>

Uudenkaupungin Vanhat Talot/Kurssitoiminta

<<https://www.uginvanhatalot.fi/kurssitoiminta/>>

Uudenkaupungin Vanhat Talot/Tapahtumat/Muut tapahtumat

<<https://www.uginvanhatalot.fi/tapahtumat/muut-tapahtumat/>>

Uudenkaupungin Vanhat Talot/Tapahtumat/Uudenkaupungin Vanhat Talot 2024

<<https://www.uginvanhatalot.fi/tapahtumat/uudenkaupungin-vanhat-talot-2024/>>

Uusikaupunki/Kohteet/Merimiehenkotimuseo

<<https://uusikaupunki.fi/fi/kohteet/merimiehenkotimuseo>>

Uusikaupunki/Tulevaisuus ja kaupungin kehitys/Kaupunkisuunnittelu ja -kehitys/Uudenkaupungin Apoli (Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma)

<<https://uusikaupunki.fi/fi/arkkitehtuuripoliittinen-ohjelma?p=kaupunkisuunnittelu-ja--kehitys>>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY

<https://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Pohjois-Karjala/Nurmes/Nurmeksen vanhan kauppalan alue

<https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1257>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY/Varsinais-Suomi/Uusikaupunki/Uudenkaupungin puutalokorttelit

<https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1835>

ymparisto.fi/Rakennettu ympäristö/Kaavoitus ja alueidenkäyttö/Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet <<https://www.ymparisto.fi/fi/rakennettu-ymparisto/kaavoitus-ja-alueidenkaytto/valtakunnalliset-alueidenkayttotavoitteet>>

[Verkkolähteiden verkko-osoitteet tarkastettu 23.10.2024]

Sanomalehdet

Turun Sanomat, Turku 28.2.1928. (TS).

Uudenkaupungin Sanomat, Uusikaupunki 28.04.1914. (US).

Uudenkaupungin Sanomat, Uusikaupunki 7.8.1917. (US).

Uudenkaupungin Sanomat, Uusikaupunki 2.12.1924. (US).

Uudenkaupungin Sanomat, Uusikaupunki 16.9.2023. (US).

Uudenkaupungin Sanomat, Uusikaupunki 3.2.2024. (US).

Uudenkaupungin Sanomat, Uusikaupunki 24.8.2024. (US).